קֻנְטְרֵס

מַעֲנֵה פִּיו

הִלְכוֹת
צְדָקָה וּמַעֲשֵׂר כְּסָפִים

קֻנְטְרֵס

מַעֲנֵה פִיו

כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב

שִׂמְחָה לְאִישׁ בְּמַעֲנֵה פִיו וְדָבָר בְּעִתּוֹ מַה טּוֹב

(משלי טו, כג)

הִלְכוֹת
צְדָקָה וּמַעֲשֵׂר כְּסָפִים

על פי דברי השו"ע, הרמ"א וגדולי הדורות

חברתו בעזרת השם יתברך

יורם סרי

כסלו תשע"א

מדינת ישראל

לע"נ א"מ
מרת שלמית ע"ה
בת הר"ר יוסף אהרן זצ"ל
נלב"ע
כ"ד אב תשס"ו
תנצבה.

י"ל ע"י
מכון "שבי השלמית"
052-7689770
Email: htoranow@gmail.com
www.toranow.com

©כל הזכויות שמורות

להערות והארות

רח' שדי חמד 22
מודיעין עילית
08-9740617
פקס: 153-8-9740617

תּוֹכֶן הָעִנְיָנִים

הַקְדָּמָה ..... א

פְּתוֹחַ תִּפְתַּח וְלֹא תִקְפֹּץ ..... ג

מִצְוַת דֵּי מַחְסוֹרוֹ ..... ה

עָנִי הָרָאוּי לְקַבֵּל צְדָקָה ..... ז

הִלְכוֹת נִדְרֵי צְדָקָה ..... ט

שְׁנוּי מִצְדָּקָה לִצְדָקָה ..... יג

הַפְטוּרִים מִמִּצְוַת הַצְּדָקָה ..... טז

צוּרַת הַנְּתִינָה ..... יז

פִּרְסוּם מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה ..... יט

חֲלוּקַת כַּסְפֵּי הַצְּדָקָה ..... כ

הִלְכוֹת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים ..... כג

הַהַכְנָסוֹת שֶׁצָּרִיךְ לְעַשֵּׂר מֵהֶם ..... כה

מִקְרִים שֶׁנּוֹהֲגִים לֹא לְעַשֵּׂר ..... כח

מָתַי צָרִיךְ לְהַפְרִישׁ אֶת הַמַּעֲשֵׂר ..... כט

לְמִי נוֹתְנִים אֶת הַמַּעֲשֵׂר כְּסָפִים ..... לא

פְּרָטִים בְּשִׁמּוּשׁ בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר ..... לו

חִסָּכוֹן הַמַּעֲשֵׂר לִנְשׂוֹאֵי יְלָדָיו ..... לז

תַּשְׁלוּם חוֹבוֹת הָעָנִי מֵהַמַּעֲשֵׂר ..... לח

הַדְּפָסַת סִפְרִים מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר ..... לט

הָסְכֵּם יִשָּׂשכָר וּזְבוּלוּן ..... מ

הנושאים שצאו עד כה בדיסקים ובחוברות
ע"י מכון "שבי השלמת"

א. הלכות יחוד
ב. הלכות רבית
ג. הלכות תפילין
ד. הלכות שמירת הלשון
ה. הלכות שמות הקדש וגניזה
ו. הלכות צדקה ומעשר כספים
ז. הלכות בשר בחלב
ח. הלכות תרומות ומעשרות
ט. הלכות הפרשת חלה
י. הלכות שמיטה
יא. הלכות חול המועד
יב. הלכות בית הכנסת ומורא מקדש
יג. הלכות ארבעת המינים
יד. הלכות כבוד אב ואם
טו. הלכות שכירות פועלים
טז. הלכות פסח ח"א (מצות תשביתו)
יז. הלכות הימים הנוראים
יח. הלכות תפילת שחרית
יט. ביאור תפלת שמונה עשרה

הַקְדָּמָה

כָּתוּב בַּתּוֹרָה (דברים טו, ז): ״כִּי יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר ה׳ אֱלֹקֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא תְאַמֵּץ אֶת לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן. כִּי פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לוֹ וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ. נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ ה׳ אֱלֹקֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ. כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ״. עוֹד כָּתוּב בְּסֵפֶר וַיִּקְרָא (כה, לה): ״וְכִי יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ״.

מְבוֹאָר בִּפְסוּקִים אֵלּוּ שֶׁכַּאֲשֶׁר אֶחָד מֵאַחֵינוּ מֵעַם יִשְׂרָאֵל, נִהְיָה עָנִי וְאֶבְיוֹן, אוֹ אֲפִילוּ גֵּר וְתוֹשָׁב, דְּהַיְנוּ גּוֹי שֶׁקִּיבֵּל עַל עַצְמוֹ לִשְׁמוֹר אֶת שֶׁבַע מִצְוֹות בְּנֵי נֹחַ בִּלְבַד, נִהְיָה עָנִי וְאֶבְיוֹן, מִצְוָה לִפְתּוֹחַ אֵת הַיָּד וְלָתֵת לוֹ צְדָקָה וּלְסַיֵּעַ לוֹ כְּכָל הַיְכֹלֶת.

וְהוֹסִיפָה הַתּוֹרָה לְהַבְטִיחַ שֶׁהַנּוֹתֵן צְדָקָה יִתְבָּרֵךְ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדָיו, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ ה׳ אֱלֹקֶיךָ בְּכָל מַעֲשֶׂךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ. הַטַּעַם לָזֶה, שֶׁהַקָּבָּ״ה אוֹהֵב אֶת הָעֲנִיִּים, וְאִם כֵּן מִי שֶׁנּוֹתֵן צְדָקָה מְפַרְנֵס אֶת אֲהוּבוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ, וְלָכֵן הַמֶּלֶךְ בְּעַצְמוֹ יִתֵּן לוֹ שָׂכָר. עוֹד מְסֻפָּר בַּגְּמָרָא (בבא בתרא י.) עַל שֶׁטּוּרְנוּסְרוּפּוּס הָרָשָׁע שֶׁהָיָה שׂוֹנֵא עֲנִיִּים, פַּעַם אַחַת הוּא שָׁאַל אֶת רַבִּי עֲקִיבָא אִם אֱלוֹקֵיכֶם אוֹהֵב עֲנִיִּים מִפְּנֵי מַה אֵינוֹ מְפַרְנְסָם? אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא, כְּדֵי שֶׁנִּיצּוֹל אָנוּ בָּהֶן מִדִּינָה שֶׁל גֵּיהִנָּם. כְּלוֹמַר שֶׁכָּל מַה שֶׁיֵּשׁ עֲנִיִּים בָּעוֹלָם הוּא כְּדֵי שֶׁהָעֲשִׁירִים יוּכְלוּ לְהִנָּצֵל מֵהַגֵּיהִנֹּם בִּגְלַל מִצְוַת הַצְּדָקָה, וְלָכֵן גַּם הִבְטִיחָה הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לִכְלָל יִשְׂרָאֵל אֶת הָאֶפְשָׁרוּת לְהִנָּצֵל מֵהַגֵּיהִנֹּם.

מַעֲלוֹת רַבּוֹת נֶאֱמְרוּ בְּמִצְוַת הַצְּדָקָה שֶׁהִיא מַצִּילָה מִמָּוֶת וְדוֹחָה גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת, וּמְבִיאָה אֶת הָאָדָם לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְאֵין יִשְׂרָאֵל נִגְאָלִים אֶלָּא בִּצְדָקָה

שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה א, כז): צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה. וּלְעוֹלָם אֵין אָדָם מַעֲנִי מִן הַצְּדָקָה שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה לב, יז): וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם, וְכָל הַמְּרַחֵם עַל הָעֲנִיִּים הַקָּבָּ״ה מְרַחֵם עָלָיו, וְעוֹד. וְאָכֵן אֶפְשָׁר לִשְׁמוֹעַ מֵהַרְבֵּה אֲנָשִׁים שֶׁהִתְחַזְּקוּ בְּקִיּוּם מִצְוַת הַצְּדָקָה וּבִכְּרָט בְּמִצְוַת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים, שֶׁהֵם נוֹשְׁעוּ מִצָּרוֹת וּמַחֲלוֹת בִּדְרָכִים לֹא צְפוּיוֹת וְאַף הִתְעַשְּׁרוּ עוֹשֶׁר רַב.

מֵתָּר לָתֵת צְדָקָה וּלְבַקֵּשׁ מֵהַקָּבָּ״ה תְּמוּרָה, לָכֵן מֵתָּר לָתֵת צְדָקָה וּלְבַקֵּשׁ שֶׁבִּזְכוּת הַצְּדָקָה תִּהְיֶה לוֹ הַצְּלָחָה אוֹ רְפוּאָה וְכַדּוֹמֶה, כֵּיוָן שֶׁדַּרְכּוֹ שֶׁל יְהוּדִי מַאֲמִין שֶׁנּוֹתֵן צְדָקָה לְשֵׁם מִצְוָה, וְלֹא בִּשְׁבִיל הַתְּמוּרָה, וְגַם אִם לְבַסּוֹף בַּקָּשָׁתוֹ לֹא הִתְקַיְּמָה הוּא לֹא מִצְטַעֵר עַל מִצְוַת הַצְּדָקָה שֶׁקִּיֵּם, לְעֻמַּת הַגּוֹי שֶׁאִם הוּא נוֹתֵן צְדָקָה וּמְבַקֵּשׁ רְפוּאָה וְהַצְּלָחָה בַּעֲסָקָיו, כַּוָּנָתוֹ הִיא רַק לַתְּמוּרָה שֶׁהוּא מְבַקֵּשׁ, וְאִם בַּקָּשָׁתוֹ לֹא הִתְקַיְּמָה, הוּא גַּם מִצְטַעֵר עַל הַצְּדָקָה שֶׁנָּתַן.

אָמְנָם כָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים שֶׁאִם לֹא רוֹאִים אֶת הָעוֹשֶׁר הַמֻּבְטָח לְנוֹתֵן הַצְּדָקָה, יֵשׁ לָזֶה כַּמָּה סִיבּוֹת, וּמֵהֶם, שֶׁמָּמוֹנוֹ לֹא נָקִי מֵאִסּוּר גֵּזֶל, אוֹ שֶׁלֹּא נָתַן צְדָקָה לְפִי הָרָאוּי לוֹ, אוֹ מִשּׁוּם גַּאֲוָתוֹ, אוֹ מִשּׁוּם חַטָּאִים אֲחֵרִים שֶׁיֵּשׁ לוֹ.

כָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים שֶׁתָּמִיד צָרִיךְ לְהִתְחַזֵּק בְּמִצְוַת הַצְּדָקָה, וּבִכְּרָט בִּזְמַנִּים מְיֻחָדִים. לָכֵן כָּתוּב בָּשׁוּ״עַ שֶׁטּוֹב לִתֵּן פְּרוּטָה לָעָנִי קוֹדֵם כָּל תְּפִלָּה שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יז, טו): ׳אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ׳. וְכֵן לְשַׂמֵּחַ אֶת לֵב הָעֲנִיִּים בַּחַגִּים וּמוֹעֲדִים. וְכֵן נוֹהֲגִים לְהַרְבּוֹת בִּצְדָקָה בִּמְיֻחָד בְּחוֹדֶשׁ אֱלוּל, בְּעֶרֶב רֹאשׁ הַשָּׁנָה, וַעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה, וְיוֹם הַכִּפּוּרִים, כְּדֵי לְהַרְבּוֹת זְכוּיוֹת. גַּם נוֹתְנִים צְדָקָה בְּאֵרוּעִים מְשַׂמְּחִים, כְּדֵי לְשַׁתֵּף אֶת הָעֲנִיִּים בְּשִׂמְחָתוֹ. וְכֵן נָהֲגוּ לָתֵת בְּעֵת צָרָה וְחֹלִי אוֹ לִפְנֵי שֶׁיּוֹצְאִים לַדֶּרֶךְ כִּזְכוּת לִשְׁמִירָה. וְכֵן מִי שֶׁנַּעֲשָׂה לוֹ נֵס, כְּהוֹדָאָה לַקָּבָּ״ה. וּמִי שֶׁנִּכְשַׁל בְּעָוֹן יִתֵּן צְדָקָה לְכַפָּרָה. וְהַצְּדָקָה מוֹעִילָה לֹא רַק לַחַיִּים, אֶלָּא גַּם כְּשֶׁנּוֹתְנִים בְּעַד הַנִּפְטָרִים. וְיֵשׁ תּוֹעֶלֶת לָתֵת צְדָקָה כִּסְגוּלָה לִמְצוֹא אֲבֵדָה, וּלְהַצְלָחָה, וּלְהִפָּקֵד בְּזֶרַע שֶׁל קַיָּמָא, וְאַף כִּסְגֻלָּה לַהֲבָנַת הַתּוֹרָה.

בְּקֻנְטְרֵס זֶה נִלְמַד בְּעֵז"ה אֶת עִקְּרֵי הִלְכוֹת צְדָקָה וּמַעֲשֵׂר כְּסָפִים, וְהַהֲלָכוֹת הַמְּיֻחָדוֹת לְכָל אֶחָד מֵהֶם. וּכְמוֹ כָּל נוֹשֵׂא בַּהֲלָכָה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ פְּרָטִים רַבִּים, טוֹב לַחֲזוֹר עַל הַקֻּנְטְרֵס כַּמָּה פְּעָמִים עַד שֶׁהַדְּבָרִים יוּבְנוּ הֵיטֵב וְיִתְיַשְּׁבוּ עַל הַלֵּב.

פָּתוֹחַ תִּפְתַּח וְלֹא תִקְפֹּץ

כָּתוּב בָּרַמְבָּ"ם (הל' מתנ"ע פ"ז ה"ה): בָּא הֶעָנִי וְשָׁאַל דֵּי מַחְסֹרוֹ וְאֵין יָד הַנּוֹתֵן מַשֶּׂגֶת נוֹתֵן לוֹ כְּפִי הַשָּׂגַת יָדוֹ, וְכַמָּה, עַד חֲמִישִׁית נְכָסָיו מִצְוָה מִן הַמֻּבְחָר, וְאַחַד מֵעֲשָׂרָה בִּנְכָסָיו בֵּינוֹנִי, פַּחוֹת מִכָּאן עַיִן רָעָה, וּלְעוֹלָם לֹא יִמְנַע עַצְמוֹ מִשְּׁלִישִׁית הַשֶּׁקֶל בְּשָׁנָה, וְכָל הַנּוֹתֵן פַּחוֹת מִזֶּה לֹא קִיֵּם מִצְוָה, וַאֲפִילוּ עָנִי הַמִּתְפַּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה חַיָּב לִתֵּן צְדָקָה לְאַחֵר, עכ"ל. וּנְפָרֵט בְּעֵז"ה דְּבָרִים אֵלּוּ, כַּמָּה צְדָקָה כָּל אָדָם צָרִיךְ לָתֵת לְכָל עָנִי שֶׁמְּבַקֵּשׁ, וְכַמָּה צָרִיךְ לָתֵת לִכְלָל הַנִּצְרָכִים.

מֵהַפְּסוּקִים שֶׁפָּתַחְנוּ בָּהֶם לוֹמְדִים שֶׁכַּאֲשֶׁר הֶעָנִי בָּא וּמְבַקֵּשׁ צְדָקָה, עוֹמְדוֹת לְפָנֶיו הַנּוֹתֵן שְׁתֵּי מִצְוֹות, מִצְוַת עֲשֵׂה, וּמִצְוַת לֹא תַּעֲשֶׂה. מִצְוַת הָעֲשֵׂה הִיא לָתֵת צְדָקָה שֶׁנֶּאֱמַר: פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לו. וּמִצְוַת לֹא תַּעֲשֶׂה, וְהִיא, שֶׁאָסוּר לְהִתְעַלֵּם מֵהָעָנִי הַמְּבַקֵּשׁ צְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר: לֹא תְאַמֵּץ אֶת לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן. אִסּוּר לֹא תִקְפֹּץ נֶאֱמַר רַק כַּאֲשֶׁר הָעָנִי נִיגַּשׁ לָעָשִׁיר וּמְבַקֵּשׁ צְדָקָה, אֲבָל אִם הָעָנִי לֹא נִיגַּשׁ לְבַקֵּשׁ, אַף שֶׁהָעָשִׁיר יוֹדֵעַ שֶׁיֵּשׁ כָּאן עָנִי הַנִּצְרָךְ, אֵין עָלָיו חוֹבָה לָגֶשֶׁת לָעָנִי וְלָתֵת לוֹ צְדָקָה, אָמְנָם אִם הָעָשִׁיר נִיגַּשׁ מֵעַצְמוֹ לָעָנִי וְנוֹתֵן לוֹ צְדָקָה, הוּא מְקַיֵּם אֶת מִצְוַת הָעֲשֵׂה שֶׁל פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לו.

וְכֵן, כָּל הָאִסּוּר לְהִתְעַלֵּם מֵהָעָנִי מְדֻבָּר רַק אִם הָעָנִי בְּעַצְמוֹ מְבַקֵּשׁ צְדָקָה מֵהָעָשִׁיר, אֲבָל אִם גַּבָּאֵי הַצְּדָקָה אוֹסְפִים צְדָקָה אֵין עַל הַנִּמְנָע מִלָּתֵת לָהֶם אֶת הָאִסּוּר שֶׁל לֹא תִקְפֹּץ. וְלָכֵן הַמְּקַבֵּל מִכְתַּב לְבַקֶּשֶׁת צְדָקָה לְבֵיתוֹ, אֵינוֹ עוֹבֵר עַל הַלָּאו שֶׁל לֹא תִקְפֹּץ אִם הוּא מִתְעַלֵּם וְלֹא נוֹתֵן. כָּאָמוּר, הַנּוֹתֵן צְדָקָה בְּכָל אֹפֶן מְקַיֵּם בָּזֶה אֶת מִצְוַת הָעֲשֵׂה שֶׁל פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לו.

כְּמוֹ כֵן, כֵּיוָן שֶׁכָּל הָאִסּוּר לִקֵּפֵץ אֶת הַיָּד מִדֵּבָר רַק כַּאֲשֶׁר הַעָנִי מְבַקֵּשׁ אֶת הַצְּדָקָה, מִי שֶׁשּׁוֹמֵעַ נְקִישׁוֹת עַל דֶּלֶת בֵּיתוֹ לֹא חָיָב לִפְתּוֹחַ אֶת הַדֶּלֶת כָּל עוֹד לֹא יָדוּעַ לוֹ שֶׁהַעָנִי בַּפֶּתַח. אֲבָל אִם הוּא כְּבָר פָּתַח אֶת הַדֶּלֶת וְהַעָנִי עוֹמֵד בַּפֶּתַח וּמְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ צְדָקָה, יֵשׁ חוֹבָה לָתֵת לוֹ. וְכֵן אִם יָדוּעַ לְבַעַל הַבַּיִת שֶׁהַעָנִי הוּא זֶה שֶׁנּוֹקֵשׁ בַּדֶּלֶת, נִרְאֶה שֶׁיֵּשׁ עָלָיו חוֹבָה לִפְתּוֹחַ אֶת הַדֶּלֶת וְלָתֵת לָעָנִי. וְעִם כָּל זֶה, מֵתֵר לְאָדָם לִקְבּוֹעַ זְמַנֵּי קַבָּלַת קָהָל לַעֲנִיִּים וְלַנִּזְקָקִים, כְּמוֹ שֶׁנָּהוּג בְּבֵיתָם שֶׁל עֲשִׁירִים גְּדוֹלִים.

מָצוּי שֶׁעֲנִיִּים מִסְתּוֹבְבִים לֶאֱסוֹף צְדָקָה, לְמָשָׁל, בְּבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת, וְלֹא תָּמִיד יֵשׁ לַלּוֹמְדִים מָעוֹת לָתֵת לָהֶם. מֵעִיקָּר הַדִּין אִם יֵשׁ לַנּוֹתֵן כֶּסֶף בְּבֵיתוֹ, הוּא צָרִיךְ לָלֶכֶת לְבֵיתוֹ כְּדֵי לְקַיֵּם מִצְוַת לֹא תִקְפֹּץ. אֶלָּא כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהַטְרִיחַ אֶת הַנּוֹתֵן לָלֶכֶת לְבֵיתוֹ הוּא יָכוֹל לִלְוּוֹת כָּאן כֶּסֶף מֵאָדָם אַחֵר, וְאִם הַעָנִי מְמַהֵר וְלֹא יַמְתִּין זְמַן כָּזֶה שֶׁהַנּוֹתֵן יֵלֵךְ לְבֵיתוֹ, אֲזַי הַנּוֹתֵן גַּם לֹא צָרִיךְ לִלְוֹת מֵאֲחֵרִים. וְאִם אֵין לַנּוֹתֵן כֶּסֶף בְּבֵיתוֹ, הוּא לֹא חָיָב לָקַחַת הַלְוָאָה בִּשְׁבִיל הַעָנִי, וְכֵן הוּא לֹא חָיָב לָתֵת צָ״ק עַל חֶשְׁבּוֹן הֶעָתִיד. וּבִפְרָט אִם חֶשְׁבּוֹן הַבַּנְק שֶׁל הַנּוֹתֵן עָלוּל לִהְיוֹת בְּיִתְרַת חוֹבָה. וְיֵשׁ לְהָעִיר שֶׁאֵין זֶה מִן הָרָאוּי לֶאֱסוֹף צְדָקָה בְּאֶמְצַע הַתְּפִלָּה בְּאוֹפֶן שֶׁהַדָּבָר גּוֹרֵם הַפְרָעָה לַמִּתְפַּלְּלִים. וּבְנוֹסָף יֵשׁ לָדַעַת שֶׁהַמִּתְפַּלֵּל פָּטוּר מֵעִיקָּר הַדִּין מִלָּתֵת צְדָקָה כְּמוֹ כָּל דִּין עוֹסֵק בְּמִצְוָה פָּטוּר מִן הַמִּצְוָה.

כָּל הָאִסּוּר לִקֵּפֵץ אֶת הַיָּד מִלָּתֵת לַעֲנִיִּים נֶאֱמַר רַק כַּאֲשֶׁר הַעָנִי אוֹסֵף אֶת הַצְּדָקָה לְעַצְמוֹ, אֲבָל אִם הוּא אוֹסֵף צְדָקָה לְעַנִיִּים אֲחֵרִים, אוֹ שֶׁהוּא לֹא אוֹסֵף לְצוֹרֵךְ עֲנִיִּים אֶלָּא לְצוֹרֵךְ מִצְוּוֹת אֲחֵרוֹת כְּמוֹ לִבְנוֹת בֵּית כְּנֶסֶת מִקְוֶה וְכַדּוֹמֶה, הַנִּמְנָע מִלָּתֵת אֵינוֹ עוֹבֵר עַל אִסּוּר לֹא תִקְפֹּץ, וְאָפִילוּ שֶׁמְּקַבֵּל שֶׁהָאוֹסֵף צְדָקָה מְקַבֵּל שָׂכָר עֲבוּר הַטִּרְחָה שֶׁלּוֹ, וְנִמְצָא שֶׁהַעָנִי מִתְפַּרְנֵס מֵאִיסּוּף הַתְּרוּמוֹת, אֵין בָּזֶה אֶת הָאִסּוּר שֶׁל לֹא תִקְפֹּץ.

וְצָרִיךְ לָדַעַת שֶׁעָנִי שֶׁמְּבַקֵּשׁ צְדָקָה לְעַצְמוֹ צָרִיךְ לָתֵת לוֹ מַשֶּׁהוּ וְאָפִילוּ מַתָּנָה מוּעֶטֶת, כַּכָּתוּב (תהלים עד, כא): ״אַל יָשֹׁב דַּךְ נִכְלָם״, מִלְּבַד מַה שֶׁלָּמַדְנוּ

שֶׁמְּקַיְּמִים אֶת הַפָּסוּק 'וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן', וְאֶת הַפָּסוּק 'כִּי פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לוֹ'.

מִצְוַת דֵּי מַחְסוֹרוֹ

הַפָּסוּק פָּתֹחַ תִּפְתַּח מַמְשִׁיךְ וְאוֹמֵר – 'וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסוֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ'. בֵּאוּר הַדְּבָרִים הוּא כְּמוֹ שֶׁמְּבוֹאָר בְּדִבְרֵי הָרַמְבַּ"ם (מתנ"ע ג, ז) שֶׁאִם בָּא עָנִי וּבִקֵּשׁ אֶת כָּל מַחְסוֹרוֹ, אִם יָד הַנּוֹתֵן מַשֶּׂגֶת, יֵשׁ לָתֵת לוֹ אֶת כָּל צָרְכֵי הָעָנִי, וּבָזֶה מְקַיְּמִים אֶת הַפָּסוּק - דֵּי מַחְסוֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ. לְמָשָׁל אִם הָעָנִי זָקוּק רַק לְ- 100 ₪, מִי שֶׁנּוֹתֵן לוֹ סְכוּם זֶה מְקַיֵּם אֶת הַמִּצְוָה שֶׁל "דֵּי מַחְסוֹרוֹ". וְאִם אֵין בְּיַד הַנּוֹתֵן לָתֵת אֶת כָּל מַחְסוֹרוֹ שֶׁל הָעָנִי הֲרֵי הוּא מְקַיֵּם מִצְוַת צְדָקָה בְּכָל סְכוּם שֶׁיִּתֵּן.

אָמְנָם בְּדֶרֶךְ כְּלָל צָרְכֵי הָעֲנִיִּים גְּדוֹלִים, וְלָכֵן הַחוֹבָה לָתֵת לַעֲנִיִּים דֵּי מַחְסוֹרָם מֻטֶּלֶת עַל כְּלָל הַצִּבּוּר, אוֹ עַל גַּבָּאֵי הַצְּדָקָה, אִם יֵשׁ לָהֶם יְכֹלֶת לָתֵת לַעֲנִיִּים אֶת כָּל מַחְסוֹרָם, אֲבָל אָדָם יָחִיד לֹא מְצֻוֶּה לָתֵת לְעָנִי אֶת כָּל מַחְסוֹרוֹ, אֶלָּא אִם כֵּן הוּא אָדָם עָשִׁיר שֶׁיֵּשׁ לוֹ אֶפְשָׁרוּת זוֹ. וּלְפִי זֶה מוּבָן שֶׁכַּאֲשֶׁר עֲנִיִּים מִסְתּוֹבְבִים בֵּין הַצִּבּוּר וְאוֹסְפִים צְדָקָה, אֵין חוֹבָה עַל כָּל אֶחָד לָתֵת לָהֶם סְכוּם גָּדוֹל, וּבִנְתִינַת שְׁוֶה פְּרוּטָה כְּבָר מְקַיְּמִים אֶת מִצְוַת הַצְּדָקָה.

וְאַדְרַבָּה, כָּתַב הֶחָפֵץ חַיִּים, שֶׁלְּפִי מַה שֶּׁכָּתוּב בַּמִּשְׁנָה בְּמַסֶּכֶת אֲבוֹת (ג, יח): הַכֹּל לְפִי רוֹב הַמַּעֲשֶׂה, שֶׁהָרַמְבַּ"ם פֵּירֵשׁ שֶׁבְּכָל פְּעֻלָּה שֶׁל מִצְוָה שֶׁהָאָדָם עוֹשֶׂה הוּא קוֹנֶה קִנְיָן טוֹב נוֹסַף בְּנַפְשׁוֹ, יֵשׁ עֲדִיפוּת לָתֵת לְעֲנִיִּים רַבִּים כְּכָל הַיּוֹתֵר וְאָפִילוּ מְעַט לְכָל אֶחָד. מַעֲלָה זוֹ הִיא יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר לָתֵת לְעָנִי אֶחָד סְכוּם גָּדוֹל, כְּיָן שֶׁכַּאֲשֶׁר הוּא מַרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ לָתֵת פְּעָמִים רַבּוֹת נַפְשׁוֹ מִתְעַלָּה עַל יְדֵי רִיבּוּי מִצְוָה זוֹ. וְרַק בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ אֶת הַמַּעֲלָה שֶׁל דֵּי מַחְסוֹרוֹ, עָדִיף לָתֵת לְעָנִי אֶחָד דֵּי מַחְסוֹרוֹ מֵאֲשֶׁר לָתֵת לְעֲנִיִּים רַבִּים סְכוּמִים קְטַנִּים.

אָמְנָם יֵשׁ מַעֲלָה לָתֵת סְכוּם קָבוּעַ בְּהוֹרָאַת קֶבַע, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה אֶפְשָׁר לְחַלֵּק אֶת הַסְּכוּם הַזֶּה לְהַרְבֵּה נְתִינוֹת, כְּיָן שֶׁמּוֹסָד אֶחָד מְקַבֵּל סְכוּם הָגוּן וְקָבוּעַ זֶה מְסַיֵּעַ רַבּוֹת בְּתִפְקּוּד הַמּוֹסָד, יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר אִילוּ הָיוּ צְרִיכִים לֶאֱסוֹף

מְעַט מְעַט. וְעִם כָּל זֶה לֹא יִמְנַע אָדָם אֶת עַצְמוֹ לָתֵת לְעֲנִיִּים וּמוֹסְדוֹת רַבִּים כְּכָל הַאֶפְשָׁר כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הֶחָפֵץ חַיִּים.

הַגְדָּרַת דִּי מַחְסוֹרוֹ: דִּי מַחְסוֹרוֹ הוּא כָּל צָרְכֵי הַעָנִי כְּמוֹ אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וּמַלְבּוּשׁ וְכֵלִים כְּפִי מַה שֶׁנָּהוּג אֵצֶל רוֹב הַצִּבּוּר. וְכֵן לָתֵת לֶעָנִי צָרְכֵי מִצְוָה כְּמוֹ נֵר חֲנֻכָּה וְאַרְבַּע כּוֹסוֹת לְפֶסַח, וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁעָנִי שֶׁחָסֵר לוֹ גַּם אֶת שְׁאָר צָרְכֵי הַמִּצְוֹת הוּא בִּכְלָל דִּי מַחְסוֹרוֹ, כְּמוֹ תְּפִילִין צִיצִית וְכַדּוֹמֶה, אוֹ אֶתְרוֹג וּשְׁאָר מִצְוֹת מְהֻדָּרִים לְמִי שֶׁהָיָה רָגִיל לְהַדֵּר בְּמִצְוֹת אֵלּוּ וְכָעֵת אֵין לוֹ.

כָּתוּב בַּגְּמָרָא שֶׁבִּכְלָל דִּי מַחְסוֹרוֹ הוּא לָתֵת לָעָשִׁיר שֶׁיָּרַד מִנְּכָסָיו אֶת מַה שֶׁהוּא הָיָה צָרִיךְ לְפִי רָמַת הַחַיִּים שֶׁהוּא הָיָה רָגִיל לָהּ כְּשֶׁהוּא הָיָה עָשִׁיר, כְּמוֹ סוּס לִרְכֹּב עָלָיו וְעֶבֶד לָרוּץ לְפָנָיו. אֶלָּא שֶׁכָּל זֶה דַּוְקָא כְּשֶׁהַעָשִׁיר נִהְיֶה עָנִי, אֲבָל אִם הוּא רַק יֵרֵד מִנְּכָסָיו וְכָעֵת אֵין לוֹ אֶת הַדְּבָרִים הָרְגִילִים שֶׁכָּל אָדָם צָרִיךְ, אֲבָל אִם עַדַיִן יֵשׁ לוֹ אֶת הַצְּרָכִים הָרְגִילִים שֶׁיֵּשׁ לְכָל אָדָם, לֹא צָרִיךְ לִדְאֹג לוֹ לְעַנְיָנֵי כָּבוֹד אֵלּוּ. וְלָכֵן עָשִׁיר שֶׁהָיָה חָי חַיֵּי פְּאֵר, וְיָרַד מִנְּכָסָיו וְכָעֵת יֵשׁ לוֹ אֶת מַה שֶׁיֵּשׁ לְרוֹב בְּנֵי אָדָם אֵין מִצְוַת דִּי מַחְסוֹרוֹ לְהַשְׁלִים לוֹ עִנְיָנִים אֵלּוּ.

כָּל מַה שֶׁדִּבַּרְנוּ עַד עַכְשָׁו הוּא כְּשֶׁיֵּשׁ מִי שֶׁמְּבַקֵּשׁ צְדָקָה, בֵּין הָעָנִי לְעַצְמוֹ אוֹ עָל יְדֵי גַּבָּאֵי הַצְּדָקָה. אֲבָל אָדָם הַגָּר בְּמָקוֹם שֶׁאֵין מִי שֶׁמְּבַקֵּשׁ צְדָקָה בִּכְלָל, וְכֵן אָדָם עָנִי שֶׁבְּעַצְמוֹ מִתְפַּרְנֵס מֵהַצְּדָקָה, וְאֵין לוֹ מַה לָתֵת לַאֲחֵרִים, אֵין זֶה פּוֹטֵר אוֹתוֹ מִמִּצְוַת הַצְּדָקָה. וְהוּא צָרִיךְ לָתֵת לְפָחוֹת שְׁלִישִׁית הַשֶּׁקֶל בְּשָׁנָה לְפִי הַמַּטְבְּעוֹת שֶׁל חֲזַ״ל. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (נחמיה י, לג): וְהֶעֱמַדְנוּ עָלֵינוּ מִצְוֹת לָתֵת עָלֵינוּ שְׁלִשִׁית הַשֶּׁקֶל בַּשָּׁנָה לַעֲבוֹדַת בֵּית אֱלֹקֵינוּ. וְאַף שֶׁגַּם בְּיָמֵנוּ אֵין זֶה סְכוּם גָּדוֹל, מִכָּל מָקוֹם צָרִיךְ לָתֵת סְכוּם זֶה. וְלָכֵן אִם יֵשׁ מִי שֶׁגָּר בְּמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ פּוֹגֵשׁ נִצְרָכִים כְּלָל, יַפְרִישׁ סְכוּם זֶה וְיִשְׁמוֹר אוֹתוֹ בְּאַמְתַּחְתּוֹ עַד שֶׁיִּפְגּוֹשׁ עֲנִיִּים, וְיִתֶּן לָהֶם, וּבָזֶה הוּא יְקַיֵּם אֶת מִצְוַת הַצְּדָקָה.

עַד כָּאן לָמַדְנוּ אֶת הַמִּצְוָה לָתֵת לְכָל עָנִי, דִּי מַחְסוֹרוֹ, אוֹ מַתָּנָה מוּעֶטֶת, וּבַהֶמְשֵׁךְ נִלְמַד בְּעֵזְ״ה בְּהִלְכוֹת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים, אֶת הֶמְשֵׁךְ דִּבְרֵי הָרַמְבָּ״ם

לְהַפְרִישׁ חוֹמֶשׁ אוֹ מַעֲשֵׂר מִנְּכָסָיו לִכְלָל הָעֲנִיִּים, מִי חָיָב בְּמַעֲשֵׂר, לְמִי לָתֵת וּבְאֵיזֶה אֹפֶן.

עָנִי הָרָאוּי לְקַבֵּל צְדָקָה

כָּתוּב בָּרַמְבָּ״ם כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לִיטּוֹל וּמְרַמֶּה אֶת הָעָם וְנוֹטֵל אֵינוֹ מֵת מִן הַזִּקְנָה עַד שֶׁיִּצְטָרֵךְ לַבְּרִיּוֹת, וַהֲרֵי הוּא בִּכְלָל אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם, וְכָל מִי שֶׁצָּרִיךְ לִיטּוֹל וְאֵינוֹ יָכוֹל לִחְיוֹת אֶלָּא אִם כֵּן נוֹטֵל כְּגוֹן זָקֵן אוֹ חוֹלֶה אוֹ בַּעַל יִסּוּרִין וּמְגִיס דַּעְתּוֹ וְאֵינוֹ נוֹטֵל הֲרֵי זֶה שׁוֹפֵךְ דָּמִים וּמִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ וְאֵין לוֹ בְּצַעֲרוֹ אֶלָּא חַטָּאוֹת וַאֲשָׁמוֹת, וְכָל מִי שֶׁצָּרִיךְ לִטּוֹל וְצִעֵר וְדִחֵק אֶת הַשָּׁעָה וְחַיָּה חַיֵּי צַעַר כְּדֵי שֶׁלֹּא יַטְרִיחַ עַל הַצִּבּוּר אֵינוֹ מֵת מִן הַזִּקְנָה עַד שֶׁיִּפְרְנֵס אֲחֵרִים מִשֶּׁלּוֹ, וְעָלָיו וְעַל כָּל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה נֶאֱמַר (ירמיה יז, ז): בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּה׳.

חֲזַ״ל קָבְעוּ שֶׁעָנִי נִקְרָא מִי שֶׁאֵין מָאתַיִם זוּז לְפַרְנָסַת שָׁנָה, אוֹ שֶׁאֵין לוֹ חֲמִשִּׁים זוּז לְהִתְעַסֵּק בָּהֶם כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לְהַרְוִיחַ בָּהֶם נִקְרָא עָנִי וּמֻתָּר לוֹ לְקַבֵּל לֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה וּשְׁאָר מַתְּנוֹת עֲנִיִּים. כָּל זֶה לְפִי הַמַּצָּב בִּתְקוּפַת הַמִּשְׁנָה וְהַגְּמָרָא. פּוֹסְקֵי זְמַנֵּנוּ כָּתְבוּ שֶׁהַיּוֹם נִתַּן לוֹמַר שֶׁעָנִי נִקְרָא מִי כָּתְבוּ שֶׁהַיּוֹם מִי שֶׁאֵין לוֹ מַשְׂכֹּרֶת מְסֻדֶּרֶת מִידֵי חוֹדֶשׁ בְּחוֹדְשׁוֹ, וְהוּא לֹא גּוֹמֵר אֶת הַחוֹדֶשׁ, אוֹ שֶׁיֵּשׁ לוֹ חוֹבוֹת שֶׁלּוֹחֲצִים עָלָיו לְשַׁלֵּם מִיָּדִית. אֲבָל אִם הוּא מִסְתַּדֵּר עִם הַהַכְנָסָה הַחוֹדְשִׁית שֶׁלּוֹ, וְיֵשׁ לוֹ אֶת הַצְּרָכִים הָרִגְילִים שֶׁיֵּשׁ לְרוֹב הַצִּבּוּר, לֹא נִקְרָא עָנִי. וַאֲפִילוּ אִם יֵשׁ לוֹ חוֹבוֹת בִּפְרִיסַת תַּשְׁלוּמִים לִזְמַן אָרוֹךְ כְּמוֹ מַשְׁכַּנְתָּא, בְּאוֹפֶן שֶׁכָּל חוֹדֶשׁ הוּא עוֹמֵד בְּתַשְׁלוּם הַחֹדְשִׁי לֹא נִקְרָא עָנִי, כֵּיוָן שֶׁהוּא מִסְתַּדֵּר בְּפַרְנָסָתוֹ מִידֵי חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ.

יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁכָּל מַה שֶׁאָמַרְנוּ שֶׁמִּי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַשְׂכֹּרֶת קְבוּעָה לֹא נִקְרָא עָנִי, זֶה דָּוְקָא אִם הַמַּשְׂכּוֹרֶת אָכֵן קְבוּעָה, אֲבָל אִם גַּם הַמַּשְׂכֹּרֶת הַקְּבוּעָה לֹא מַמָּשׁ קְבוּעָה, וְתָמִיד יֵשׁ לוֹ חֲשַׁשׁ שֶׁמָּא יַפְסִיקוּ לוֹ אֶת הַמַּשְׂכֹּרֶת, הוּא נִקְרָא עָנִי. לְפִי זֶה אַבְרֵךְ כּוֹלֵל שֶׁאֵין לוֹ בַּצַּד כֶּסֶף לְהִתְפַּרְנֵס בּוֹ, יָכוֹל לְקַבֵּל כַּסְפֵּי צְדָקָה, אֲפִילוּ שֶׁהוּא מְקַבֵּל מִלְּגָה קְבוּעָה מֵהַכּוֹלֵל, כֵּיוָן שֶׁאֵין לוֹ הַכְנָסָה קְבוּעָה לְשָׁנָה, שֶׁהֲרֵי

הַנְהָלַת הַכּוֹלֵל יְכוֹלָה לְהַפְסִיק לוֹ אֶת הַמִּלְגָּה, שֶׁלֹּא כְּמוֹ עֲבוֹדוֹת רְגִילוֹת שֶׁגַּם אִם מַפְסִיקִים אֶת הָעֲבוֹדָה, יֵשׁ לְעוֹבֵד זְכוּיוֹת נוֹסָפוֹת כְּמוֹ דְּמֵי אַבְטָלָה אוֹ פִּיצוּיִים.

מִי שֶׁנִּקְרָא עָנִי, וְיֵשׁ לוֹ כְּלֵי בַּיִת שֶׁהוּא מִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם, וְכָל אֶחָד צָרִיךְ כֵּלִים אֵלּוּ, לֹא צָרִיךְ לִמְכּוֹר אֶת הַנְּכָסִים הָאֵלּוּ לִפְנֵי שֶׁיְּקַבֵּל צְדָקָה. וְלָכֵן אָדָם נִצְרָךְ שֶׁיֵּשׁ לוֹ דִּירָה שֶׁהוּא גָּר בָּהּ לֹא צָרִיךְ לִמְכּוֹר אֶת הַדִּירָה כְּדֵי לְהִמָּנַע מִלְּקַבֵּל כַּסְפֵּי צְדָקָה, וְאֲפִילוּ לֹא כְּדֵי לַעֲבוֹר לָגוּר בְּדִירָה קְטַנָּה יוֹתֵר. וְכֵן לֹא צָרִיךְ לִמְכּוֹר שְׁאָר נְכָסִים שֶׁהוּא מִתְעַסֵּק בָּהֶם לְהַרְוִיחַ לְפַרְנָסָתוֹ, וְזֶה כּוֹלֵל כְּסָפִים שֶׁיֵּשׁ לוֹ בְּתָכְנִיּוֹת חִסָּכוֹן שֶׁנּוֹעֲדוּ לְחַתֵּן אֶת יְלָדָיו. וְכֵן אִם יֵשׁ לוֹ דִּירָה מֵשְׁכֶּרֶת וְהוּא מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּרֶוַח דְּמֵי הַשְּׂכִירוּת לְחַתֵּן אֶת יְלָדָיו הוּא לֹא צָרִיךְ לִמְכּוֹר אוֹתָהּ, אֲבָל אִם הַשְּׂכִירוּת מְשַׁמֶּשֶׁת לְרֶוָחִים בְּעָלְמָא צָרִיךְ לִמְכּוֹר אֶת הַדִּירָה.

אָדָם שֶׁבְּדֶרֶךְ כְּלָל מִסְתַּדֵּר בְּפַרְנָסָתוֹ, וְהוּא לֹא נִקְרָא עָנִי, אֲבָל לִפְעָמִים יֵשׁ לוֹ הוֹצָאוֹת גְּדוֹלוֹת, כְּמוֹ נִשּׂוּאֵי יְלָדִים אוֹ הוֹצָאוֹת רְפוּאִיּוֹת וְכַדּוֹמֶה, וְכֵן בִּתְקוּפַת הַחַגִּים שֶׁהַהוֹצָאוֹת מְרֻבּוֹת, אִם הוּא לֹא עוֹמֵד בְּהוֹצָאוֹת אֵלּוּ, מֻתָּר לוֹ לְקַבֵּל כַּסְפֵּי צְדָקָה כֵּינָן שֶׁכָּעֵת לְעִנְיָן הוֹצָאוֹת אֵלּוּ הוּא נִקְרָא עָנִי.

בָּחוּר יְשִׁיבָה שֶׁהוֹרָיו עֲנִיִּים, אוֹ שֶׁהוֹרָיו עֲשִׁירִים אֲבָל הֵם לֹא תּוֹמְכִים בּוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אוֹכֵל בַּיְּשִׁיבָה, אִם אֵין לוֹ אֶת הַהוֹצָאוֹת הָרְגִילוֹת שֶׁכָּל בָּחוּר צָרִיךְ, נִקְרָא עָנִי, וְיָכוֹל לְקַבֵּל כַּסְפֵּי צְדָקָה. וְאִם יֵשׁ לוֹ הוֹרִים עֲשִׁירִים שֶׁתּוֹמְכִים בּוֹ, וְכֵן כָּל בְּנֵי עֲשִׁירִים הַסְּמוּכִים עַל שֻׁלְחַן אֲבִיהֶם אֵין לָתֵת לָהֶם כַּסְפֵּי צְדָקָה.

מִצְוַת צְדָקָה הִיא לְהַחֲיוֹת אֶת הָעָנִי אִם הוּא בִּכְלָל 'עַמְּךָ', דְּהַיְנוּ שֶׁהוּא שׁוֹמֵר מִצְוֹת וַאֲפִילוּ אִם הוּא לֹא מִתְנַהֵג בְּמִדּוֹת יְשָׁרוֹת. וְכֵן צָרִיךְ לָתֵת צְדָקָה לְמִי שֶׁעָבַר עֲבֵירָה לְתֵאָבוֹן בְּאַקְרַאי, וּמֻתָּר לָתֵת גַּם לְעוֹבְרֵי עֲבֵרוֹת לְתֵאָבוֹן בִּקְבִיעוּת. אֲבָל אֵין לָתֵת צְדָקָה לְמִי שֶׁעוֹבֵר עֲבֵרוֹת לְהַכְעִיס, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁאֵין לָתֵת לְמִי שֶׁעָלוּל לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּכֶּסֶף לִדְבָרִים אֲסוּרִים, וְזֶה בִּכְלָל הַנּוֹתֵן לְעַנִיִּים שֶׁאֵינָם מְהֻגָּנִים שֶׁאֵין בָּהֶם מִצְוַת צְדָקָה, וְעָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ (קהלת ד, ו): עָמָל

וּרְעוּת רוּחַ. מִטַּעַם זֶה יֵשׁ לָאָדָם לְהִתְפַּלֵּל שֶׁיָּבוֹא אֵלָיו עֲנִיִּים הֲגוּנִים, כְּדֵי שֶׁיְּקַיֵּם אֶת מִצְוַת הַצְּדָקָה כָּרָאוּי.

מֵתָּר לִבְדּוֹק אַחֲרֵי מִי שֶׁמְּבַקֵּשׁ צְדָקָה אִם הוּא רַמַּאי אוֹ לֹא. לָכֵן מֵתָּר לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ הַמְלָצָה וְכַדּוֹמֶה, אֲבָל אִם הוּא רָעֵב וְהוּא מְבַקֵּשׁ לֶאֱכוֹל צָרִיךְ לָתֵת לוֹ מִיַּד, שֶׁמָּא עַד שֶׁיִּבְדְּקוּ אוֹתוֹ הוּא יַגִּיעַ לִידֵי סַכָּנָה כְּמוֹ הַמַּעֲשֶׂה הַמְּפֹרְסָם עִם נַחוּם אִישׁ גִּמְזוֹ.

הִלְכוֹת נִדְרֵי צְדָקָה

כָּתוּב בָּשׁוּ"עַ (יו"ד רנז, ג): הַצְּדָקָה הֲרֵי הִיא בִּכְלָל הַנְּדָרִים. דְּהָיְנוּ שֶׁאָדָם הָאוֹמֵר שֶׁיִּתֵּן כֶּסֶף לִצְדָקָה הֲרֵי זֶה כְּאִלּוּ שֶׁהוּא נָדָר נֵדֶר לָתֵת צְדָקָה. וְלָכֵן יֵשׁ בְּהִלְכוֹת צְדָקָה כַּמָּה מֵהִלְכוֹת נְדָרִים. וְיֵשׁ לְהִזָּהֵר שֶׁלֹּא לִדּוֹר עַל הַצְּדָקָה, וְשֶׁלֹּא לְאַחֵר אֶת תַּשְׁלוּם הַצְּדָקָה. וְכֵן, צָרִיךְ מְאוֹד לְהִזָּהֵר כַּאֲשֶׁר אָדָם אוֹמֵר שֶׁיִּתֵּן מַתָּנָה לְמִי שֶׁנִּצְרַךְ, לְהוֹסִיף בְּלִי נֶדֶר, כֵּיוָן שֶׁאִם הוּא לֹא יֹאמַר בְּלִי נֶדֶר, הֲרֵי שֶׁיֵּשׁ עָלָיו חוֹבָה לְקַיֵּם אֶת מוֹצָא פִּיו מִדִּין נֶדֶר, וְגַם אִם הוּא לֹא הִתְכַּוֵּן לָתֵת אֶת הַמַּתָּנָה כִּצְדָקָה, אֶלָּא כְּמַתָּנָה לִשְׁמָחוֹת וְכַדּוֹמֶה, יֵשׁ בָּזֶה חֲשַׁשׁ נֶדֶר. וְלָכֵן אִם הַמְּקַבֵּל הוּא אָדָם נִצְרָךְ צָרִיךְ לְקַיֵּם אֵת דְּבָרָיו כְּכָל הִלְכוֹת נְדָרִים וְגַם מִשּׁוּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (תהלים טו, ב): 'וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ'. וְרַק בְּעֵת צָרָה מֵתָּר לִדּוֹר כְּמוֹ שֶׁיַּעֲקֹב אָבִינוּ נָדַר בִּשְׁעַת צָרָה שֶׁאִם הַקָּבָּ"ה יִשְׁמוֹר אוֹתוֹ בְּכָל דְּרָכָיו, הוּא יִתֵּן מַעֲשֵׂר מִכָּל מַה שֶׁיֵּשׁ לוֹ.

גַּם הַמַּפְרִישׁ כֶּסֶף לִצְדָקָה טוֹב שֶׁיַּתְנֶה בְּאוֹפֶן כְּלָלִי שֶׁלֹּא יָחוּלוּ עַל הַמָּעוֹת שֶׁהוּא רוֹצֶה לָתֵת דִּין שֶׁל כַּסְפֵּי צְדָקָה, עַד שֶׁהֵם יַגִּיעוּ לִידֵי הָעָנִי, וְכָךְ פּוֹטְרִים כַּמָּה חֲשָׁשׁוֹת שֶׁל נִדְרֵי צְדָקָה. וְכֵן כַּאֲשֶׁר עָנִי עוֹבֵר וְאוֹסֵף צְדָקָה בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ אוֹ בָּרְחוֹב, וְלִפְעָמִים רוֹצִים לָתֵת לוֹ אֲבָל הָעָנִי כְּבָר הָלַךְ לִפְנֵי שֶׁהִסְפִּיקוּ לָתֵת, יֵשׁ כָּאן חֲשַׁשׁ שֶׁל נִדְרֵי מִצְוָה, מִטַּעַם זֶה כְּשֶׁרוֹאִים עָנִי וְרוֹצִים לָתֵת לוֹ, טוֹב לְהַתְנוֹת שֶׁזֶּה בְּלִי נֵדֶר עַד שֶׁהַכֶּסֶף יַגִּיעַ לְיַד הֶעָנִי.

הַנּוֹדֵר לָתֵת צְדָקָה לְעִילּוּי נִשְׁמַת נִפְטָרִים, יֹאמַר שֶׁהוּא יִתֵּן בְּלִי נֶדֶר. וְכָתַב בְּסֵפֶר קֶנְטְרֵס הַיִּחִיאֵלִי, שֶׁאִם לֹא אוֹמְרִים בְּלִי נֶדֶר, נִשְׁמוֹת הַנִּפְטָרִים שֶׁעֲבוּרָם הוּא הִתְחַיֵּב לִצְדָקָה נִמְצָאִים בְּצַעַר עַד שֶׁהוּא יְקַיֵּם אֶת נִדְרוֹ. לָכֵן יֹאמַר שֶׁנּוֹתֵן לְעִילּוּי נִשְׁמַת מִיַּד כְּשֶׁנּוֹתֵן אֶת הַצְּדָקָה. וּבַזְּמַן שֶׁאִי אֶפְשָׁר לָתֵת מִיַּד כְּמוֹ, בִּשְׁעַת אֲמִירַת מִי שֶׁבֵּרַךְ אוֹ הַשְׁכָּבָה בְּשַׁבָּת, יוֹסִיף וְיֹאמַר בְּלִי נֶדֶר.

בְּכָל הַנְּדָרִים יֵשׁ דִּין שֶׁאֵין הַנֶּדֶר חַל אֶלָּא אִם כֵּן הַנּוֹדֵר אָמַר בְּפִיו שֶׁהוּא נוֹדֵר אֶת הַנֶּדֶר, אֲבָל בַּמַּחְשָׁבָה אֵינוֹ חָיָב כְּלָל, וְאִילּוּ בְּנִדְרֵי הֶקְדֵּשׁ לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ הַנֶּדֶר חַל אֲפִילּוּ בַּמַּחְשָׁבָה. וְנֶחְלְקוּ הַפּוֹסְקִים הַאִם נִדְרֵי צְדָקָה חָלִים כְּמוֹ נְדָרִים רְגִילִים בָּאֲמִירָה בַּפֶּה, אוֹ שֶׁהֵם כְּמוֹ נִדְרֵי הֶקְדֵּשׁ שֶׁחָלִים אֲפִילּוּ בְּמַחְשָׁבָה. וְהָרַמָ"א כָּתַב שֶׁנִּדְרֵי צְדָקָה חָלִים אֲפִילּוּ בַּמַּחְשָׁבָה, וּבְדַעַת הַשּׁו"ע נִרְאֶה שֶׁאֵינָם חָלִים בַּמַּחְשָׁבָה, וּלְמַעֲשֶׂה יֵשׁ לָחוּשׁ לַדֵּעוֹת שֶׁנִּדְרֵי צְדָקָה חָלִים גַּם בַּמַּחְשָׁבָה. אָמְנָם כָּל זֶה דָּוְקָא אִם חָשַׁב בְּמַחְשָׁבָה גְּמוּרָה לָתֵת צְדָקָה, אֲבָל אִם רַק חָשַׁב וַעֲדַיִן לֹא הֶחְלִיט בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ לְכָל הַדֵּעוֹת אֵין כָּאן עֲדַיִן נֶדֶר.

אָמְנָם יֵשׁ הֶבְדֵּל בֵּין נִדְרֵי צְדָקָה בַּמַּחְשָׁבָה לְנִדְרֵי צְדָקָה בְּדִבּוּר, וְהוּא, שֶׁהַחוֹשֵׁב לָתֵת צְדָקָה וְחָזַר בּוֹ מִיַּד תּוֹךְ זְמַן קָצָר שֶׁל כְּדֵי דִּבּוּר הַנֶּדֶר בָּטֵל, אֲבָל אִם נָדַר בְּפִיו לָתֵת צְדָקָה נֶחְלְקוּ הַפּוֹסְקִים אִם הוּא יָכוֹל לַחֲזוֹר בּוֹ וְאֲפִילּוּ תּוֹךְ כְּדֵי דִּיבּוּר. וְכֵן מִי שֶׁנָּדַר לָתֵת צְדָקָה וְנִפְטָר, יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהַיּוֹרְשִׁים צְרִיכִים לְקַיֵּם אֶת נִדְרוֹ שֶׁל הַמּוֹרִישׁ, אֲבָל אִם הַנּוֹדֵר לֹא אָמַר אֶלָּא רַק חָשַׁב לָתֵת צְדָקָה וְנִפְטָר, אֵין עַל הַיּוֹרְשִׁים חוֹבָה לְקַיֵּם אֶת מַחֲשֶׁבֶת הַנּוֹדֵר.

לְדַעַת רוֹב הַפּוֹסְקִים מִי שֶׁכָּתַב שֶׁיִּתֵּן צְדָקָה הֲרֵי זֶה כְּאִלּוּ נָדַר בְּפִיו, לָכֵן מִי שֶׁכָּתַב צֶ"ק לִצְדָקָה אוֹ שֶׁחָתַם עַל הוֹרָאַת קֶבַע לִתְקוּפָה מְסֻיֶּמֶת, אָסוּר לוֹ לַחֲזוֹר בּוֹ כְּדִין נִדְרֵי צְדָקָה. אִם מִלְּכַתְּחִלָּה הוּא לֹא אָמַר לְכַמָּה זְמַן הַהוֹרָאַת קֶבַע, אוֹ שֶׁהוּא לֹא הִתְנָה מֵרֹאשׁ שֶׁהוּא יָכוֹל לְבַטֵּל אֶת הַהוֹרָאַת קֶבַע מָתַי שֶׁיִּרְצֶה, הוֹלְכִים אַחַר דַּעַת בְּנֵי אָדָם, וּבְדֶרֶךְ כְּלָל סְתָם הוֹרָאַת קֶבַע הִיא לְשָׁנָה אַחַת, לָכֵן אָסוּר לְבַטֵּל אֶת הַהוֹרָאַת קֶבַע לִפְנֵי שֶׁתִּגְּמַר שָׁנָה. וְעַל כָּל פָּנִים יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁגַּם לְאַחַר שָׁנָה טוֹב לַעֲשׂוֹת הַתָּרַת נְדָרִים לִפְנֵי שֶׁמְּבַטְּלִים אֶת הוֹרָאַת הַקֶּבַע.

וְכֵן מִי שֶׁנָּדַר לָתֵת צְדָקָה וְיֵשׁ לוֹ סָפֵק כַּמָּה הוּא הִתְכַּוֵּן לָתֵת, צָרִיךְ לָתֵת סְכוּם כָּזֶה שֶׁאֵין סָפֵק שֶׁהוּא לֹא נָדַר יוֹתֵר מִכָּךְ. וְכֵן מִי שֶׁנָּדַר לָתֵת צְדָקָה לְמוֹסָד מְסֻיָּם שֶׁבָּעִיר וְהוּא אֵינוֹ זוֹכֵר לְאֵיזֶה מוֹסָד הוּא נָדָר, טוֹב שֶׁיִּתֵּן לְכָל הַמּוֹסְדוֹת שֶׁבַּסָּפֵק, אוֹ שֶׁיַּתִּיר אֵת הַנֶּדֶר.

כְּמוֹ בְּהִלְכוֹת נְדָרִים שֶׁנֶּדֶר בְּטָעוּת אֵינוֹ נֶדֶר, כָּךְ גַּם בְּנִדְרֵי צְדָקָה, לָכֵן שֶׁמִּי שֶׁאָמַר שֶׁיִּתֵּן לִצְדָקָה סְכוּם מְסֻיָּם שֶׁחָשַׁב שֶׁיֵּשׁ לוֹ לָתֵת, וְאַחַר כָּךְ הִתְבָּרֵר שֶׁהָיָה לוֹ טָעוּת בַּחֶשְׁבּוֹן, זֶהוּ נֵדֶר בְּטָעוּת שֶׁלֹּא חַיָּבִים לְקַיְּמוֹ. וְכֵן מִי שֶׁאָמַר שֶׁיִּתֵּן צְדָקָה לְעָנִי מְסֻיָּם, וּלְבַסּוֹף הִתְבָּרֵר שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁנָּדַר אוֹתוֹ אָדָם לֹא הָיָה עָנִי, אֵין זֶה אֶלָּא נֵדֶר בְּטָעוּת וְהוּא לֹא חָיָב לְקַיֵּם אֶת דְּבָרָיו. כְּמוֹ כֵּן הָאוֹמֵר שֶׁיִּתֵּן צְדָקָה לְעָנִי מְסֻיָּם לְכַתְּחִלָּה אֵין לוֹ לְשַׁנּוֹת וְלָתֵת לְעָנִי אַחֵר, כֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ אוֹמְרִים שֶׁהָעָנִי כְּבָר זָכָה בִּצְדָקָה זוֹ אֲפִילוּ לִפְנֵי שֶׁהַכֶּסֶף הִגִּיעַ לְיָדוֹ. וּמִכָּל מָקוֹם אִם הִתְבָּרֵר שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁאָמַר שֶׁיִּתֵּן צְדָקָה לְעָנִי זֶה, כְּבָר יֵשׁ לוֹ אֵיזֶה קָרוֹב מִשְׁפָּחָה עָנִי שֶׁחַיָּבִים לוֹ לִפְנֵי עֲנִיִּים אֲחֵרִים, מֻתָּר לַנּוֹדֵר לְשַׁנּוֹת אֶת הַצְּדָקָה וְלָתֵת לִקְרוֹבוֹ הָעָנִי.

הַנּוֹדֵר צְדָקָה כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה לוֹ יְשׁוּעָה, אוֹ לִרְפוּאָה חָיָב אֶת מַה שֶׁהוּא נָדַר אֲפִילוּ אִם הַיְשׁוּעָה וְהָרְפוּאָה לֹא בָּאָה, כֵּיוָן שֶׁכַּוָּנָתוֹ הָיְתָה לָתֵת צְדָקָה לְהַרְבּוֹת זְכוּיוֹת לַחוֹלֶה אוֹ לְעַצְמוֹ. אֲבָל אִם הוּא אָמַר תְּנַאי, שֶׁאִם תִּהְיֶה לוֹ יְשׁוּעָה אוֹ שֶׁאוֹתוֹ אָדָם יַבְרִיא מִמַּחֲלָתוֹ הוּא יִתֵּן צְדָקָה, וְהַיְשׁוּעָה לֹא בָּאָה אוֹ אוֹתוֹ אָדָם לֹא הִבְרִיא, אֵין כָּאן נֶדֶר, וְהָאוֹמֵר לֹא חָיָב לָתֵת כֵּיוָן שֶׁכַּוָּנָתוֹ הָיְתָה לָתֵת רַק אִם הַתְּנַאי יִתְקַיֵּם.

כֵּיוָן שֶׁהַצְּדָקָה מִדִּין נֶדֶר, הֲרֵי כְּמוֹ בְּכָל הַנְּדָרִים, יְלָדִים קְטַנִּים שֶׁנָּדְרוּ נֵדֶר, הַנֵּדֶר לֹא חַל אֶלָּא אִם כֵּן הֵם לְפָחוֹת בְּגִיל שָׁנָה לִפְנֵי הַבָּר מִצְוָה, דְּהָיְנוּ בֵּן בְּגִיל 12, אוֹ בַּת בְּגִיל 11. אִם הֵם יוֹתֵר קְטַנִּים מִגִּיל זֶה אֵין עֲלֵיהֶם חוֹבָה לְקַיֵּם אֶת דִּבְרֵיהֶם מִדִּין נֶדֶר, אוּלָם מְחַנְּכִים אוֹתָם בְּמִצְוֹוֹת לָתֵת צְדָקָה וְלַעֲמֹד בְּדִבּוּרָם.

בְּכָל הַנְּדָרִים יֵשׁ אִסּוּר לְאַחֵר לְקַיֵּם אֶת הַנֶּדֶר, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ל, ד): 'כִּי תִדֹּר נֶדֶר לַה' אֱלֹקֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ', וְגַם בִּנְדְרֵי צְדָקָה צָרִיךְ לְקַיֵּם אֶת הַנֶּדֶר בַּזְּמַן, לָכֵן מִי שֶׁאָמַר שֶׁיִּתֵּן כֶּסֶף לַעֲנִיִּים, וְיֵשׁ שָׁם עֲנִיִּים, עָלָיו לָתֵת מִיַּד, וְאִם לֹא נָתַן הוּא עוֹבֵר עַל אִסּוּר בַּל תְּאַחֵר. וְאִם אֵין שָׁם עֲנִיִּים שֶׁאֶפְשָׁר לָתֵת לָהֶם, צָרִיךְ לְהַפְרִישׁ אֶת הַכֶּסֶף שֶׁנָּדַר לָתֵת וְלָשִׂים אוֹתוֹ בַּצַּד, עַד שֶׁהוּא יִמְצָא עֲנִיִּים. וְגַם מִטַּעַם זֶה, צָרִיךְ מְאוֹד לְהִיזָּהֵר שֶׁלֹּא לִדּוֹר צְדָקָה אֶלָּא לוֹמַר בְּלִי נֶדֶר.

כָּל זֶה בְּמִי שֶׁנָּדַר לָתֵת לַעֲנִיִּים סְתָם, אֲבָל מִי שֶׁנָּדַר לָתֵת לְעָנִי מְסֻיָּם, הַנּוֹדֵר לֹא חָיָב לָתֵת עַד שֶׁהוּא יִפְגּוֹשׁ אֶת אוֹתוֹ עָנִי. וְרַק כְּשֶׁהַנּוֹדֵר פּוֹגֵשׁ אֶת הָעָנִי יֵשׁ עָלָיו חוֹבָה לָתֵת לוֹ מִיַּד, וְאִם הָעָנִי לֹא רוֹצֶה לָקַחַת אֶת הַמַּתָּנָה חֲרֵי הַנּוֹדֵר פָּטוּר מִנִּדְרוֹ.

וְכֵן לֹא עוֹבְרִים עַל אִסּוּר "בַּל תְּאַחֵר" בִּנְדָרִים וּנְדָבוֹת שֶׁנּוֹדְרִים לְבֵית הַכְּנֶסֶת אוֹ כְּשֶׁנּוֹדְרִים לָתֵת לַגַּבַּאי צְדָקָה אוֹ לִקְרָנוֹת הַצְּדָקָה הַשּׁוֹנוֹת, עַד שֶׁגַּבָּאי הַצְּדָקָה אוֹ גַּבַּאי בֵּית הַכְּנֶסֶת יִתְבַּע מִמֶּנּוּ אֶת הַצְּדָקָה. וּכְשֶׁגַּבָּאי הַצְּדָקָה מְבַקֵּשׁ צָרִיךְ לָתֵת מִיַּד וְלֹא לְאַחֵר לְקַיֵּם אֶת נִדְרוֹ, כְּמוֹ שֶׁנָּהוּג בְּהַרְבֵּה בָּתֵּי כְּנֶסֶת שֶׁפַּעַם בְּשָׁנָה מְפַרְסְמִים אֶת הַחוֹבוֹת שֶׁל הַמִּתְפַּלְּלִים, שֶׁאָז כְּבָר וַדַּאי שֶׁיֵּשׁ לְהִזְדָּרֵז וּלְשַׁלֵּם אֶת הַחוֹבוֹת לְבֵית הַכְּנֶסֶת.

מִי שֶׁעָלָה לַתּוֹרָה וְהַגַּבַּאי אָמַר לוֹ אֶת בִּרְכַּת "מִי שֶׁבֵּרַךְ" כַּנָּהוּג, וְהוֹסִיף בַּעֲבוּר שֶׁיִּתֵּן סְכוּם מְסֻיָּם לְבֵית הַכְּנֶסֶת, אִם הָעוֹלֶה לַתּוֹרָה לֹא הִתְכַּוֵּן לִסְכוּם זֶה אֵין הָעוֹלֶה חָיָב לָתֵת אֶת מַה שֶּׁהַגַּבַּאי אָמַר, אֶלָּא עָלָיו לָתֵת סְכוּם שֶׁמְּקַבֵּל לָתֵת בַּעֲלִיָּה לַתּוֹרָה. וְעַל כָּל פָּנִים רָאוּי לַגַּבָּאִים לְהִזָּהֵר לוֹמַר בַּעֲבוּר שֶׁיִּתֵּן בְּלִי נֶדֶר, כְּדֵי לֹא לְהִיכָּנֵס לַחֲשָׁשׁ נְדָרִים.

אָדָם שֶׁחָלַם בַּחֲלוֹמוֹ שֶׁהוּא הִבְטִיחַ לָתֵת צְדָקָה, כָּתוּב בָּשׁוּ"עַ (יו"ד רי, ב) שֶׁיֵּשׁ לַחֲשׁוֹשׁ לַדֵּעוֹת שֶׁצָּרִיךְ לְהַתִּיר אֶת הַנֶּדֶר עַל יְדֵי עֲשָׂרָה. וְאִם הוּא לֹא מָצָא מִי שֶׁיַּתִּיר אֶת הַנֶּדֶר נִרְאֶה שֶׁטּוֹב לָתֵת אֶת מַה שֶּׁהִבְטִיחַ בַּחֲלוֹמוֹ.

כְּמוֹ כָּל הַנְּדָרִים גַּם נִדְרֵי צְדָקָה אֶפְשָׁר לָלֶכֶת לְרַב לְהַתִּיר אֶת הַנֶּדֶר, אֲבָל כָּתוּב בְּשׁוּ"עַ (יו"ד רג, ג) שֶׁאֵין לְהַתִּיר נִדְרֵי צְדָקָה אֶלָּא מִדּוֹחַק, וְגַם לְחָכָם אֵין לְהַתִּיר נֵדֶר כָּזֶה כֵּינָן שֶׁהוּא מַפְסִיד אֶת הָעֲנִיִּים. וְרַק אִם יֵשׁ עִנְיָן מְיֻחָד לְהַתִּיר אֶת הַנֶּדֶר, מֻתָּר לְהַתִּיר אוֹתוֹ, לְמָשָׁל כְּדֵי שֶׁהַנּוֹדֵר לֹא יִכָּשֵׁל בַּעֲבֵרָה, אוֹ שֶׁהַנּוֹדֵר יָרַד מִנְּכָסָיו וְנַעֲשָׂה עָנִי, אוֹ שֶׁהוּא נָדַר לִצְדָקָה רַק בִּפְזִיזוּת, וְהוּא לֹא יָכוֹל לַעֲמוֹד בְּמַה שֶׁנָּדַר, אוֹ מִטַּעֲמֵי שְׁלוֹם בַּיִת וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, אוֹ כְּשֶׁיֵּשׁ סְפֵקוֹת בְּעִיקַּר הַנֶּדֶר אִם הוּא חַל וּבְאֵיזֶה אֹפֶן. וְכֵן יֵשׁ מִקְרִים שֶׁצָּרִיךְ לְהַתִּיר אֶת הַנֶּדֶר כְּדֵי לָתֵת אֶת הַצְּדָקָה לְמָקוֹם אַחֵר.

שִׁנּוּי מִצְּדָקָה לִצְדָקָה

מִי שֶׁהִתְחַיֵּב לָתֵת צְדָקָה, שֶׁלֹּא בִּלְשׁוֹן נֶדֶר, לְמוֹסָד אוֹ לְעָנִי מְסוּיָם וְכָעֵת הוּא מִתְחָרֵט וְרוֹצֶה לְשַׁנּוֹת וְלָתֵת אֶת הַצְּדָקָה לְמָקוֹם אַחֵר, הַאִם מֻתָּר לוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן אוֹ לֹא. יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהַעָנִי אוֹ הַמּוֹסָד הָרִאשׁוֹן זָכָה כְּבָר בַּצְּדָקָה וְאָסוּר לְשַׁנּוֹתוֹ לַמָּקוֹם אַחֵר, וְיֵשׁ חוֹלְקִים. וְלָכֵן לְכַתְּחִלָּה אֵין לְהַעֲבִיר אֶת הַמָּעוֹת לְעָנִי אוֹ מוֹסָד אַחֵר, אֶלָּא אִם כֵּן יַעֲשֶׂה הַתָּרַת נְדָרִים כָּל זֶה כְּשֶׁלֹּא אָמַר בִּלְשׁוֹן נֶדֶר, אֲבָל אִם הוּא נָדַר לָתֵת אֶת הַצְּדָקָה לְאוֹתוֹ עָנִי אֵין לַעֲשׂוֹת לְכַתְּחִלָּה הַתָּרַת נְדָרִים כְּדֵי לְהַעֲבִיר אֶת הַצְּדָקָה לְמוֹסָד אַחֵר.

מִי שֶׁנָּדַר שֶׁיִּתֵּן צְדָקָה לְסוּג מְסֻיָּם שֶׁל צְדָקָה בְּלִי לְפָרֵשׁ לְאֵיזֶה מָקוֹם, עָלָיו לָתֵת אֶת כַּסְפֵּי הַצְּדָקָה שֶׁהִבְטִיחַ לְכָל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַטָּרָה דּוֹמָה לְזוֹ שֶׁאָמַר בַּהַתְחָלָה, אֲבָל אָסוּר לוֹ לְשַׁנּוֹת וְלָתֵת לְמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַטְרַת צְדָקָה שׁוֹנָה. לְמָשָׁל מִי שֶׁהִתְחַיֵּב לָתֵת תְּרוּמָה לְתַלְמוּד תּוֹרָה, מֻתָּר לוֹ לָתֵת לְכָל תַּלְמוּד תּוֹרָה שֶׁהוּא רוֹצֶה, אֲבָל אֵין לָתֵת אֶת הַכֶּסֶף לְדָבָר אַחֵר כְּמוֹ עֲנִיִּים וְכַדּוֹמֶה.

אָדָם שֶׁנָּדַר לָתֵת צְדָקָה לְמוֹסָד מְסֻיָּם, וְאוֹתוֹ מוֹסָד נִסְגַּר, הֲרֵי הַנּוֹדֵר פָּטוּר מִנִּדְרוֹ וְלֹא צָרִיךְ לָתֵת כְּלָל. אֲבָל אִם כַּוָּנָתוֹ הָיְתָה לָתֵת לְסוּג מוֹסָד כָּזֶה וְלָאוּ דָּוְקָא לְאוֹתוֹ מוֹסָד שֶׁנִּסְגַּר, הֲרֵי שֶׁעָלָיו לָתֵת אֶת הַתְּרוּמָה לְמוֹסָד דּוֹמֶה לָזֶה שֶׁנִּסְגַּר.

בְּכָל בַּיִת בְּיִשְׂרָאֵל יֵשׁ קֻפּוֹת צְדָקָה שֶׁל קֶרָנוֹת לְעֲנִיִּים אוֹ מוֹסְדוֹת תּוֹרָה וְכַדּוֹמֶה, שֶׁמַּנִּיחִים בָּהֶם מַטְבְּעוֹת עַד שֶׁבַּעֲלֵי הַקֻּפָּה בָּאִים לָקַחַת אֶת קֻפַּת הַצְּדָקָה. יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁבָּרֶגַע שֶׁהַמַּטְבְּעוֹת הָכְנְסוּ לַקֻּפָּה, הַמּוֹסָד בַּעַל הַקֻּפָּה זָכָה בְּמַטְבְּעוֹת וְהֵם שַׁיָּכוּת רַק לְמוֹסָד שֶׁקֻּפַּת הַצְּדָקָה שַׁיֶּכֶת לוֹ, וְאָסוּר לָקַחַת מִמַּטְבְּעוֹת אֵלּוּ וְלָתֵת לְמוֹסָד אַחֵר. וְרַבִּים מֵהַפּוֹסְקִים חוֹלְקִים עַל זֶה וּמַתִּירִים. אֲבָל כְּדֵי לְצֵאת מִכָּל חֲשַׁשׁ רָאוּי לְהַתְנוֹת כְּשֶׁמַּכְנִיסִים קֻפַּת צְדָקָה לַבַּיִת, שֶׁהַכֶּסֶף שֶׁיְּשַׁיְּמוּ בַּקֻּפָּה לֹא יִהְיֶה שַׁיָּךְ לְבַעֲלֵי הַקֻּפָּה, וְאָז לְכָל הַדֵּעוֹת מֻתָּר לָתֵת אֶת הַכֶּסֶף לְמוֹסָד אַחֵר.

וְכֵן אִם הַגַּבָּאִים בַּעֲלֵי הַקֻּפָּה לֹא בָּאִים לֶאֱסוֹף אֶת הַקֻּפָּה זְמַן רַב, מִן הָרָאוּי לִשְׁלֹחַ לָהֶם אֶת הַכֶּסֶף, אֲבָל מִכָּאן וּלְהַבָּא לֹא לְהָנִיחַ צְדָקָה בְּקֻפָּה זוֹ, אוֹ לְהַתְנוֹת שֶׁהַכֶּסֶף לֹא יִהְיֶה שַׁיָּךְ לְמוֹסָד שֶׁרָשׁוּם עַל הַקֻּפָּה. וְאִם לֹא מוֹצְאִים אֶת בַּעֲלֵי קֻפַּת הַצְּדָקָה אֶפְשָׁר לְהַעֲבִיר אֶת הַכֶּסֶף לְמוֹסָד אַחֵר עִם אוֹתָהּ מַטָּרָה.

עָנִי שֶׁקִּבֵּל כַּסְפֵּי צְדָקָה לְמַטָּרָה מְסֻיֶּמֶת יָכוֹל לְשַׁנּוֹת וּלְהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּכֶּסֶף לְמַטָּרָה אַחֶרֶת. לָכֵן כְּשֶׁנּוֹתְנִים לְעָנִי מַתְּנוֹת לָאֶבְיוֹנִים בְּחַג הַפּוּרִים מֻתָּר לָעָנִי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכֶסֶף זֶה לִצְרָכִים אֲחֵרִים שֶׁיֵּשׁ לוֹ, וְלָאו דָּוְקָא לִסְעוּדַת פּוּרִים, וְיֵשׁ מִי שֶׁאוֹסֵר. וְכָתַב הַחִיד״א שֶׁתַּלְמִיד חָכָם שֶׁתּוֹמְכִים בּוֹ כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה, אָסוּר לוֹ לְשַׁנּוֹת מִדַּעַת הַנּוֹתֵן, וְלָכֵן אַל לוֹ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּכֶּסֶף לְדָבָר שֶׁלֹּא הָיָה קוֹנֶה אִם הַעָשִׁיר לֹא הָיָה תּוֹמֵךְ בּוֹ, כֵּיוָן שֶׁכָּוָנַת הַעָשִׁיר הָיְתָה לִתְמוֹךְ בַּתַּלְמִיד חָכָם לִדְבָרִים רְגִילִים שֶׁהוּא צָרִיךְ וְלֹא לִדְבָרִים אֲחֵרִים.

אָדָם נִצְרָךְ שֶׁתָּרְמוּ לוֹ צְדָקָה לְצוֹרֵךְ מִחְיָתוֹ, אִם יֵשׁ לוֹ גַּם חוֹבוֹת, לְדַעַת הַשּׁוּ״עַ (רנג, יב) אָסוּר לְבַעֲלֵי הַחוֹבוֹת לָקַחַת מֵהָעָנִי אֶת הַכֶּסֶף שֶׁהוּא קִבֵּל כְּדֵי לִפְרוֹעַ אֶת חוֹבוֹתָיו, אֶלָּא אִם כֵּן יָדוּעַ לַתּוֹרְמִים שֶׁהוּא בַּעַל חוֹב, שֶׁיֵּשׁ לְהָנִיחַ שֶׁהֵם הִתְכַּוְּנוּ שֶׁיּוּכַל לִפְרוֹעַ אֶת חוֹבוֹתָיו בְּכֶסֶף זֶה. וְיֵשׁ חוֹלְקִים וּמַתִּירִים לְבַעֲלֵי חוֹבוֹת לִגְבּוֹת גַּם מִכֶּסֶף שֶׁאָסְפוּ לְצוֹרֵךְ מִחְיָתוֹ שֶׁל הָעָנִי, וְלָכֵן אִם בַּעֲלֵי הַחוֹבוֹת כְּבָר גָּבוּ אֶת חוֹבָם מֵהָעָנִי לֹא מוֹצִיאִים מֵהֶם אֶת מַה שֶׁהֵם קִבְּלוּ.

אִם אָסְפוּ כַּסְפֵּי צְדָקָה לְאָדָם נִצְרָךְ לְצוֹרֵךְ מִחְיָתוֹ וְלִשְׁאָר צְרָכָיו, אֲפִילוּ אִם הוּא נִפְטַר יִתְּנוּ אֶת הַכֶּסֶף שֶׁאָסְפוּ לִבְנֵי בֵיתוֹ, כֵּיוָן שֶׁכְּשֶׁאוֹסְפִים צְדָקָה לְמִחְיָת הָעָנִי, זֶה כּוֹלֵל אֶת בְּנֵי בֵיתוֹ, וּמִכֵּיוָן וּבְנֵי בֵיתוֹ עֲדַיִן קַיָּמִים הֵם זָכוּ בְּכַסְפֵּי הַצְּדָקָה.

אֲבָל אִם אָסְפוּ לְצוֹרֵךְ מְסִיָּם בִּלְבַד, לְמָשָׁל לְצוֹרֵךְ טִפּוּל רְפוּאִי, וּלְבַסּוֹף הַחוֹלֶה הִבְרִיא וְלֹא הָיָה צוֹרֵךְ לַעֲשׂוֹת אֶת הַטִּיפּוּל, אוֹ שֶׁהַחוֹלֶה נִפְטַר אוֹ שֶׁהִתְגַּלָּה שֶׁיֵּשׁ לוֹ אֶת הַכֶּסֶף וְהוּא לֹא נִצְרָךְ, הָעָנִי לֹא קָנָה אֶת הַכֶּסֶף שֶׁאָסְפוּ, וְצָרִיךְ לְהַחְזִיר אֶת הַכֶּסֶף לַתּוֹרְמִים. וְאִם הַגַּבָּאִים לֹא מַכִּירִים אֶת הַתּוֹרְמִים יִתְּנוּ אֶת הַכֶּסֶף לְעַנִיִּים אֲחֵרִים לְאוֹתוֹ צוֹרֵךְ שֶׁאָסְפוּ רָאשׁוֹן, וְלֹא לְצָרְכִים אֲחֵרִים. אֲבָל אִם הַטִּיפּוּל הָרְפוּאִי נַעֲשָׂה אֶלָּא שֶׁהִתְבָּרֵר שֶׁאָסְפוּ יוֹתֵר מִדַּאי כֶּסֶף, כָּתוּב בְּתַלְמוּד יְרוּשַׁלְמִי "מוֹתָר הָעָנִי לָעָנִי", וְלָכֵן הַכֹּל הוֹלֵךְ לֶעָנִי וּלְיוֹרְשָׁיו כֵּיוָן שֶׁהֵם קָנוּ אֶת הַכֶּסֶף בַּבּוּשָׁה שֶׁהָיְתָה לָהֶם בְּכָךְ שֶׁאָסְפוּ צְדָקָה עֲבוּרָם.

אִם אָסְפוּ צְדָקָה לְהַכְנָסַת כַּלָּה, וְהַשִּׁידּוּךְ הִתְבַּטֵּל, לֹא צָרִיךְ לְהַחְזִיר אֶת הַצְּדָקָה לַתּוֹרְמִים, וְגַם לֹא יִתְּנוּ לַכַּלָּה, אֶלָּא יִשְׁמְרוּ אֶת הַכֶּסֶף עַד שֶׁהַכַּלָּה תִּשָּׂתְּדֵךְ שׁוּב.

הַפְּטוּרִים מִמִּצְוַת הַצְּדָקָה

כָּל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל חַיָּב לָתֵת צְדָקָה, וְאֲפִילוּ עָנִי הַמְּחַזֵּר עַל הַפְּתָחִים שֶׁפָּטוּר מִמַּעֲשֵׂר כְּסָפִים, מִכָּל מָקוֹם גַּם הוּא חַיָּב לָתֵת צְדָקָה לְכָל הַפָּחוֹת שְׁלִישִׁית הַשֶּׁקֶל בְּשָׁנָה. וּמַתָּנָה מוּעֶטֶת שֶׁל הָעָנִי נֶחְשֶׁבֶת כְּמוֹ מַתָּנָה מְרֻבָּה שֶׁל הָעָשִׁיר, וְעַל זֶה נֶאֱמַר: אֶחָד הַמַּרְבֶּה וְאֶחָד הַמַּמְעִיט וּבִלְבַד שֶׁיְּכַוֵּן לִבּוֹ לַשָּׁמַיִם.

אָמְנָם אָמְרוּ חֲזַ"ל שֶׁיֵּשׁ כָּאֵלּוּ שֶׁאֵין לְקַבֵּל מֵהֶם צְדָקָה מִטְּעָמִים שׁוֹנִים. וְלָכֵן כָּתוּב בָּשׁוּ"עַ שֶׁאֵין לְקַבֵּל צְדָקָה מִילָדִים לִפְנֵי גִּיל מִצְוֹת הַסְּמוּכִים עַל שֻׁלְחַן אֲבִיהֶם, כֵּיוָן שֶׁמַּה שֶׁהֵם נוֹתְנִים אֵינוֹ שֶׁלָּהֶם, וְרַק דָּבָר מוּעָט מֻתָּר לְקַבֵּל מֵהֶם כֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ לָהֶם רְשׁוּת לְכָךְ.

אַף עַל פִּי שֶׁאִשָּׁה חַיֶּבֶת בְּמִצְוַת צְדָקָה כְּמוֹ הָאִישׁ, מִכָּל מָקוֹם אִשָּׁה נְשׂוּאָה אֵינָהּ יְכוֹלָה לָתֵת צְדָקָה אוֹ לִתְרוֹם לְבֵית הַכְּנֶסֶת נֶגֶד רְצוֹן בַּעְלָהּ, כֵּיוָן שֶׁעַל פִּי דִּין מָמוֹן הָאִשָּׁה שַׁיָּךְ לְבַעְלָהּ. לָכֵן אָמְרוּ חֲז״ל שֶׁאֵין מְקַבְּלִים צְדָקָה מִנָּשִׁים, אֶלָּא דָּבָר מוּעָט, כֵּיוָן שֶׁבְּדָבָר מוּעָט סוֹמְכִים שֶׁהַבַּעַל מַסְכִּים שֶׁאִשְׁתּוֹ תִּתֵּן. אֲבָל אִם הַבַּעַל מוֹחֶה בָּהּ גַּם בְּדָבָר מוּעָט אָסוּר לָהּ לָתֵת צְדָקָה. וְאִם בְּכָל זֹאת הִיא נָתְנָה הַמְּקַבֵּל צָרִיךְ לְהַחְזִיר. וְיֵשׁ לָדַעַת שֶׁהַבַּעַל צָרִיךְ לְהַרְשׁוֹת לְאִשְׁתּוֹ לָתֵת צְדָקָה, וּכְשֶׁאִשְׁתּוֹ נוֹתֶנֶת צְדָקָה הַמִּצְוָה נֶחְשֶׁבֶת גַּם לוֹ וּבִגְלָלוֹ, וְעַל זֶה נֶאֱמַר: ׳כִּי בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ ה׳ אֱלֹקֶיךָ׳. וּבִפְרָט כְּשֶׁהָאִשָּׁה רוֹצָה לָתֵת צְדָקָה בִּזְמַנִּים שֶׁהִיא זְקוּקָה לִבְרָכָה וִישׁוּעָה כְּמוֹ בִּזְמַן מַחֲלָה, בִּזְמַן עִבּוּרָהּ, אוֹ לְלֵידָה קַלָּה.

הַגְדָּרַת דָּבָר מוּעָט תָּלוּי וּמִשְׁתַּנֶּה מֵאָדָם לְאָדָם לְפִי עוֹשְׁרוֹ. וְאִם הַמְּקַבֵּל לֹא יוֹדֵעַ אֶת גּוֹדֶל עוֹשְׁרוֹ שֶׁל הַבַּעַל, מֵתָּר לְקַבֵּל מִמֶּנָּה רַק סְכוּם כָּזֶה שֶׁאֵצֶל רוֹב בְּנֵי אָדָם נֶחְשָׁב לְדָבָר מוּעָט, וְלֹא יוֹתֵר. וְאִשָּׁה שֶׁנּוֹתֶנֶת מַתָּנָה מְרֻבָּה וְאוֹמֶרֶת שֶׁבַּעְלָהּ הִסְכִּים, מֵתָּר לְקַבֵּל מִמֶּנָּה, וְלֹא צָרִיךְ לַחֲשֹׁשׁ שֶׁמָּא הִיא לֹא דּוֹבֶרֶת אֱמֶת.

אִשָּׁה הַנּוֹשֵׂאת וְנוֹתֶנֶת בְּתוֹךְ הַבַּיִת, דְּהָיְנוּ שֶׁהִיא אַחְרָאִית עַל נִיהוּל כַּסְפֵּי הַבַּיִת, יְכוֹלָה לָתֵת אָפִילוּ סְכוּם מְרֻבֶּה, וּבִתְנַאי שֶׁבַּעְלָהּ לֹא מוֹחֶה בָּהּ. וְאִם הִיא הַמְּפַרְנֶסֶת שֶׁל הַבַּיִת, אַף עַל פִּי שֶׁגַּם לָהּ אָסוּר לָתֵת אִם בַּעְלָהּ מִתְנַגֵּד, מִכָּל מָקוֹם אִם הִיא נָתְנָה הַמְּקַבֵּל לֹא צָרִיךְ לְהַחְזִיר. וְכֵן אִשָּׁה שֶׁיֵּשׁ לָהּ נְכָסִים שֶׁאֵינָם יְדוּעִים לְבַעְלָהּ, כְּגוֹן שֶׁקִּבְּלָה יְרוּשָׁה מִמִּשְׁפַּחְתָּהּ אוֹ מָצְאָה מְצִיאָה, לְכַתְּחִלָּה אֵין לָהּ לָתֵת מִכְּסָפִים אֵלּוּ לִצְדָקָה לְלֹא רְשׁוּת בַּעְלָהּ, אֲבָל בְּדִיעֲבַד אִם הִיא נָתְנָה מְתִנָּתָהּ קַיֶּמֶת וְהַמְּקַבֵּל לֹא צָרִיךְ לְהַחְזִיר לַבַּעַל אֶת מַה שֶּׁהוּא קִיבֵּל.

אִשָּׁה שֶׁנָּדְרָה לָתֵת צְדָקָה כְּשֶׁהָיְתָה פְּנוּיָה, וְאַחַר כָּךְ נִשֵּׂאת, בַּעְלָהּ חַיָּב לְשַׁלֵּם לָהּ אֶת הַנֶּדֶר. אֲבָל אִם הִיא נָדְרָה לְאַחַר הַנִּשּׂוּאִין, בַּעְלָהּ לֹא חַיָּב לְשַׁלֵּם אֶת נִדְרָהּ. וְאִשָּׁה שֶׁנָּדְרָה לָתֵת צְדָקָה כְּכַפָּרָה עַל עֲבֵירָה שֶׁעָשְׂתָה כְּמוֹ חִלּוּל שַׁבָּת בְּשׁוֹגֵג הַבַּעַל צָרִיךְ לְקַיֵּם אֶת נִדְרָהּ וְזֶהוּ כְּמוֹ כָּל הוֹצָאוֹת הַבַּיִת שֶׁהָאִשָּׁה מוֹצִיאָה שֶׁהַבַּעַל חַיָּב בָּהֶם.

כָּתוּב בָּשׁוּ״עַ שֶׁאָסוּר לָקַחַת צְדָקָה מִגּוֹי בְּפַרְהֶסְיָא, מִשּׁוּם חִילּוּל ה׳. וְדָרְשׁוּ חֲזַ״ל עַל הַפָּסוּק (ישעיהו כז, יא): ׳בִּיבֵשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה׳ שֶׁכַּאֲשֶׁר תִּכְלֶה וְתִשָּׁבֶר זְכוּת הַגּוֹיִים וַתִּיבַשׁ לַחְלוּחִית מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שֶׁלָּהֶם אָז זְכוּתָם תִּגָּמֵר וְהֵם יִשָּׁבְרוּ. וּמִטַּעַם זֶה אֵין לְהָנִיחַ קֻפּוֹת צְדָקָה בַּחֲנוּיוֹת שֶׁל גּוֹיִים, אֶלָּא אִם כֵּן יֵשׁ לְהָנִיחַ שֶׁהַנּוֹתְנִים שָׁם הֵם יְהוּדִים. וּמִכָּל מָקוֹם בְּצִנְעָא מֵתָּר לִיטּוֹל מֵהֶם צְדָקָה כֵּיוָן שֶׁאֵין בְּזֶה חִילּוּל ה׳, וְכֵן עָנִי שֶׁזָּקוּק מְאוֹד וְאֵין לוֹ כְּדֵי פַּרְנָסָתוֹ מִיהוּדִים, יָכוֹל לָקַחַת צְדָקָה מִגּוֹי.

אַף שֶׁאֵין לָקַחַת צְדָקָה מִגּוֹי מִכָּל מָקוֹם מֻתָּר לְתַלְמִיד חָכָם לְהִתְפַּלֵּל עֲבוּר גּוֹי שֶׁיֵּרָפֵא מִמַּחֲלָתוֹ, וּלְקַבֵּל תַּשְׁלוּם עַל הַתְּפִלָּה. וְאֵין בָּזֶה אִסּוּר כֵּיוָן שֶׁהַגּוֹי נוֹתֵן אֶת הַכֶּסֶף לְטוֹבַת עַצְמוֹ בִּלְבַד. וְכֵן יֵשׁ מִי שֶׁמַּתִּיר לָקַחַת מִגּוֹי חָסוּת עַל עַנְיֵנֵי צְדָקָה וְהַחְזָקַת תּוֹרָה כֵּיוָן שֶׁהֵם עוֹשִׂים כֵּן בִּשְׁבִיל הַפִּרְסוֹמֶת בִּלְבַד. כְּמוֹ כֵן מֻתָּר לָקַחַת מֵהֶם כַּסְפֵּי קִיצְבָּאוֹת יְלָדִים וְכַדּוֹמֶה, כֵּיוָן שֶׁהֵם נוֹתְנִים לְכָל מִי שֶׁמַּגִּיעַ לוֹ, וְלָאו דַּוְקָא לִיהוּדִים. וְכֵן מֻתָּר לָקַחַת מִגּוֹי תְּרוּמָה לְבֵית הַכְּנֶסֶת כְּמוֹ שֶׁמֻּתָּר לָקַחַת מֵהֶם קָרְבָּנוֹת לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ וְכָל הַקֶּפֶדָא הִיא לֹא לָקַחַת מֵהֶם צְדָקָה לַעֲנִיִּים.

לְדַעַת כַּמָּה פּוֹסְקִים אֵין לָקַחַת צְדָקָה מִמְּחַלֵּל שַׁבָּת אוֹ מִמִּי שֶׁעוֹבֵר עַל שְׁאָר עֲבֵרוֹת לְהַכְעִיס, וְיֵשׁ מַתִּירִים. אֲבָל מֵעוֹבֵר עֲבֵרוֹת לְתֵאָבוֹן וְכֵן מְחַלְּלֵי שַׁבָּת בְּפַרְהֶסְיָא בִּזְמַנֵּינוּ שֶׁאֵינָם לְהַכְעִיס, מֻתָּר לָקַחַת צְדָקָה, וְעִם כָּל זֶה רַבִּים מִגְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל הִקְפִּידוּ שֶׁלֹּא לָקַחַת מֵהֶם לְמוֹסָדוֹת תּוֹרָה, כְּדֵי לִשְׁמוֹר אֶת הַמּוֹסָד שֶׁלָּהֶם בְּיֹתֶר קְדֻשָּׁה.

אָסוּר לְבַקֵּשׁ צְדָקָה מִמִּי שֶׁנּוֹתֵן יוֹתֵר מֵהָרָאוּי לוֹ לָתֵת, דְּהָיְנוּ יוֹתֵר מִמַּעֲשֵׂר וְחוֹמֶשׁ, כֵּיוָן שֶׁיִּתָּכֵן שֶׁהוּא נוֹתֵן רַק בִּגְלַל הַבּוּשָׁה, וּבְוַדַּאי שֶׁאָסוּר לִלְחוֹץ אוֹתוֹ לָתֵת צְדָקָה, וְעַל הָעוֹשֶׂה כֵּן כָּתוּב שֶׁהַקָּבָּ״ה עָתִיד לְהִפָּרַע מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ל, כ): ׳וּפָקַדְתִּי עַל כָּל לֹחֲצָיו׳. וְגַבַּאי צְדָקָה שֶׁלּוֹחֵץ אֶת מִי שֶׁנּוֹתֵן מֵחֲמַת הַבּוּשָׁה, הוּא בִּכְלָל פַּרְנָס הַמֵּטִיל אֵימָה עַל הַצִּבּוּר שֶׁלֹּא לְשֵׁם שָׁמַיִם, וְהַנִּזְהָר בָּזֶה שְׂכָרוֹ רַב, וְעָלָיו נֶאֱמַר (דניאל יב, ג): ׳וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד׳.

צוּרַת הַנְּתִינָה

בִּכְלָל מַעֲלַת הַצְּדָקָה הִיא לָתֵת לְעָנִי צְדָקָה בְּצוּרָה שֶׁהוּא לֹא יִתְבַּיֵּשׁ בְּקַבָּלַת הַצְּדָקָה, לָכֵן כָּתַב הָרַמְבָּ"ם שֶׁיֵּשׁ שְׁמוֹנֶה מַעֲלוֹת בִּצְדָקָה זוֹ לְמַעְלָה מִזּוּ. הַכְּלָל הוּא שֶׁכְּכָל שֶׁהַנּוֹתֵן טוֹרֵחַ יוֹתֵר שֶׁהָעָנִי לֹא יִתְבַּיֵּשׁ בְּקַבָּלַת הַצְּדָקָה זְכוּתוֹ גְּדוֹלָה יוֹתֵר.

הַמַּעֲלָה הָרִאשׁוֹנָה: לָתֵת אֶת הַצְּדָקָה לְאָדָם שֶׁמַּצָּבוֹ הוֹלֵךְ וּמִתְדַּרְדֵּר בַּדֶּרֶךְ מַתָּנָה, לְמָשָׁל לָתֵת לוֹ לִכְבוֹד שִׂמְחָה מִשְׁפַּחְתִּית וְכַדּוֹמֶה, כֵּיוָן שֶׁבְּדֶרֶךְ זוֹ הַמְּקַבֵּל לֹא מִתְבַּיֵּשׁ לְקַבֵּל מַתָּנָה. וְכֵן מַעֲלָה גְּדוֹלָה מְאוֹד הִיא לִמְצוֹא לֶעָנִי עֲבוֹדָה הַמַּתְאִימָה לוֹ, כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לְהִתְפַּרְנֵס מִמֶּנָּה, בַּדֶּרֶךְ כָּבוֹד, אוֹ אֲפִילוּ לָקַחַת אוֹתוֹ לַעֲבוֹדָה, אוֹ לַעֲשׂוֹת אִתּוֹ שׁוּתָּפוּת כְּדֵי שֶׁיִּתְפַּרְנֵס בְּכָבוֹד מִיְּגִיעַ כַּפָּיו וְלֹא יִפְשׁוֹט יָד לַאֲחֵרִים.

מַעֲלָה גְּדוֹלָה מְאֹד לָתֵת לַנִּצְרָךְ הַלְוָאָה כְּדֵי שֶׁהוּא יוּכַל לְשַׁקֵּם אֶת עַצְמוֹ. אָמְנָם אֶת כַּסְפֵּי הַהַלְוָאָה יֵשׁ לָתֵת מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, וְלֹא מִכְּסָפִים שֶׁהֻפְרְשׁוּ לִצְדָקָה, כֵּיוָן שֶׁכַּאֲשֶׁר מַפְרִישִׁים כֶּסֶף לִצְדָקָה הַכַּוָּנָה הִיא לְמַתָּנָה גְּמוּרָה לַעֲנִיִּים, וְאִילוּ בְּהַלְוָאָה הַמַּלְוֶה עָתִיד לְקַבֵּל בַּחֲזָרָה אֶת כַּסְפּוֹ. אָמְנָם לְעָנִי שֶׁכְּבָר נִצְרָךְ לַבְּרִיּוֹת וְהִתְרַגֵּל לְקַבֵּל צְדָקָה, עָדִיף לָתֵת צְדָקָה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר לָתֵת הַלְוָאָה, כֵּיוָן שֶׁלֶּעָנִי כָּזֶה כְּבָר אֵין כָּל כָּךְ בּוּשָׁה בְּקַבָּלַת הַצְּדָקָה.

הַמַּעֲלָה הַשְּׁנִיָּה: מַעֲלַת "מַתַּן בְּסֵתֶר", דְּהָיְנוּ שֶׁהַנּוֹתֵן לֹא יוֹדֵעַ לְמִי הוּא נוֹתֵן וְגַם הַמְּקַבֵּל לֹא יוֹדֵעַ מִמִּי הוּא מְקַבֵּל, בְּאֹפֶן זֶה אֵין לָעָנִי כָּל בּוּשָׁה. וּבִכְלָל מַעֲלָה זוֹ הִיא כַּאֲשֶׁר נוֹתְנִים צְדָקָה לְגַבָּאֵי צְדָקָה וְהַגַּבָּאִים הֵם אֵלּוּ שֶׁנּוֹתְנִים לָעֲנִיִּים, כֵּיוָן שֶׁבְּאֹפֶן זֶה הַנּוֹתֵן וְהַמְּקַבֵּל אֵינָם יוֹדְעִים מִי נָתַן וּמִי קִיבֵּל. וְכֵן עָנִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מִסְחָר מְסוּיָם, מִצְוָה לִקְנוֹת מִמֶּנּוּ סְחוֹרָה בְּיוֹקֶר וְלִמְכּוֹר לוֹ בְּזוֹל, כֵּיוָן שֶׁבְּכָךְ הָעָנִי לֹא רוֹאֶה כָּל בּוּשָׁה לְקַבֵּל אֶת תְּמוּרַת הַסְּחוֹרָה. עַל צְדָקָה זוֹ הַנִּקְרֵאת 'מַתַּן בְּסֵתֶר', כָּתוּב שֶׁהִיא מַצִּילָה מִמִּיתָה מְשֻׁנָּה, וּבִזְכוּתָהּ הַנּוֹתֵן יִזְכֶּה לִרְאוֹת אֶת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה.

הַמַּעֲלָה הַשְּׁלִישִׁית: כַּאֲשֶׁר הַנּוֹתֵן יוֹדֵעַ לְמִי הוּא נָתַן, אֲבָל הָעָנִי לֹא יוֹדֵעַ מִמִּי הוּא מְקַבֵּל. הַמַּעֲלָה בָּזֶה שֶׁהָעָנִי לֹא מִתְבַּיֵּשׁ מֵהַנּוֹתֵן כִּי הוּא לֹא יוֹדֵעַ מִי שָׁלַח לוֹ אֶת הַצְּדָקָה, אַף עַל פִּי שֶׁהַנּוֹתֵן יוֹדֵעַ לְמִי הוּא נָתַן אוֹ שָׁלַח אֶת הַצְּדָקָה. וְאִם הַנּוֹתֵן שָׁלַח לָעָנִי עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, וְהָעָנִי דּוֹרֵשׁ מֵהַשָּׁלִיחַ לְגַלּוֹת לוֹ מִי נָתַן אֶת הַצְּדָקָה, מֻתָּר לַשָּׁלִיחַ לְשַׁנּוֹת וְלוֹמַר שֶׁהוּא עַצְמוֹ נָתַן, כְּדֵי שֶׁהָעָנִי לֹא יִתְבַּיֵּשׁ מֵהַנּוֹתֵן, וְזֶה בִּכְלָל הַהֶתֵּר לְשַׁנּוֹת מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם.

הַמַּעֲלָה הָרְבִיעִית: שֶׁהָעָנִי יוֹדֵעַ מִמִּי הוּא מְקַבֵּל, אֲבָל הַנּוֹתֵן לֹא יוֹדֵעַ לְמִי הוּא נָתַן. הַחִסָּרוֹן בְּמִקְרֶה זֶה שֶׁיֵּשׁ לָעָנִי קְצָת בּוּשָׁה מֵהַנּוֹתֵן, אֲבָל הַבּוּשָׁה מוּעֶטֶת יַחֲסִית כֵּיוָן שֶׁהוּא יוֹדֵעַ - שֶׁהַנּוֹתֵן לֹא יוֹדֵעַ מִמִּי הוּא קִבֵּל אֶת הַצְּדָקָה.

הַמַּעֲלָה הַחֲמִישִׁית: הַנּוֹתֵן יוֹדֵעַ לְמִי הוּא נָתַן וְגַם הַמְּקַבֵּל יוֹדֵעַ מִמִּי קִיבֵּל, אֲבָל הַנּוֹתֵן נוֹתֵן לָעָנִי לִפְנֵי שֶׁהָעָנִי בִּקֵּשׁ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי לא, כ): 'כַּפָּהּ פָּרְשָׂה לֶעָנִי וְיָדֶיהָ שִׁלְּחָה לָאֶבְיוֹן' דְּהָיְנוּ שֶׁהַ'אֵשֶׁת חַיִל' הִקְדִּימָה לָתֵת לִפְנֵי שֶׁהָעָנִי בִּקֵּשׁ. וּבִכְלָל זֶה מַה שֶּׁמָּצוּי בַּעֲנִיִּים שֶׁאוֹסְפִים צְדָקָה שָׁעוֹת רַבּוֹת שֶׁזְּקוּקִים לִשְׁתִיָּה לְהַחֲיוֹת אֶת נַפְשָׁם. וּשְׂכַר הָעוֹשֶׂה כֵּן, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, שֶׁגַּם הַקָּבָּ"ה נוֹתֵן לוֹ קוֹדֵם שֶׁיְּבַקֵּשׁ. וְעוֹד כָּתוּב בָּגְמָרָא שֶׁבִּזְכוּת זֶה הַקָּבָּ"ה זָן וְחָן אֶת הַנּוֹתֵן וְקוֹשֵׁר לוֹ כֶּתֶר לְעוֹלָם הַבָּא. לָכֵן כַּאֲשֶׁר הָעֲנִיִּים מִסְתּוֹבְבִים לְבַקֵּשׁ צְדָקָה לְעַצְמָם יֵשׁ מָעֲלָה לָקוּם וְלָתֵת לָהֶם לִפְנֵי שֶׁהֵם יִגָּשׁוּ לְבַקֵּשׁ.

הַמַּעֲלָה הַשִּׁשִּׁית: כַּאֲשֶׁר הֶעָנִי מְבַקֵּשׁ צְדָקָה, וְהַנּוֹתֵן נוֹתֵן לוֹ סְכוּם הָגוּן דֵּי מַחְסוֹרוֹ שֶׁל הָעָנִי.

הַמַּעֲלָה הַשְּׁבִיעִית: שֶׁהֶעָנִי מְבַקֵּשׁ, וְהַנּוֹתֵן לֹא נוֹתֵן דֵּי מַחְסוֹרוֹ, אֲבָל הוּא נוֹתֵן בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת. וְהַנּוֹתֵן לְעָנִי בְּסֵבֶר פָּנִים יְפוֹת זוֹכֶה שֶׁיִּתְקַיֵּם בּוֹ הַפָּסוּק (במדבר ו, כה): 'יָאֵר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ' וְכֵן, 'יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם'. וְגַם מִי שֶׁאֵין לוֹ מַה לָּתֵת לְעָנִי יִשְׁתַּדֵּל לְפַיֵּס אוֹתוֹ בִּדְבָרִים וְיַרְאֶה לָעָנִי שֶׁהוּא מִצְטַעֵר בְּצַעֲרוֹ וְשֶׁאֵין לוֹ מַה לָּתֵת לוֹ.

הַמַּעֲלָה הַשְּׁמִינִית: הַפְּחוּתָה בְּיוֹתֵר, שֶׁנּוֹתֵן לָעָנִי בְּעֶצֶב, וְאָפִילוּ אִם הוּא לֹא מַרְאֶה לָעָנִי אֶת עֶצְבּוֹנוֹ. וְיוֹתֵר גָּרוּעַ מִזֶּה אִם הוּא נוֹתֵן לָעָנִי צְדָקָה אֲבָל מַרְאֶה לוֹ שֶׁהוּא נוֹתֵן בְּצַעַר, וּבִנְתִינָה כָּזוֹ הַנּוֹתֵן הִפְסִיד אֶת זְכוּת הַצְּדָקָה.

פִּרְסוּם מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה

הַנּוֹתֵן צְדָקָה כְּדֵי לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם וּמִתְפָּאֵר בְּמַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה, שְׂכָרוֹ קָטָן וְנִקְרָא חוֹטֵא בִּגְלַל הַגַּאֲוָה שֶׁבַּדָּבָר, אֲבָל אֵין לִמְנוֹעַ מִמֶּנּוּ לָתֵת צְדָקָה כֵּיוָן שֶׁסּוֹף סוֹף הָעֲנִיִּים נֶהֱנִים מִמֶּנּוּ.

אַף עַל פִּי שֶׁאָסוּר לְאָדָם לְהִתְפָּאֵר בִּצְדָקָה שֶׁהוּא נוֹתֵן, מִכָּל מָקוֹם הַמַּקְדִּישׁ חֵפֶץ לְבֵית הַכְּנֶסֶת אוֹ לִדְבַר מִצְוָה יָכוֹל לִכְתּוֹב אֶת שְׁמוֹ עַל הַחֵפֶץ, כֵּיוָן שֶׁהַתּוֹרָה מְפַרְסֶמֶת עוֹשֵׂי מִצְוָה, וְדָבָר זֶה יָכוֹל לְעוֹדֵד עוֹד אֲנָשִׁים לְקַיֵּם מִצְוּוֹת. וְרַק שֶׁלֹּא יִתְכַּוֵּן לְהִתְפָּאֵר, וְכֵן נוֹהֲגִים לְהַזְכִּיר אֶת שְׁמוֹת הַתּוֹרְמִים בַּעֲלִיָּה לַתּוֹרָה בְּבֵית הַכְּנֶסֶת. אֲבָל גַּבַּאי צְדָקָה הָאוֹסֵף כֶּסֶף מֵהַצִּבּוּר וְנָתַן מִכֶּסֶף זֶה לְבֵית הַכְּנֶסֶת לֹא יִכְתּוֹב שְׁמוֹ עַל הַתְּרוּמָה, כֵּיוָן שֶׁאֵין זֶה מִכַּסְפּוֹ הַפְּרָטִי.

כָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים שֶׁיֵּשׁ הִדּוּר לָתֵת לְכַתְּחִלָּה אֶת הַצְּדָקָה בְּיַד יָמִין, וּבַעֲמִידָה מִשּׁוּם כְּבוֹד הַמִּצְוָה, וְזוֹ הַסִּיבָּה שֶׁנּוֹהֲגִים לַעֲמוֹד כְּשֶׁאוֹמְרִים ׳וַיְבָרֶךְ דָּוִד׳.

כָּתוּב בָּשׁוּ״עַ הָרוֹצֶה לִזְכּוֹת לְעַצְמוֹ, יִכּוֹף יִצְרוֹ הָרַע וְיַרְחִיב יָדוֹ וְכָל דָּבָר שֶׁהוּא לְשֵׁם שָׁמַיִם יִהְיֶה מֵהַטּוֹב וְהַיָּפֶה. אִם בָּנָה בֵּית תְּפִלָּה, יִהְיֶה נָאֶה מִבֵּית יְשִׁיבָתוֹ. הֶאֱכִיל רָעֵב, יַאֲכִיל מֵהַטּוֹב וְהַמָּתוֹק שֶׁבְּשֻׁלְחָנוֹ. כִּיסָּה עָרוֹם, יְכַסֶּה מֵהַיָּפֶה שֶׁבִּכְסוּתוֹ. הִקְדִּישׁ דָּבָר, יַקְדִּישׁ מֵהַיָּפֶה שֶׁבִּנְכָסָיו. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ויקרא ג, טז): כָּל חֵלֶב לַה׳.

חֲלוּקַת כַּסְפֵּי הַצְּדָקָה

יֵשׁ שְׁנֵי סוּגֵי קְדִימָה בְּכַסְפֵּי צְדָקָה וּמַעֲשֵׂר כְּסָפִים, הָאֶחָד הוּא מַעֲלַת הַקָּרוֹב קָרוֹב קוֹדֵם, דְּהָיְנוּ שֶׁיֵּשׁ לַנּוֹתֵן מְחֻיָּבוּת לְקָרוֹב אֵלָיו יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר לְרָחוֹק מִמֶּנּוּ. וְיֵשׁ מַעֲלָה נוֹסֶפֶת לָתֵת לְפִי סוּג הַצּוֹרֵךְ שֶׁל הַמִּקַּבְּלִים לְפִי מַה שֶּׁנִּפְרַט בַּהֶמְשֵׁךְ. אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ סִדְרֵי קְדִימָה כָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים שֶׁטּוֹב לְחַלֵּק אֶת כַּסְפֵּי הַצְּדָקָה גַּם שֶׁלֹּא לְפִי הַכְּלָלִים כֵּיוָן שֶׁאִם כָּל אֶחָד יִתֵּן רַק לְפִי הַכְּלָלִים, עֲלוּלִים הָעֲנִיִּים שֶׁאֵין לָהֶם קְרוֹבִים לִגְוּוֹעַ בְּרָעָב, וְכֵן עִנְיְנֵי צְדָקָה שֶׁמַּעֲלָתָם פְּחוּתָה יִהְיוּ מֻזְנָחִים לְגַמְרֵי. לָכֵן הַהַנְהָגָה הָרְאוּיָה בְּדֶרֶךְ כְּלָל הִיא לְחַלֵּק חֲצִי לִקְרוֹבָיו, וַחֲצִי לִשְׁאָר עֲנִיִּים, אֶלָּא אִם כֵּן קְרוֹבָיו דְּחוּקִים בְּיוֹתֵר שֶׁאָז יָכוֹל לָתֵת לָהֶם אֶת כָּל כַּסְפֵּי מַעַשְׂרוֹתָיו. כָּל סִדְרֵי הַקְּדִימָה נֶאֱמְרוּ רַק לִפְנֵי שֶׁנּוֹתְנִים אֶת כַּסְפֵּי הַצְּדָקָה לַגַּבָּאִים, אֲבָל לְאַחַר שֶׁהַכֶּסֶף הִגִּיעַ לְיַד לַגַּבָּאִים אִי אֶפְשָׁר לוֹמַר לָהֶם לְמִי לָתֵת.

כְּמוֹ כֵּן אָסוּר לְגַבָּאֵי הַצְּדָקָה לְהַקְדִּים אֵת קְרוֹבֵיהֶם לִפְנֵי שְׁאָר הַנִּצְרָכִים שֶׁבָּעִיר.

סֵדֶר הַקְּדִימָה לְפִי הַקִּרְבָה לַנּוֹתֵן: כָּתוּב בְּתַנָּא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ שֶׁיֵּשׁ לָאָדָם לְהַקְדִּים אֶת שְׁאָרֵי בְּשָׂרוֹ לִפְנֵי שְׁאָר הַנִּצְרָכִים, וְדָרְשׁוּ דָּבָר זֶה עַל הַפָּסוּק (ישעיה נח, ז): הֲלוֹא פְּרוֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ וגו׳ וּמִבְּשָׂרְךָ אַל תִּתְעַלָּם.

סִדְרֵי הַקְּדִימוּיוֹת הֵם קוֹדֵם כָּל אָדָם קָרוֹב לְעַצְמוֹ וּלְאִשְׁתּוֹ וּבְנֵי בֵיתוֹ. וְלָכֵן אֵין חוֹבָה לְהַרְבּוֹת בְּכַסְפֵּי צְדָקָה וּמַעֲשֵׂר, עַד שֶׁתִּהְיֶה לוֹ פַּרְנָסָתוֹ לוֹ וְלִבְנֵי בֵיתוֹ, וְשִׁעוּר הַפַּרְנָסָה לְפִי מַה שֶּׁנָּהוּג הַיּוֹם אֵצֶל רוֹב בְּנֵי אָדָם. אָמְנָם גַּם מִי שֶׁפַּרְנָסָתוֹ מְצֻמְצֶמֶת שֶׁהוּא פָּטוּר מִלָּתֵת מַעֲשֵׂר, יָכוֹל לְקַיֵּם אֶת הַמִּצְוָה אִם יַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר מֵהַרְוָחִים הַמְצֻמְצָמִים שֶׁלּוֹ, וְאַחַר כָּךְ יִקַּח אֶת כַּסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר לְעַצְמוֹ, שֶׁבְּכָךְ הוּא מְקַיֵּם אֶת מִצְוַת הַפְרָשַׁת מַעֲשֵׂר, וְהַנְּתִינָה לְצָרְכֵי בֵיתוֹ.

יֵשׁ אֶפְשָׁרוּת נוֹסֶפֶת, וְהִיא, שֶׁמֻּתָּר לִשְׁנֵי עֲנִיִּים לְהַחְלִיף אֶת כַּסְפֵּי הַצְּדָקָה וְהַמַּעֲשֵׂר שֶׁלָּהֶם זֶה עִם זֶה, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ תְּנַאי שֶׁאִם זֶה יִתֵּן, הַשֵּׁנִי חַיָּב לְהַחְזִיר לוֹ.

הָעֲדִיפוּת הַשְּׁנִיָּה הִיא לָתֵת לְאָבִיו וְאִמּוֹ אִם הֵם עֲנִיִּים, וְזֶהוּ חֵלֶק מִמִּצְוַת כִּיבּוּד אַב וָאֵם, וּבִזְכוּת זֶה זוֹכִים לַאֲרִיכוּת יָמִים. אֲבָל כָּל זֶה אִם אֵין לוֹ אֶפְשָׁרוּת לְפַרְנְסָם מִכְּסָפִים שֶׁאֵינָם כַּסְפֵּי צְדָקָה וּמַעֲשֵׂר. וּמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מִשֶּׁלּוֹ וְנוֹתֵן לְאָבִיו וְאִמּוֹ כַּסְפֵּי צְדָקָה וּמַעֲשֵׂר, עָלָיו אָמְרוּ חֲז״ל ׳תָּבֹא מְאֵרָה לְמִי שֶׁמְּפַרְנֵס אָבִיו בְּמָעוֹת צְדָקָה שֶׁלּוֹ׳.

הָעֲדִיפוּת הַבָּאָה הִיא לָתֵת צְדָקָה וּמַעֲשֵׂר לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲז״ל שהַכֹּל נֶחְשָׁבִים קְרוֹבָיו שֶׁל תַּלְמִיד חָכָם, וּבִפְרָט אִם הוּא רַבּוֹ. וּבִכְלָל זֶה לָתֵת לְאֵשֶׁת רַבּוֹ, שֶׁכְּבוֹד אֵשֶׁת רַבּוֹ כְּרַבּוֹ. וּבִפְרָט יֵשׁ לָתֵת לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים כַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר כֵּיוָן שֶׁתַּקָּנַת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים הָיְתָה בְּעִיקָּר לְלוֹמְדֵי הַתּוֹרָה, וְעַל הַנּוֹתֵן צְדָקָה לְתַלְמִיד חָכָם בְּדֶרֶךְ כָּבוֹד, אָמְרוּ חֲז״ל ׳כָּל הַמֵּטִיל מְלַאי לְתַלְמִיד חָכָם זוֹכֶה וְיוֹשֵׁב בִּישִׁיבָה שֶׁל מַעְלָה׳, וְנֶחְשַׁב כְּאִלּוּ הוּא הִלְוָה לַקָּבָ״ה.

הָעֲדִיפוּת הַבָּאָה הִיא לָתֵת לְיוֹצְאֵי חֲלָצָיו בָּנָיו וּבְנוֹתָיו הַגְּדוֹלִים שֶׁאֵינוֹ חַיָּב בִּמְזוֹנוֹתֵיהֶם. כָּתוּב בָּשׁוּ״ע שֶׁהַגִּיל שֶׁהָאָב לֹא חַיָּב בִּמְזוֹנוֹת בָּנָיו הוּא מִגִּיל 6. אוּלָם הַפּוֹסְקִים כָּתְבוּ שֶׁבַּמְּצִיאוּת שֶׁלָּנוּ בְּגִיל זֶה הֵם לֹא יְכוֹלִים לְפַרְנֵס אֶת עַצְמָם, וְלָכֵן חוֹבָה לְפַרְנֵס אוֹתָם לְפָחוֹת עַד גִּיל 18, וְרַק אַחַר כָּךְ יָכוֹל לְפַרְנְסָם גַּם מִכַּסְפֵּי צְדָקָה. וְרָאוּי לְכָל אָדָם שֶׁבָּנָיו אוֹ חֲתָנָיו לוֹמְדִים בַּכּוֹלֵל לִתְמוֹךְ בָּהֶם כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ לְהַמְשִׁיךְ לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה מִתּוֹךְ נַחַת וְהַרְחָבַת הַדַּעַת. אָמְנָם לְכַתְּחִלָּה לֹא יֵצֵא מִצְוַת צְדָקָה וּמַעֲשֵׂר רַק בְּבָנָיו בִּלְבַד, וְיִזְכֶּה גַּם בַּעֲנִיִּים אֲחֵרִים.

סִדְרֵי הַקְּדִימָה הַבָּאִים הֵם סָבוֹ, חָמיו, אֶחָיו וְאַחְיוֹתָיו, וְאַחַר כָּךְ לִשְׁאָר קְרוֹבָיו אוֹ קְרוֹבֵי אִשְׁתּוֹ, וְסִדְרֵי הַקְּדִימָה בִּקְרוֹבִים הִיא לְפִי סֵדֶר הַקְּדִימָה לְעִנְיָן יְרוּשָׁה. מִטַּעַם זֶה יֵשׁ לְסַיֵּעַ לִבְנֵי אֶחָיו לִפְנֵי הַדּוֹדִים.

הַבָּאִים בַּתּוֹר הֵם שְׁכֵנָיו, וְאָחֵ״כְּ שְׁאָר עֲנִיֵּי הָעִיר, לָכֵן שָׁכֵן בֶּן תּוֹרָה קוֹדֵם לְאַבְרֵךְ הַלּוֹמֵד אִתּוֹ בַּכּוֹלֵל. וּבִכְלָל עֲנִיֵּי הָעִיר הֵם אֵלּוּ שֶׁגָּרִים בָּעִיר בִּקְבִיעוּת, וְעִם כָּל זֶה לֹא יִסְגּוֹר אֶת הַדֶּלֶת בִּפְנֵי עֲנִיִּים מִמְּקוֹמוֹת אֲחֵרִים.

יֵשׁ גַּם מַעֲלוֹת בִּנְתִינַת הַצְּדָקָה לְפִי צוֹרֵךְ הַמְּקַבֵּל, וְגַם עַל סִדְרֵי קְדִימָה אֵלּוּ אֶפְשָׁר לוֹמַר מִזֶּה וּמִזֶּה אַל תַּנַּח יָדֶךָ, אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לְהַרְבּוֹת לָתֵת לְפִי הַצּוֹרֵךְ וְהָעִנְיָן. וְהַגָּאוֹן מִוִּילְנָא פֵּרֵשׁ אֶת הַפָּסוּק "לֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ" לְעִנְיָן זֶה, שֶׁאִם קוֹפְצִים אֶת הַיָּד, כָּל הָאֶצְבָּעוֹת נִרְאוֹת שָׁווֹת, אֲבָל אִם פּוֹשְׁטִים אֶת הַיָּד רוֹאִים שֶׁכָּל אֶצְבַּע בְּגֹדֶל שׁוֹנָה, וְזֶה בָּא לְרַמֵּז כְּשֶׁנּוֹתְנִים צְדָקָה צָרִיךְ לִרְאוֹת אֵצֶל מִי הַמַּעֲלָה לָתֵת יוֹתֵר גְּדוֹלָה.

הַמַּעֲלָה הָעֶלְיוֹנָה בְּיוֹתֵר בְּמִצְוָה הַצְּדָקָה הִיא פִּדְיוֹן שְׁבוּיִים, כֵּיוָן שֶׁהֵם בְּסַכָּנַת רָעָב וְסַכָּנַת נְפָשׁוֹת. וְלָאו דָּוְקָא שְׁבוּיִים אֵצֶל הַגּוֹיִים, אֶלָּא גַּם לְהַצִּיל אֶת מִי שֶׁהַגּוֹיִים מְצִיקִים לוֹ. וְכֵן מֵהַמַּעֲלוֹת הַגְּדוֹלוֹת לְהַאֲכִיל רְעֵבִים וּבִפְרָט לְפַרְנֵס עֲנִיִּים חוֹלִים, וְכֵן לְהַשִּׂיא כַּלָּה אוֹ חָתָן עָנִי. וְהַכְנָסַת כַּלָּה קוֹדֶמֶת לְחָתָן, וּבִפְרָט כַּלָּה יְתוֹמָה, וּבִכְלָל זֶה מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ הוֹרִים אֲבָל הֵם לֹא מְשַׁלְּמִים אֶת הוֹצָאוֹת הַנִּשּׂוּאִין, וְכֵן גֵּר שֶׁהִתְגַּיֵּר נֶחְשָׁב כְּיָתוֹם לְעִנְיָן זֶה.

מָעֲלָה מְיֻחֶדֶת יֵשׁ בְּהַחְזָקַת לוֹמְדֵי תּוֹרָה, וְעִיקָּר מִצְוַת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים נִתְקָנָה לְהַחְזָקַת תּוֹרָה. וְכָל הַהוֹצָאוֹת שֶׁצָּרִיךְ כְּדֵי לְהַחֲזִיק לוֹמְדֵי תּוֹרָה בִּכְלָל, כְּמוֹ הוֹצָאוֹת חַשְׁמַל, נְסִיעָה לִמְקוֹם הַלִּמּוּד וְכַדּוֹמֶה. וּבִפְרָט הַחְזָקַת יְלָדִים וּנְעָרִים שֶׁיּוּכְלוּ לִלְמוֹד תּוֹרָה. וְלָכֵן יֵשׁ מָעֲלָה מְיֻחֶדֶת לָתֵת צְדָקָה לְתַלְמִידֵי הַתּוֹרָה.

וּבִכְלָל הַחְזָקַת תּוֹרָה הִיא שֶׁעָדִיף לָתֵת תְּרוּמָה לִבְנַיַּת תַּלְמוּד תּוֹרָה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר לִבְנַיַּת בֵּית כְּנֶסֶת. וְכֵן הַתּוֹרֵם לְהַחְזָקַת יְשִׁיבָה עָדִיף לָתֵת לַיְּשִׁיבָה קָיֶמֶת מֵאֲשֶׁר יְשִׁיבָה חֲדָשָׁה כֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ לַחֲשׁוֹשׁ שֶׁמָּא הַיְּשִׁיבָה לֹא תַצְלִיחַ.

יֵשׁ עוֹד כְּלָלִים בְּסִדְרֵי הַקְּדִימָה, הַמְּבֹאָרִים בָּשׁוּ"עַ וּבַפּוֹסְקִים, וְהַחָכְמָה הִיא לַעֲשׂוֹת בְּדַעַת לִזְכּוֹת לָתֵת לְהַרְבֵּה נִצְרָכִים, וְלִזְכּוֹת בְּכָל הַנִּצְרָךְ יוֹתֵר.

הִלְכוֹת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים

דָּרְשׁוּ חֲזַ"ל עַל הַפָּסוּק 'עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֶת כָּל תְּבוּאַת זַרְעֶךָ הַיּוֹצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה', שֶׁמִּצְוַת מַעֲשֵׂר לֹא נֶאֱמְרָה רַק לְגַבֵּי מַעֲשֵׂר תְּבוּאָה אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ לְהַפְרִישׁ

מַעֲשֵׂר מִכָּל הָרְוָחִים וְהַהַכְנָסוֹת שֶׁיֵּשׁ לָאָדָם. שֶׁהֲרֵי בַּפָּסוּק כָּתוּב 'עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֶת כָּל', כְּלוֹמַר תְּעַשֵּׂר מִכָּל הָרְוָחִים שֶׁיֵּשׁ לְךָ, וְלָאו דְּוְקָא מֵהַתְּבוּאָה. הַמִּנְהָג לָתֵת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים הוּא מִנְהָג קָדוּם מְאוֹד וּכְבָר אֲבוֹתֵינוּ נָהֲגוּ בּוֹ. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב אֵצֶל אַבְרָהָם אָבִינוּ וַיִּתֵּן לוֹ מַעֲשֵׂר מִכָּל, וְאֵצֶל יִצְחָק אָבִינוּ כָּתוּב 'וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ ה' (בראשית כו, יב). וְיַעֲקֹב אָבִינוּ נָדַר וְאָמַר 'וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ' (בראשית כח, כב).

נֶחְלְקוּ הַפּוֹסְקִים אִם מִצְוַת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים מֵהַתּוֹרָה, מִדְּרַבָּנָן אוֹ שֶׁהוּא מִנְהָג בִּלְבַד. וְלַהֲלָכָה מַעֲשֵׂר כְּסָפִים אֵינוֹ אֶלָּא מִכֹּחַ הַמִּנְהָג. וּבְמֶשֶׁךְ הַדּוֹרוֹת לֹא כֻּלָּם נָהֲגוּ בְּמִנְהָג זֶה, וְאַף אֵלּוּ שֶׁנָּהֲגוּ לֹא קִיְּבְּלוּ אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם וְעַל זַרְעָם, וְלָכֵן כָּל אֶחָד רַשַּׁאי לִבְחוֹר לְקַבֵּל עַל עַצְמוֹ לְקַיֵּם אֶת הַמִּנְהָג הַזֶּה אוֹ שֶׁלֹּא לְקַיְּמוֹ. מִטַּעַם זֶה כָּתַב הֶחָפֵץ חַיִּים שֶׁבִּתְחִלַּת קַבָּלָתוֹ אֶת הַמִּצְוָה יַתְנֶה שֶׁהוּא בְּלִי נֶדֶר, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכָּשֵׁל חָ"וּ בַּעֲוֹן נְדָרִים אִם תִּהְיֶה אֵיזֶה סִיבָּה שֶׁלֹּא יַפְרִישׁ כָּרָאוּי.

מִצְוַת הַמַּעֲשֵׂר שׁוֹנָה מִשְּׁאָר הַמִּצְוֹת, וְאָפִילוּ מִמִּצְוַת הַצְּדָקָה בְּכָךְ שֶׁמֻּתָּר לְנַסּוֹת אֶת הַקָּבָּ"ה בְּמִצְוַת הַמַּעֲשֵׂר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּסֵפֶר מַלְאָכִי כְּשֶׁבָּנוּ אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, 'הָבִיאוּ אֶת כָּל הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת אָמַר ה' צְבָאוֹת אִם לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֵת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד בְּלִי דָי' וְאָמְרוּ חֲז"ל שֶׁמֻּתָּר לְנַסּוֹת אֶת הַקָּבָּ"ה בְּמִצְוַת הַמַּעֲשֵׂר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב — 'וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת'. וְאַף עַל פִּי שֶׁבִּשְׁאָר מִצְוּוֹת אָסוּר לְנַסּוֹת אֶת הַקָּבָּ"ה וְאָפִילוּ לֹא בְּמִצְוַת הַצְּדָקָה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו, טז): 'לֹא תְנַסּוּ אֶת ה'', מִכָּל מָקוֹם בְּמִצְוַת הַמַּעֲשֵׂר מֻתָּר.

יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהֻתַּר לְנַסּוֹת אֶת הַקָּבָּ"ה זֶה רַק בְּמַעֲשֵׂר תְּבוּאָה וְלֹא בְּמַעֲשֵׂר כְּסָפִים, אוּלָם דַּעַת הַרְבֵּה פּוֹסְקִים שֶׁגַּם בְּמַעֲשֵׂר כְּסָפִים מֻתָּר לְנַסּוֹת אֶת הַקָּבָּ"ה.

הַכַּוָּנָה בַּנִּסָּיוֹן אֵינָהּ כְּמוֹ נִסָּיוֹן בֶּאֱמוּנָה חַ"וּ, אֶלָּא כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב שֶׁמֹּשֶׁה רַבֵּנוּ בָּנָה מִזְבֵּחַ לְאַחַר מִלְחֶמֶת עֲמָלֵק וְקָרָא לוֹ 'ה' נִסִּי', כְּלוֹמַר שֶׁרוֹאִים אֶת הַנֵּס אֵיךְ אָדָם מַפְרִישׁ מָמוֹנוֹ לַאֲחֵרִים וּבְכָל זֹאת לֹא רַק שֶׁלֹּא נֶחְסַר מִמֶּנּוּ כְּלוּם, אֶלָּא עוֹד

שֶׁמָּמוֹנוֹ מִתְרַבֶּה, כֵּיוָן שֶׁוַּדַּאי הַקָּבָּ״ה מַעֲשִׁיר אֶת מִי שֶׁמְּקַיֵּם אֶת מִצְוַת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים כָּרָאוּי. וְאָכֵן יָדוּעַ מַעֲשִׂים מֵהַרְבֵּה אֲנָשִׁים שֶׁקִּיבְּלוּ עַל עַצְמָם לְקַיֵּם אֶת מִצְוַת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים אוֹ הַחוֹמֶשׁ בְּאוֹפֶן הָרָאוּי וּלְאַחַר זְמַן מְסֵיָּם זָכוּ לִרְאוֹת אֶת בִּרְכַּת הָעוֹשֶׁר.

אֶלָּא שֶׁכְּדֵי לִזְכּוֹת בְּבִרְכַּת הָעֹשֶׁר בִּזְכוּת מִצְוַת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים צָרִיךְ לְקַיֵּם אֶת הַמַּעֲשֵׂר כָּרָאוּי, לְפִי מַה נִּלְמַד בַּהֶמְשֵׁךְ שֶׁיֵּשׁ שְׁנֵי תְּנָאִים עִקָּרִיִּים לִזְכּוֹת בָּעֹשֶׁר.

א. לְהַפְרִישׁ עֲשִׂירִית בְּדִיּוּק, וְלֹא פַּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר. וְאַף יַתְנֶה שֶׁאִם נָתַן יוֹתֵר מֵעֲשִׂירִית הַיִּתְרָה תִּהְיֶה צְדָקָה רְגִילָה וְלֹא חֵלֶק מִמִּצְוַת מַעֲשֵׂר. טַעַם הַדָּבָר, שֶׁכַּאֲשֶׁר אָדָם נוֹתֵן מַעֲשֵׂר בְּדִיּוּק כִּבְיָכוֹל הוּא עוֹשֶׂה אֶת הַקָּבָּ״ה שֵׁתֶּף אִתּוֹ בַּעֲסָקָיו, וּכְשֵׁם שֶׁבְּעֵסֶק מְשֻׁתָּף כָּל אֶחָד מֵהַשּׁוּתָּפִים מִשְׁתַּדֵּל לְהַשְׁבִּיחַ אֶת הָעֵסֶק, כָּךְ אִם הַקָּבָּ״ה בָּעֵסֶק הוּא מַשְׁבִּיחַ אֶת הָעֵסֶק וְכָךְ מִתְקַיֶּמֶת הַבְטָחַת הָעֹשֶׁר. וְלָכֵן טוֹב לְהַתְנוֹת כְּשֶׁמַּתְחִילִים לְקַיֵּם אֶת מִצְוַת הַמַּעֲשֵׂר, שֶׁכָּל מַה שֶׁנּוֹתְנִים יוֹתֵר מִמַּעֲשֵׂר וְעַד חוֹמֶשׁ, אֵין זֶה אֶלָּא כְּמִצְוַת צְדָקָה בְּעָלְמָא וְלֹא כְּחֵלֶק מִמִּצְוַת הַמַּעֲשֵׂר.

ב. הַתְּנַאי הַשֵּׁנִי לְהַבְטָחַת הָעוֹשֶׁר, הוּא, לָתֵת אֶת כַּסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר כְּסָפִים דָּוְקָא לַעֲמֵלִים בַּתּוֹרָה, אוֹ לַעֲנִיִּים, עֲנִיִּים עֲמֵלֵי תּוֹרָה מְשֻׁבָּח מִכֹּלָּם. וְהַטַּעַם כְּמוֹ בְּמַעֲשֵׂר תְּבוּאָה שֶׁנִּתָּן רַק לְעֲנִיִּים כָּךְ הַמַּעֲשֵׂר נִיתַּן לַעֲנִיִּים. וְהַפָּסוּק בְּסֵפֶר מַלְאָכִי שֶׁמִּמֶּנּוּ לוֹמְדִים אֶת הַבְטָחַת הָעוֹשֶׁר מְדַבֵּר כַּאֲשֶׁר נוֹתְנִים אֶת הַמַּעֲשֵׂר לַכֹּהֲנִים אוֹ לַעֲמֵלֵי הַתּוֹרָה הַמַּחְזִיקִים אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. וְלָכֵן הַבְטָחַת הָעוֹשֶׁר נֶאֱמְרָה כְּמוֹ בַּפָּס׳ לְמִי שֶׁנּוֹתֵן לַעֲמֵלֵי תּוֹרָה וְלַעֲנִיִּים.

דַּעַת הַגְּרָ״א שֶׁהַבְטָחַת הָעוֹשֶׁר נֶאֱמְרָה רַק לְמִי שֶׁנּוֹתֵן חוֹמֶשׁ מִנְּכָסָיו, דְּהָיְנוּ עֶשְׂרִים אָחוּז, אֲבָל אִם נוֹתֵן רַק מַעֲשֵׂר, מֻבְטָח לוֹ שֶׁיְּקַבֵּל אֶת הַמַּעֲשֵׂר וְהַצְּדָקָה שֶׁנִּתַּן בַּחֲזָרָה, אֲבָל לֹא מֻבְטַחַת לוֹ הַבְטָחַת הָעוֹשֶׁר. אוּלָם בִּשְׁאָר הַפּוֹסְקִים מַשְׁמַע שֶׁהַבְטָחַת הָעוֹשֶׁר נֶאֱמְרָה גַּם עַל מִי שֶׁנּוֹתֵן מַעֲשֵׂר.

הַהַכְנָסוֹת שֶׁצָּרִיךְ לְעַשֵּׂר מֵהֶם

מִצְוַת הַמַּעֲשֵׂר הִיא לְהַפְרִישׁ עֲשִׂירִית מִכָּל הַהַכְנָסוֹת הַכַּסְפִּיּוֹת. בֵּין אִם זֶה עֲבוֹדָה, מִלְוָה מֵהַכּוֹלֵל, מַתָּנָה, יְרוּשָׁה, קִצְבַת יְלָדִים, מְצִיאָה וְעוֹד. לֹא רַק מֵהַרְוָחִים צָרִיךְ לְהַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר אֶלָּא גַּם מֵהַקֶּרֶן, לְמָשָׁל מִכֶּסֶף שֶׁמְּקַבְּלִים לַחֲתֻנָּה, אוֹ מִירוּשָׁה, שֶׁזֶּה נֶחְשָׁב לְקֶרֶן וְלֹא רֶוַחִים שֶׁנּוֹצְרוּ מֵעֲמַל יְגִיעָה.

הַמְּקַבֵּל יְרוּשָׁה צָרִיךְ לְהַפְרִישׁ מִמֶּנָּה מַעֲשֵׂר, אַף שֶׁהַמּוֹרִישׁ כְּבָר עִשֵּׂר אֶת אוֹתָם כְּסָפִים שֶׁהִגִּיעוּ לְיָדוֹ, וּבָזֶה שׁוֹנֶה דִּין מַעֲשֵׂר כְּסָפִים מִתְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת שֶׁל פֵּירוֹת וִירָקוֹת. שֶׁפֵּרוֹת וִירָקוֹת שֶׁעִשְּׂרוּ אוֹתָם אֵין צוֹרֵךְ לְעַשֵּׂר אוֹתָם שׁוּב, וְאִלּוּ מִצְוַת הַמַּעֲשֵׂר כְּסָפִים חָלָה עַל כָּל אָדָם שֶׁקִּבֵּל אֶת הָרֶוַח, וְאָפִילוּ אִם הַנּוֹתֵן כְּבָר עִשֵּׂר אוֹתָם פַּעַם אַחַת. אָמְנָם יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהוֹרִים שֶׁהִפְרִישׁוּ מַעֲשֵׂר כְּסָפִים וְאַחַר כָּךְ נוֹתְנִים לִבְנֵיהֶם הַזְּקוּקִים לְעֶזְרָה וְאוֹמְרִים לָהֶם לֹא לְהַפְרִישׁ מִכֶּסֶף זֶה מַעֲשֵׂר, הֲרֵי הַמְּקַבֵּל פָּטוּר לְהַפְרִישׁ שׁוּב מַעֲשֵׂר כְּסָפִים.

לֹא כָּל הַהַכְנָסָה נֶחְשֶׁבֶת לְרֶוַח, אֶלָּא רַק לְאַחַר נִיכּוּי הַהוֹצָאוֹת שֶׁהָיוּ כְּדֵי לְהַכְנִיס אֶת אוֹתָה הַהַכְנָסָה. לְמָשָׁל, עוֹבֵד שֶׁנָּסַע לַעֲבוֹדָה וְקִיבֵּל מַשְׂכֹּרֶת חוֹדְשִׁית שֶׁל 5000 ₪, אַךְ הָיָה לוֹ הוֹצָאוֹת נְסִיעָה בְּסַךְ 300 ₪, נִמְצָא שֶׁהָרֶוַח הָיָה רַק 4700 ₪, לָכֵן הַמַּעֲשֵׂר הוּא 470 ₪ בִּלְבַד.

כְּמוֹ כֵן, אִשָּׁה הָעוֹבֶדֶת מִחוּץ לַבַּיִת, וּלְשֵׁם כָּךְ הִיא צְרִיכָה לִשְׂכֹּר מְטַפֶּלֶת לַתִּינוֹק. חֶשְׁבּוֹן הָרֶוַח מֵהָעֲבוֹדָה הוּא רַק לְאַחַר נִיכּוּי כַּסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר. אֲבָל אִם הִיא הָיְתָה שׁוֹלַחַת אֶת הַתִּינוֹק לַמְּטַפֶּלֶת גַּם לְלֹא הָעֲבוֹדָה, נִמְצָא שֶׁהַתַּשְׁלוּם לַמְּטַפֶּלֶת לֹא בָּא בִּגְלַל הָעֲבוֹדָה, לָכֵן בְּמִקְרֶה זֶה אֵין לְנַכּוֹת אֶת שְׂכַר הַמְּטַפֶּלֶת מֵחֶשְׁבּוֹן הָרֶוַח.

וְכֵן כָּל הַהוֹצָאוֹת שֶׁיֵּשׁ לְצוֹרֵךְ הָעֵסֶק, כְּמוֹ הוֹצָאוֹת טֶלֶפוֹן, חַשְׁמַל, שְׂכִירוּת, פִּרְסוּמוֹת, בִּגּוּד לַפּוֹעֲלִים, בִּטּוּחַ לָעֵסֶק, מַס הַכְנָסָה, וְאַף הוֹצָאוֹת עֲבוּר הִשְׁתָּלְמוּיוֹת לְצוֹרֵךְ הָעֵסֶק, וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה, נֶחְשָׁבִים כְּהוֹצָאָה וְלֹא כְּרֶוַח.

יֵשׁ עֲסָקִים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם הוֹצָאוֹת מְיֻחָדוֹת, כְּמוֹ בִּיגּוּד יָקָר, אוֹ הוֹצָאוֹת סְעוּדָה עִסְקִית בְּמִסְעָדוֹת. בְּמִקְרִים כָּאֵלּוּ מְחַשְּׁבִים אֶת הַהוֹצָאוֹת הַמְּיֻחָדוֹת כְּחֵלֶק מֵהוֹצָאוֹת הָעֵסֶק, לְמַעַט מַה שֶּׁהָיָה קוֹנֶה גַּם לְלֹא הָעֵסֶק. לְדֻגְמָא, אִם צָרִיךְ סְעוּדָה עִסְקִית בְּמִסְעָדָה, יְנַכֶּה אֶת שׁוּרֵי הַסְּעוּדָה פַּחוֹת מִשּׁוּרֵי סְעוּדָה רְגִילָה שֶׁהָיָה אוֹכֵל לוּלֵי הָעֵסֶק.

בַּעַל חֲנוּת שֶׁלֹּא שָׁכַר חֲנוּת אֶלָּא קָנָה אֶת הַמִּבְנֶה, אוֹ מִי שֶׁקּוֹנֶה רֶכֶב אוֹ כְּלֵי עֲבוֹדָה לְצוֹרֵךְ עֲבוֹדָתוֹ, לֹא יָכוֹל לְנָכוֹת אֶת כָּל שׁוּרֵי הַחֲנוּת, הָרֶכֶב אוֹ כְּלֵי הָעֲבוֹדָה כְּהוֹצָאָה עַל חֶשְׁבּוֹן הָרֵוַח, כֵּינָן שֶׁבְּסוֹפוֹ שֶׁל דָּבָר הַחֲנוּת וְהָרֶכֶב נִשְׁאָרִים בְּבַעֲלוּתוֹ, וְלֹא כָּל מְחִיר הַחֲנוּת אוֹ הַכֵּלִים נֶחְשָׁבִים כְּהוֹצָאָה, אֲבָל יָכוֹל לְחַשֵּׁב כְּהוֹצָאָה אֶת הַהוֹצָאוֹת שֶׁאֵינָם חוֹזְרוֹת כְּהוֹצָאוֹת דֶּלֶק, בְּלַאי, הוֹרָדַת עֵרֶךְ וְכַדּוֹמֶה. וְכַמּוּבָן שֶׁיֵּשׁ לְהַפְחִית רַק אֶת הַהוֹצָאוֹת הַנִּצְרָכוֹת לָעֵסֶק וְלֹא אֶת הַהוֹצָאוֹת שֶׁהוּא הוֹצִיא לִצְרָכָיו הַפְּרָטִיִּים.

מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ דִּירָה שֶׁהוּא גָּר בָּהּ, וּמַשְׁכִּיר דִּירָה נוֹסֶפֶת, הֲרֵי שֶׁדְּמֵי הַשְּׂכִירוּת נֶחְשָׁבִים לְהַכְנָסָה וְצָרִיךְ לְעַשֵּׂר אוֹתָם. אוּלָם הַמַּשְׁכִּיר דִּירָה וְשׂוֹכֵר דִּירָה אַחֶרֶת כְּנֶגְדָּהּ, נִמְצָא שֶׁאֵין לוֹ הַכְנָסָה וְלָכֵן לֹא צָרִיךְ לְעַשֵּׂר אֶת דְּמֵי הַשְּׂכִירוּת שֶׁהוּא מְקַבֵּל, אֶלָּא אִם כֵּן הוּא מְקַבֵּל עַל הַדִּירָה הַמֻּשְׂכֶּרֶת יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהוּא מְשַׁלֵּם עַל הַדִּירָה שֶׁהוּא שׂוֹכֵר לְעַצְמוֹ, שֶׁאָז צָרִיךְ לְעַשֵּׂר אֶת הַהֶפְרֵשׁ בִּלְבַד. וּבְכָל אוֹפֶן אֵין לְהוֹרִיד אֶת דְּמֵי הַמָּשְׁכָּנְתָּא מֵחֶשְׁבּוֹן הָרֵוַח, כֵּינָן שֶׁבְּסוֹפוֹ שֶׁל דָּבָר הַדִּירָה תִּשָּׁאֵר לִהְיוֹת שֶׁלּוֹ.

מִי שֶׁקָּנָה דִּירָה לְהַשְׁקָעָה, וְכַאֲשֶׁר הוּא בָּא לִמְכּוֹר אוֹתָהּ הִיא נִמְכֶּרֶת בְּיוֹתֵר מִמַּה שֶׁהוּא קָנָה אוֹתָהּ, נִמְצָא שֶׁיֵּשׁ לוֹ רֶוַח, וְצָרִיךְ לְעַשֵּׂר אֶת הַהֶפְרֵשׁ בֵּין הַקְּנִיָּה לִמְכִירָה, אוּלָם אִם הוּא קוֹנֶה בִּדְמֵי מְכִירַת הַדִּירָה דִּירָה אַחֶרֶת כְּדֵי לָגוּר בָּהּ וְהוּא צָרִיךְ אֶת הֶפְרֵשׁ הָרֵוַח כְּדֵי לִקְנוֹת אֶת הַדִּירָה הַשְּׁנִיָּה הוּא לֹא חָיָב לְעַשֵּׂר אֶת הַהֶפְרֵשׁ. וּמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֲנוּת, וּלְאַחַר זְמַן שׁוּרֵי הַחֲנוּת עָלָה מִסִּיבּוֹת שׁוֹנוֹת, צָרִיךְ לְעַשֵּׂר אֶת הַהֶפְרֵשׁ, אֲבָל לֹא בְּכָל שָׁנָה, אֶלָּא רַק כְּשֶׁיִּמְכֹּר אֶת הַחֲנוּת.

עוֹבֵד שֶׁמַּפְרִישִׁים מִמְּשְׂכּוֹרְתּוֹ לְתָּכְנִיּוֹת חִסָּכוֹן, קֶפּוֹת גֵּמֶל וְכַדּוֹמֶה, וּמְקַבֵּל מַשְׂכֹּרֶת נַטוֹ, לְלֹא תָּכְנִיּוֹת הַחִסָּכוֹן, צָרִיךְ לְהַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר גַּם מִתָּכְנִיּוֹת חִסָּכוֹן אֵלּוּ, אַף עַל פִּי שֶׁכָּעֵת הוּא לֹא מְקַבֵּל אֶת הַכֶּסֶף. וּבֶעָתִיד כַּאֲשֶׁר יִפְדֶּה אֶת תָּכְנִית הַחִסָּכוֹן, יַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר מִתּוֹסֶפֶת הָרִבִּית בִּלְבַד, אֲבָל מֵהֶפְרְשֵׁי הַהַצְמָדָה לֹא צָרִיךְ לְהַפְרִישׁ כֵּיוָן שֶׁתּוֹסֶפֶת הֶפְרְשֵׁי הַהַצְמָדָה לֹא נֶחְשֶׁבֶת כְּרֶוַח אֶלָּא כַּעֲלִיַּת שֹׁוִי הַכֶּסֶף.

הַמּוֹצֵא כֶּסֶף שֶׁעַל פִּי הַדִּין חֲרֵי הוּא שֶׁלּוֹ, צָרִיךְ לָתֵת מַעֲשֵׂר מֵהַמְּצִיאָה. וְאִם הַמּוֹצֵא מַחְזִיר אוֹתָהּ לַמְּאַבֵּד לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, אֵין זֶה נֶחְשָׁב שֶׁהוּא נוֹתֵן לַמְּאַבֵּד מַתָּנָה וְלָכֵן הַמּוֹצֵא לֹא צָרִיךְ לְעַשֵּׂר. וּמִי שֶׁהָיָה חַיָּב כֶּסֶף לְחֲבֵרוֹ, וַחֲבֵרוֹ מָחַל לוֹ עַל הַחוֹב, אַף שֶׁיֵּשׁ לוֹ רֶוַח מֵהַמְּחִילָה, מִכָּל מָקוֹם לֹא צָרִיךְ לְעַשֵּׂר רֶוַח זֶה.

הַתּוֹרֵם מַעֲשֵׂר לְמוֹסְדוֹת תּוֹרָה, וּמְקַבֵּל הֶחְזֵר מִמַּס הַכְנָסָה עַל הַתְּרוּמָה, אַף עַל פִּי שֶׁהַהֶחְזֵר עַל חֶשְׁבּוֹן הַצְּדָקָה שֶׁהוּא נָתַן, מִכָּל מָקוֹם לֹא צָרִיךְ לָתֵת אֶת כָּל מַה שֶׁקִּיבֵּל שׁוּב לִצְדָקָה, אוּלָם צָרִיךְ לְעַשֵּׂר שׁוּב אֶת הַהֶחְזֵרִים שֶׁקִּיבֵּל.

הַמְּקַבֵּל כֶּסֶף מֵחֶבְרַת בִּטּוּחַ עֲבוּר נְזָקִים בְּגוּפוֹ אוֹ בִּרְכוּשׁוֹ, צָרִיךְ לְעַשֵּׂר אֶת מַה שֶׁקִּיבֵּל רַק לְאַחַר שֶׁיְּנַכֶּה אֶת הַהוֹצָאוֹת שֶׁהָיוּ כְּדֵי לְקַבֵּל אֶת הַפִּיצּוּיִים, כְּמוֹ תַּשְׁלוּם לְבִיטּוּחַ, הוֹצָאוֹת עוֹ"ד וְכוּ'. וְכֵן אִם הוּא צָרִיךְ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּכֶּסֶף שֶׁקִּיבֵּל לְתַקֵּן נְזָקִים כְּמוֹ פְּגִיעָה בְּרֶכֶב וְכַדּוֹמֶה, יְעַשֵּׂר רַק אִם נִשְׁאַר עוֹדֵף לְאַחַר תִּיקּוּן.

עֵסֶק שֶׁהָיוּ בּוֹ הֶפְסֵדִים, חֲרֵי שֶׁהֶפְסֵדִים אֵלּוּ נֶחְשָׁבִים עַל חֶשְׁבּוֹן הָרֶוַח. דְּהַיְנוּ שֶׁיֵּשׁ לְחַשֵּׁב אֶת הָרֶוַח רַק לְאַחַר נִיכּוּי הַהֶפְסֵדִים. לְמָשָׁל אִם הָיוּ נְזָקִים כְּמוֹ גְּנֵיבָה שְׁרֵיפָה וְכַדּוֹמֶה, נִתַּן לְנַכּוֹת אֶת הַהֶפְסֵד מֵהַהַכְנָסָה, כֵּיוָן שֶׁזֶּה נֶחְשָׁב כְּהֶפְסֵד בְּעֵסֶק. וּבַהֶמְשֵׁךְ נִלְמַד הַאִם אֶפְשָׁר לְחַשֵּׁב הֶפְסֵד בְּעֵסֶק אֶחָד עַל חֶשְׁבּוֹן הָרֶוַח בְּעֵסֶק אַחֵר.

לְדַעַת רוֹב הַפּוֹסְקִים אֵין לְחַשֵּׁב כְּהוֹצָאָה אֶת הַהוֹצָאוֹת שֶׁלּוֹ וְשֶׁל בְּנֵי בֵיתוֹ, כְּמוֹ מַלְבּוּשִׁים וּמְזוֹן, מֵחֶשְׁבּוֹן הָרֶוַחִים. אָמְנָם יֵשׁ מִי שֶׁאוֹמֵר שֶׁאֶפְשָׁר לְחַשֵּׁב אֶת הוֹצָאוֹת הַבַּיִת עַל חֶשְׁבּוֹן הָרֶוַח, בְּאוֹפֶן שֶׁלֹּא צָרִיךְ לְעַשֵּׁר אֶלָּא אִם כֵּן נִשְׁאַר לוֹ יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהוּא צָרִיךְ לְמֶשֶׁךְ הַחוֹדֶשׁ. וְהַדָּחוּק בְּמַצָּבוֹ וְאֵין לוֹ אֶפְשָׁרוּת לְקַיֵּם מִצְוַת הַמַּעֲשֵׂר יָכוֹל לִסְמוֹךְ עַל דֵּעָה הַזּוֹ. וְיוֹתֵר טוֹב שֶׁיַּפְרִישׁ מַעֲשֵׂר וְאַחַר כָּךְ יִקַּח אֶת מַעַשְׂרוֹתָיו לְעַצְמוֹ וְלִבְנֵי בֵיתוֹ, כֵּיוָן שֶׁהֵם קוֹדְמִים לְעָנִיִּים אֲחֵרִים.

מִקְרִים שֶׁנּוֹהֲגִים לֹא לְעַשֵּׂר

כֵּיוָן שֶׁמִּצְוַת הַמַּעֲשֵׂר מִמִּנְהַג, הַכֹּל הוֹלֵךְ אַחַר הַמִּנְהָג. וְהַמִּנְהָג הוּא שֶׁלֹּא מַפְרִישִׁים מַעֲשֵׂר אֶלָּא מֵהַכְנָסוֹת שֶׁל כְּסָפִים, אֲבָל הַמִּקַּבֵּל חָפֵץ בְּמַתָּנָה אוֹ כְּתַשְׁלוּם עֲבוּר עֲבוֹדָה לֹא צָרִיךְ לְהַפְרִישׁ מִשּׁוּוִי הַמַּתָּנָה מַעֲשֵׂר. לְמָשָׁל זוּג שֶׁקִּיבֵּל מַתָּנוֹת לַחֲתֻנָּה כֶּסֶף וְכֵלִים שׁוֹנִים, צְרִיכִים לְעַשֵּׂר רַק אֶת הַכֶּסֶף וְלֹא אֶת הַכֵּלִים שֶׁקִּיבְּלוּ בְּמַתָּנָה.

וְכֵן נוֹהֲגִים שֶׁלֹּא לְעַשֵּׂר כֶּסֶף, אִם הַכֶּסֶף נִיתַּן בְּמַטָּרָה לִקְנוֹת חֵפֶץ מֶסוּיָם, הַטַּעַם הוּא שֶׁאֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁהַמִּקַּבֵּל נֶחְשָׁב לְשָׁלִיחַ שֶׁל הַנּוֹתֵן לִקְנוֹת אֶת הַחֵפֶץ וְרַק לְאַחַר רְכִישַׁת הַחֵפֶץ הַמִּקַּבֵּל זוֹכֶה בּוֹ. לָכֵן לְמָשָׁל כַּאֲשֶׁר הוֹרִים נוֹתְנִים לִבְנֵיהֶם הַנִּשּׂוּאִים כֶּסֶף כְּדֵי לִקְנוֹת מוּצָרִים שׁוֹנִים, מָזוֹן אוֹ כֵּלִים אוֹ טִיפּוּל רְפוּאִי, אֵין הַבָּנִים הַנִּשּׂוּאִים צְרִיכִים לְהַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר מִכֶּסֶף זֶה. וְרַק אִם נָתְנוּ לְצוֹרֵךְ מְסֵיָּם וְנִמְצָא שֶׁמַּה שֶׁנָּתְנוּ הָיָה יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהָיָה צָרִיךְ לְאוֹתוֹ מוּצָר, יֵשׁ לְעַשֵּׂר אֶת הַיִּתְרָה בִּלְבַד.

מִטַּעַם זֶה הַמִּקַּבֵּל סִיּוּעַ מֵהַמְּדִינָה לִשְׂכַּר דִּירָה, אוֹ תְּלוּשֵׁי קְנִיָּה בְּחֲנוּת מָזוֹן וְכַדּוֹמֶה לֹא צָרִיךְ לְעַשֵּׂר דְּבָרִים אֵלּוּ. וְאִם הוּא מָכַר אֶת הַתְּלוּשֵׁי קְנִיָּה, הֲרֵי שֶׁיֵּשׁ לוֹ רֶוַח וְיֵשׁ לְעָשְׂרוֹ.

וְכֵן בָּחוּר יְשִׁיבָה, הַמִּקַּבֵּל כֶּסֶף מֵהַהוֹרִים לִקְנוֹת אֶת כָּל צָרְכָּיו, כְּמוֹ בִּיגּוּד, מָזוֹן, אוֹ כְּדֵי לְשַׁלֵּם שְׂכַר דִּירָה, הֲרֵי הַבָּחוּר פָּטוּר מִלְּעַשֵּׂר אֶת הַכֶּסֶף, אֶלָּא אִם כֵּן נִשְׁאַר לוֹ עוֹדֵף לְאַחַר שֶׁהוּא קָנָה אֶת כָּל מַה שֶׁהוּא צָרִיךְ. אוּלָם בָּחוּר יְשִׁיבָה

שֶׁמְּקַבֵּל כֶּסֶף מֵהַיְשִׁיבָה עֲבוּר מִבְחָנִים וְכַדּוֹמֶה, וְכַוָּנַת הַיְשִׁיבָה שֶׁהוּא יַעֲשֶׂה בַּכֶּסֶף כִּרְצוֹנוֹ חֲרֵי הַבָּחוּר צָרִיךְ לְעַשֵּׂר כֶּסֶף זֶה. וְאִם כְּשֶׁנָּתְנוּ לוֹ אֶת הַכֶּסֶף אָמְרוּ לוֹ שֶׁלֹּא יְעַשֵּׂר הוּא פָּטוּר מִלְּעַשֵּׂר.

נֶחְלְקוּ הַפּוֹסְקִים בְּמִי שֶׁקִּיבֵּל כַּסְפֵּי צְדָקָה מִגַּבָּאֵי הַצְּדָקָה, הַאִם הוּא צָרִיךְ לְעַשֵּׂר כֶּסֶף זֶה, יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהַמִּנְהָג הוּא שֶׁלֹּא לְעַשֵּׂר, וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁצָּרִיךְ לְעַשֵּׂר כְּמוֹ כָּל כֶּסֶף שֶׁמְּקַבְּלִים בְּמַתָּנָה. וְעַל כָּל פָּנִים כֵּיוָן שֶׁהַמְּקַבֵּל נִקְרָא עָנִי הוּא פָּטוּר מִמַּעֲשֵׂר, וְרַק אִם הוּא רוֹצֶה הוּא רַשַּׁאי לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ.

מִי שֶׁנִּגְנַב לוֹ כֶּסֶף, אִם הוּא הִתְיָאֵשׁ מִכֶּסֶף זֶה, וּלְאַחַר זְמַן נִמְצָא הַגַּנָּב צָרִיךְ לְעַשֵּׂר אֶת מַה שֶׁהֶחְזַר לוֹ כֵּיוָן שֶׁזֶּה נֶחְשָׁב כְּאִלּוּ קִבֵּל כֶּסֶף חָדָשׁ וְצָרִיךְ לְעַשֵּׂר אוֹתוֹ. אֲבָל אִם הוּא לֹא הִתְיָאֵשׁ מֵהַכֶּסֶף וַעֲדַיִן מְחַפֵּשׂ אֶת הַגְּנֵיבָה, אוֹ שֶׁגָּנְבוּ לוֹ חֲפָצִים, וְהֶחֱזִירוּ לוֹ אוֹתָם, לֹא צָרִיךְ לְעַשֵּׂר כְּלָל.

מָתַי צָרִיךְ לְהַפְרִישׁ אֶת הַמַּעֲשֵׂר

מִצְוַת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים נִלְמְדָה מֵהַפָּסוּק ״עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֶת תְּבוּאַת זַרְעֶךָ הַיּוֹצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה״. מִכָּאן לוֹמְדִים שֶׁחִיּוּב הַפְרָשַׁת הַמַּעֲשֵׂר אֵינוֹ מִיַּד כָּל פַּעַם שֶׁמְּקַבְּלִים אֶת הָרֶוַח, אֶלָּא פַּעַם אַחַת בְּשָׁנָה יֵשׁ לַעֲשׂוֹת אֶת חֶשְׁבּוֹן הָרֶוָחִים שֶׁל כָּל הַשָּׁנָה, וְאָז לְהַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר כְּסָפִים מֵהָרֶוַח.

תְּחִלַּת הַשָּׁנָה לְעִנְיָן זֶה לֹא חַיָּב לִהְיוֹת בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, אֶלָּא אֶפְשָׁר לִבְחוֹר תַּאֲרִיךְ אַחֵר שֶׁנּוֹחַ לוֹ, לְמָשָׁל מִפּוּרִים לְפוּרִים, וּבִלְבַד שֶׁיַּעֲשֶׂה חֶשְׁבּוֹן לְפִי הַשָּׁנָה הָעִבְרִית וְלֹא לְפִי הַשָּׁנָה הַלּוֹעֶזִית. וְאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹת אֶת הַחֶשְׁבּוֹן הַסּוֹפִי גַּם כָּל חוֹדֶשׁ אוֹ כָּל כַּמָּה חוֹדָשִׁים, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יוֹתֵר מִפַּעַם בְּשָׁנָה.

לְמַעֲשֵׂה כָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים שֶׁבְּכָל פַּעַם שֶׁמְּקַבְּלִים רֶוַח כָּל שֶׁהוּא, צָרִיךְ לִרְשֹׁם אֶת סְכוּם הָרֶוַח, וּפַעַם בְּשָׁנָה אוֹ כַּמָּה חוֹדָשִׁים יַעֲשֶׂה חֶשְׁבּוֹן עַל כָּל הָרֶוָחִים. וְכֵן יִרְשׁוֹם לְעַצְמוֹ בְּמֶשֶׁךְ הַזְּמַן, אֶת כָּל הַהוֹצָאוֹת שֶׁהוֹצִיא לִצְדָקָה, וְיִרְשׁוֹם גַּם אֶת הַפְּרוּטוֹת הַבּוֹדְדוֹת שֶׁנּוֹתֵן לַעֲנִיִּים, וּבְסוֹף הַשָּׁנָה אוֹ הַתְּקוּפָה יַעֲשֶׂה חֶשְׁבּוֹן, מִצַּד

אֶחָד כַּמָּה מַעֲשֵׂר עָלָיו לָתֵת לְכָל הַתְּקוּפָה, וּמִצַּד שֵׁנִי כַּמָּה הוּא הוֹצִיא בְּסַךְ הַכֹּל לַצְּדָקָה. וְאִם מָצָא שֶׁהוּא נָתַן פַּחוֹת מֵעַשִּׂירִית מֵהָרֵוַח, יִתֵּן מִיַּד לַנִּצְרָכִים אֶת הַהֶפְרֵשׁ שֶׁצָּרִיךְ לָתֵת. אֲבָל אִם בְּסוֹף הַחֶשְׁבּוֹן נִמְצָא שֶׁבְּמֶשֶׁךְ הַשָּׁנָה הוּא נָתַן יוֹתֵר מִמַּה שֶׁצָּרִיךְ לָתֵת, נֶחְלְקוּ הַפּוֹסְקִים אִם הוּא יָכוֹל לְחַשֵּׁב אֶת הָעוֹדֵף עַל חֶשְׁבּוֹן הַמַּעֲשֵׂר שֶׁל הַשָּׁנָה הַבָּאָה אוֹ לֹא, וּכְדֵי לְצֵאת מִכָּל חֲשַׁשׁ כָּתַב הֶחָפֵץ חַיִּים שֶׁיַּתְנֶה בִּתְחִלַּת קַבָּלָתוֹ אֶת מִצְוַת מַעֲשֵׂר שֶׁאִם יִתְבָּרֵר בְּסוֹף הַשָּׁנָה שֶׁהוּא נָתַן יוֹתֵר מִמַּה שֶׁצָּרִיךְ לָתֵת בְּשָׁנָה זוֹ, הוּא יוּכַל לִפְרוֹעַ לְעַצְמוֹ אֶת הַהֶפְרֵשׁ עַל חֶשְׁבּוֹן הַמַּעֲשֵׂר שֶׁל הַשָּׁנָה הַבָּאָה.

מִכֵּינָן וְהַמַּעֲשֵׂר הוּא לֹא עַל כָּל רֵוַח וְרֵוַח בִּפְנֵי עַצְמוֹ אֶלָּא עַל כְּלָל הָרְוָחִים שֶׁהָיוּ בְּמֶשֶׁךְ הַשָּׁנָה, וּבְמֶשֶׁךְ הַשָּׁנָה יֵשׁ רְוָחִים וְעָלוּל לִהְיוֹת גַּם הֶפְסֵדִים, הַדִּין הוּא שֶׁאִם יֵשׁ לוֹ עֵסֶק אֶחָד, בְּסוֹף הַשָּׁנָה יַעֲשֶׂה חֶשְׁבּוֹן סִכּוּם סוֹפִי שֶׁל רְוָחִים וְהֶפְסֵדִים, וְאֶת הַיִּתְרָה צָרִיךְ לְעַשֵּׂר. אוּלָם אִם יֵשׁ לוֹ כַּמָּה עֲסָקִים שׁוֹנִים שֶׁבְּאֶחָד הִרְוִיחַ וּבַשֵּׁנִי הִפְסִיד, נֶחְלְקוּ הַפּוֹסְקִים אִם מְחַשְּׁבִים אֶת הַמַּעֲשֵׂר מִמַּה שֶׁהִרְוִיחַ בְּעֵסֶק אֶחָד לְאַחַר נִיכּוּי הַהֶפְסֵד מֵהָעֵסֶק הַשֵּׁנִי, אוֹ שֶׁכָּל עֵסֶק נִדּוֹן לְעַצְמוֹ, כְּמוֹ בְּמַעֲשֵׂר תְּבוּאָה, שֶׁצָּרִיךְ לְהַפְרִישׁ תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת מִשָּׂדֶה שֶׁהֵנִיבָה תְּבוּאָה, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ לוֹ שָׂדֶה אַחֶרֶת שֶׁהִפְסִיד בָּהּ, וּלְדֵעָה זוֹ צָרִיךְ לְעַשֵּׂר מֵהָעֵסֶק שֶׁהִרְוִיחַ אֶת כָּל הַמַּעֲשֵׂר, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ לוֹ הֶפְסֵד בָּעֵסֶק הַשֵּׁנִי.

הַמִּנְהָג לְמַעֲשֵׂה לְהָקֵל שֶׁבְּכָל סוֹף שָׁנָה עוֹשִׂים חֶשְׁבּוֹן שֶׁל הָרְוָחִים וְהַהֶפְסֵדִים שֶׁל כְּלָל הָעֲסָקִים. וְהֶחָפֵץ חַיִּים כָּתַב שֶׁכְּדֵי לָצֵאת מִכָּל חֲשַׁשׁ יַתְנֶה בִּתְחִילַת קַבָּלָתוֹ אֶת מִצְוַת הַמַּעֲשֵׂר, שֶׁחֶשְׁבּוֹן הַמַּעֲשֵׂר שֶׁלּוֹ יִהְיֶה לְפִי סוֹף הַחֶשְׁבּוֹן מִכְּלָל הָרְוָחִים וְהַהֶפְסֵדִים. וְכֵן אִם הוּא עוֹשֶׂה חֶשְׁבּוֹן בְּכָל חוֹדֶשׁ, וּבְאֶחָד הַחוֹדָשִׁים הָיָה הֶפְסֵד, בְּכָל זֹאת בְּסִכּוּם שֶׁל סוֹף הַשָּׁנָה יַעֲשֶׂה חֶשְׁבּוֹן שֶׁל כְּלָל הָרְוָחִים בְּנִיכּוּי כְּלָל הַהֶפְסֵדִים. אֲבָל רְוָחִים וְהֶפְסֵדִים שֶׁמִּשָּׁנָה לְשָׁנָה אֵינָם בְּחֶשְׁבּוֹן הַמַּעֲשֵׂר, כְּמוֹ שֶׁנִּלְמַד מֵהַפָּסוּק עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֶת כָּל תְּבוּאַת זַרְעֶךָ הַיּוֹצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה.

לְפִי זֶה יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁמִּי שֶׁמַּשְׁקִיעַ אֶת כַּסְפּוֹ בְּמְנָיוֹת בַּבּוּרְסָה, יַעֲשֶׂה חֶשְׁבּוֹן פַּעַם אַחַת בְּשָׁנָה. וְאֶת הָרֵוַח יְעַשֵּׂר. וְגַם אִם הוּא לֹא מָכַר אֶת הַמְּנָיוֹת, וְהוּא

הִפְסִיד בְּשָׁנָה הַבָּאָה לֹא יְנַכֶּה הֶפְסֵד זֶה מֵחֶשְׁבּוֹן הַמַּעֲשֵׂר. אֲבָל לְמַעֲשֵׂה נוֹהֲגִים גַּם בִּמְנָיוֹת וְכֵן בְּתָכְנִיּוֹת חִסָּכוֹן אוֹ בְּקַפּוֹת גְּמֵל וְכַדּוֹמֶה לְעַשֵּׂר בְּסוֹף הַזְּמַן כַּאֲשֶׁר סוֹגְרִים אֶת הַתָּכְנִית וּמוֹצִאִים אֶת הַכֶּסֶף שֶׁהָיָה בַּתָּכְנִית.

לְמִי נוֹתְנִים אֶת הַמַּעֲשֵׂר כְּסָפִים

עִקָּרָהּ שֶׁל מִצְוַת הַפְרָשַׁת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים נוֹעֲדָה לְסַיֵּעַ בִּידֵי לוֹמְדֵי הַתּוֹרָה וְהָעֲנִיִּים, וְעַל הַנּוֹתֵן לְלוֹמְדֵי תּוֹרָה אוֹ לְעֲנִיִּים נֶאֱמְרָה הַבְטָחַת הָעוֹשֶׁר. דָּבָר זֶה נִלְמַד מִמַּה שֶׁאָמְרוּ חֲז״ל עַל הַפָּסוּק ״עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר״ - עַשֵּׂר בִּשְׁבִיל שֶׁתִּתְעַשֵּׁר, עַשֵּׂר בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא תִּתְחַסֵּר, רֶמֶז לִמְפָרְשֵׁי יָמִים, דְּהָיְנוּ הָאֲנָשִׁים הָעוֹסְקִים בְּמִסְחָר, שֶׁיַּפְרִישׁוּ אֶחָד מֵעֲשָׂרָה לַעֲמֵלֵי תּוֹרָה. וַעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר הַפָּסוּק — ״הָבִיאוּ אֶת כָּל הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאוֹצָר וַיְהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי״, דְּהָיְנוּ שֶׁעַל יְדֵי שֶׁיִּהְיֶה טֶרֶף בְּבֵיתִי יוּכְלוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לַעֲסוֹק בְּתוֹרַת ה׳, וּבַעֲבוּרָם מַמְשִׁיךְ הַפָּסוּק וְאוֹמֵר: ״וַהֲרִיקוֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד בְּלִי דַי״. וְהַטַּעַם הוּא שֶׁהַתּוֹמֵךְ בְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים זוֹכֶה לִבְרָכָה כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲז״ל ״תֵּכֶף לְתַלְמִיד חֲכַם בְּרָכָה״. וְלָכֵן לְדַעַת הַרְבֵּה פּוֹסְקִים יֵשׁ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר רַק לְעֲנִיִּים וּבִפְרָט עֲנִיִּים לוֹמְדֵי תּוֹרָה, וְלֹא לִשְׁאָר דִּבְרֵי מִצְוָה.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹת בְּכַסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר גַּם שְׁאָר דִּבְרֵי מִצְוָה. וְעוֹד יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁמִּי שֶׁנּוֹהֵג לְהַפְרִישׁ חוֹמֶשׁ דְּהָיְנוּ 20% וְלֹא רַק מַעֲשֵׂר, אֶת הַמַּעֲשֵׂר הָרִאשׁוֹן יִתֵּן לַעֲנִיִּים וְלְלוֹמְדֵי הַתּוֹרָה, וּבְמַעֲשֵׂר הַשֵּׁנִי הוּא יָכוֹל לְהִשְׁתַּמֵּשׁ לִשְׁאָר דִּבְרֵי מִצְוָה.

כָּתַב הַחָתָם סוֹפֵר שֶׁכְּדֵי שֶׁגַּם הַנּוֹתֵן מַעֲשֵׂר יוּכַל לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמַעֲשֵׂר לְדִבְרֵי מִצְוָה, טוֹב לְהַתְנוֹת בִּתְחִילַּת קַבָּלָתוֹ אֶת מִצְוַת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים שֶׁאִם יִרְצֶה הוּא יוּכַל לָתֵת גַּם לְמִצְוֹת. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁכֵּינָן וּמַעֲשֵׂר כְּסָפִים נוֹבֵעַ מֵחֲמַת הַמִּנְהָג וְהַיּוֹם רַבִּים נוֹהֲגִים לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר גַּם לְצוֹרֵךְ מִצְוֹת, מֵתֶּר לַעֲשׂוֹת כֵּן אֲפִילוּ בְּלִי לְהַתְנוֹת מֵרֹאשׁ, וְכֵן אִם הוּא הָיָה רָגִיל לָתֵת אֶת כַּסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר רַק לְעֲנִיִּים אוֹ לְלוֹמְדֵי תּוֹרָה, וְכָעֵת הוּא רוֹצֶה לְהַפְסִיק מִמִּנְהָגוֹ וּלְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר גַּם לִשְׁאָר מִצְוֹות, רַשַּׁאי לַעֲשׂוֹת כֵּן, אֲפִילוּ בְּלִי הַתָּרַת נְדָרִים. וְיֵשׁ

חוֹשְׁשִׁים שֶׁעַל כָּל פָּנִים עָלָיו לַעֲשׂוֹת הַתָּרַת נְדָרִים עַל כָּךְ שֶׁלֹּא אָמַר בִּתְחִילַּת קַבָּלָתוֹ אֶת מִצְוַת הַמַּעֲשֵׂר שֶׁזֶּה בְּלִי נֶדֶר, וְרַק אָז יוּכַל לָתֵת אֶת הַמַּעֲשֵׂר גַּם לִשְׁאָר מִצְוּוֹת. עַכָּ״פְּ כֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ דֵּעוֹת בָּזֶה טוֹב לְהַתְנוֹת בְּשָׁעָה שֶׁמְּקַבֵּל עַל עַצְמוֹ אֶת מִצְוַת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים שֶׁיּוּכַל לְהִשְׁתַּמֵּשׁ גַּם לְדִבְרֵי מִצְוָה, וְאִם לֹא הִתְנָה כָּךְ, יַעֲשֶׂה הַתָּרַת נְדָרִים.

בִּכְלָל הַמַּעֲלָה שֶׁל תְּמִיכָה בַּעֲנִיִּים הוּא כָּל צָרְכֵי הָעֲנִיִּים וּלְפִי סֵדֶר הַקְּדִימָה שֶׁלָּמַדְנוּ, דְּהַיְנוּ פִּדְיוֹן שְׁבוּיִים, וּלְסַפֵּק לַעֲנִיִּים אֶת הַצְּרָכִים שֶׁכָּל אָדָם צָרִיךְ כְּמוֹ אֲכִילָה שְׁתִיָּה בִּיגוּד וְכַדּוֹמֶה לְפִי דֶּרֶךְ הָעוֹלָם. וְכֵן אֶפְשָׁר לְקַיֵּם בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר אֶת מִצְוַת ׳דֵּי מַחְסוֹרוֹ׳, וְכֵן סִדְרֵי הַקְּדִימָה שֶׁל הַקָּרוֹב קָרוֹב קוֹדֵם.

וּבִכְלָל הַמַּעֲלָה לְהַחֲזִיק תּוֹרָה הוּא לְסַיֵּעַ לַאֲבֵרֵכִים תַּלְמִידֵי חֲכָמִים עֲנִיִּים כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה בְּאֶפְשָׁרוּתָם לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה לְלֹא הַפְרָעוֹת, וּבִכְלָל זֶה תְּרוּמוֹת לִישִׁיבוֹת כּוֹלְלִים וְכַדּוֹמֶה. וְכֵן לְסַפֵּק לְלוֹמְדֵי תּוֹרָה אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה כְּשֶׁצָּרִיךְ כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ לְחַדֵּשׁ אֶת כּוֹחָם לְעֵסֶק הַתּוֹרָה.

בִּכְלָל הַחִזְקַת הַתּוֹרָה הוּא, לְמַמֵּן מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר אֶת הַהוֹצָאוֹת הַנִּצְרָכוֹת לְהַחְזָקַת שִׁעוּרֵי תּוֹרָה כְּמוֹ הוֹצָאוֹת נְסִיעוֹת, מוֹדָעוֹת טֶלֶפוֹנִים וְכַדּוֹמֶה, בֵּין שִׁעוּרֵי תּוֹרָה לְאֲנָשִׁים אוֹ לְנָשִׁים, בֵּין שִׁעוּרֵי הֲלָכָה, פָּרָשַׁת שָׁבוּעַ, מוּסַר וְכַדּוֹמֶה.

כְּמוֹ כֵּן אֶפְשָׁר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר לְעוֹדֵד יְלָדִים לִלְמֹד תּוֹרָה גַּם לְאַחֵר שָׁעוֹת הַלִּמּוּדִים בַּתַּלְמוּד תּוֹרָה, לְמַמֵּן מַמְתַּקִּים וּפְרָסִים כְּדֵי לְעוֹדֵד אוֹתָם לְהַרְבּוֹת בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה, אוֹ כְּדֵי שֶׁיַּחְזְרוּ עַל מַה שֶׁלָּמְדוּ בַּתַּלְמוּד תּוֹרָה. אָמְנָם אֵין לִקְנוֹת פְּרָסִים לַיְלָדִים שֶׁלּוֹ מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, כֵּיוָן שֶׁלְּלַמֵּד יְלָדִים אֲחֵרִים אֵין זוֹ הַחוֹבָה שֶׁלּוֹ, אֲבָל לְלַמֵּד אֶת יְלָדָיו תּוֹרָה זוֹ חוֹבַת הָאָב, וְאֵין לָאָדָם לִפְרוֹעַ אֶת חוֹבוֹתָיו מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר.

מִטַּעַם זֶה שֶׁהָאָב חַיָּב לִדְאוֹג שֶׁבְּנוֹ יִלְמַד תּוֹרָה, אֵין לְשַׁלֵּם עֲבוּר שְׂכַר הַלִּמּוּד שֶׁל בָּנָיו בַּתַּלְמוּד תּוֹרָה מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, אֶלָּא אִם כֵּן הוּא דָּחוּק בְּפַרְנָסָתוֹ וְאֵין לוֹ

מֵהֵיכָן לְשַׁלֵּם לַתַּלְמוּד תּוֹרָה. אוֹ בְּמִקְרֶה שֶׁיֵּשׁ כַּמָּה תַּלְמוּדֵי תּוֹרָה, וְהוּא שׁוֹלֵחַ אֶת בְּנוֹ לְתַלְמוּד תּוֹרָה שֶׁדּוֹרֵשׁ תַּשְׁלוּם גָּבוֹהַּ יוֹתֵר מֵאֲחֵרִים, אֶפְשָׁר לְשַׁלֵּם מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר רַק אֶת הֶפְרֵשׁ שֶׁל שְׂכַר הַלִּמּוּד בֵּין שְׁנֵי תַּלְמוּדֵי הַתּוֹרָה.

יֵשׁ מַתִּירִים לָאָב לְשַׁלֵּם עֲבוּר לִמּוּדֵי בְּנוֹ בִּישִׁיבָה קְטַנָּה אוֹ בִּישִׁיבָה גְּדוֹלָה מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, כֵּיוָן שֶׁבְּגִיל זֶה הָאָב לֹא מְחֻיָּב לְלַמֵּד אֶת בְּנוֹ, וְיֵשׁ אוֹסְרִים שֶׁגַּם זֶה נִקְרָא דָּבָר שֶׁבְּחוֹבָה. וּלְמַעֲשֶׂה מִי שֶׁקָּשֶׁה לוֹ לַעֲמוֹד בְּתַשְׁלוּם לַיְּשִׁיבָה מִכַּסְפּוֹ הַפְּרָטִי, יָכוֹל לְהִשְׁתַּמֵּשׁ לְשֵׁם כָּךְ בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר. וְכֵן מֻתָּר לְאָב לְשַׁלֵּם מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר לְאַבְרֵךְ שֶׁיִּלְמַד עִם בְּנוֹ תּוֹרָה, כֵּיוָן שֶׁהוּא לֹא חָיָב לָקַחַת מְלַמֵּד לִבְנוֹ, וּבְנוֹסָף הוּא מַחֲזִיק אֶת הָאַבְרֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּבוֹד. וּבְוַדַּאי שֶׁמֻּתָּר לְשַׁלֵּם מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, לַתַּלְמוּד תּוֹרָה שֶׁל יְלָדִים אֲחֵרִים עֲנִיִּים, אוֹ יְלָדִים שֶׁהוֹרֵיהֶם עֲשִׁירִים אֲבָל לֹא רוֹצִים לְשַׁלֵּם עֲבוּרָם.

לְעֻמַּת לִמּוּדֵי הַבָּנִים, שׁוֹנָה חוֹבַת הָאָב לְלִמּוּדֵי הַבָּנוֹת, שֶׁיֵּשׁ אוֹמְרִים שֶׁמֻּתָּר לְשַׁלֵּם אֶת שְׂכַר הַלִּמּוּד שֶׁל בְּנוֹתָיו אֲפִילוּ לְבֵית הַסֵּפֶר הַיְּסוֹדִי מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, כֵּיוָן שֶׁאֵין חוֹבָה לָאַב לְלַמֵּד אֶת בְּנוֹתָיו תּוֹרָה. וְיֵשׁ חוֹלְקִים שֶׁהַרֵי עַל פִּי חֻקֵּי הַמְּדִינָה חַיָּבִים הַהוֹרִים לִשְׁלֹחַ אֶת בְּנוֹתֵיהֶם לְבֵית סֵפֶר יְסוֹדִי, וְלָכֵן אֵין לְשַׁלֵּם לְבֵית הַסֵּפֶר מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר. וְכֵן יֵשׁ מַתִּירִים לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר לְלִמּוּדֵי בְּנוֹתָיו לְסֵמִינָר, כַּאֲשֶׁר הוּא שׁוֹלֵחַ אוֹתָם לְסֵמִינָר שֶׁבּוֹ יַדְרִיכוּ אוֹתָם לְדֶרֶךְ יְשָׁרָה לַעֲבוֹדַת הַשֵּׁם. וּלְמַעֲשֶׂה הַדָּחוּק בְּמַצָּבוֹ יָכוֹל לִסְמוֹךְ עַל דֵּעוֹת אֵלּוּ.

כְּמוֹ שֶׁפָּתַחְנוּ יֵשׁ מֵקִילִים לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר לְצוֹרֵךְ מִצְוֹת, וּבִפְרָט אִם הִתְנָה כֵּן בִּתְחִילַת קַבָּלָתוֹ אֶת מִצְוַת מַעֲשֵׂר. וּנְפָרֵט כַּמָּה הֲלָכוֹת הַנּוֹגְעוֹת לְמַעֲשֵׂה.

נִקְדִּים, שֶׁהֻגַּם שֶׁמֻּתָּר לִקְנוֹת מִצְוֹת מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, אֵין הַכָּוָנָה שֶׁאָדָם יָכוֹל לִקְנוֹת אֶת דִּבְרֵי הַמִּצְוָה שֶׁהוּא מְחֻיָּב בָּהֶם בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר. לָכֵן לְכָל הַדֵּעוֹת אֵין לִקְנוֹת בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר, תְּפִילִין טַלִּית, סוּכָּה, אַרְבַּעַת הַמִּינִים, וְאַף לֹא כַּפָּרוֹת בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּיפּוּרִים. כְּמוֹ כֵן, כֵּיוָן שֶׁכָּל אָדָם חָיָב בְּמַתָּנוֹת לָאֶבְיוֹנִים, הֲרֵי שֶׁאֵת

עִקַּר הַסְּכוּם שֶׁחַיָּבִים לָתֵת, אֵין לָתֵת מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, אוּלָם אֶפְשָׁר לְהוֹסִיף עַל עִיקַּר הַחִיּוּב בְּמַתָּנוֹת לָאֶבְיוֹנִים מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, וְהוּא נִכְלָל בְּהַחְזָקַת עֲנִיִּים.

מִטַּעַם זֶה גַּם הַמְּשַׁלֵּם עֲבוּר מִצְוֹת שֶׁמֵּתֵר לְשַׁלְּמָם בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר, אֵין זֶה אֶלָּא אִם לִפְנֵי הַהִתְחַיְּבוּת לְשַׁלֵּם עֲבוּר הַמִּצְוָה, הוּא חָשַׁב שֶׁיְּשַׁלֵּם עֲבוּרָהּ מִכַּסְפֵּי מַעֲשְׂרוֹת, כֵּיוָן שֶׁאִם קוֹדֵם הוּא הִתְחַיֵּב לְשַׁלֵּם עֲבוּר הַמִּצְוָה, זֶה הָפַךְ לִהְיוֹת עָלָיו דָּבָר שֶׁבְּחוֹבָה שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִפְרוֹעַ אֶת חוֹבוֹתָיו מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר. לְמָשָׁל, הַקּוֹנֶה עֲלִיָּה לַתּוֹרָה מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, אֵין זֶה אֶלָּא אִם הִתְכַּוֵּן לְכָךְ לִפְנֵי שֶׁקָּנָה אֶת הָעֲלִיָּה.

מִי שֶׁקָּנַס אֶת עַצְמוֹ שֶׁאִם יַעֲשֶׂה דָּבָר מְסֻיָּם הוּא יִתֵּן קֶנֶס לִצְדָקָה, וְכֵן מִי שֶׁנָּדַר בְּעֵת צָרָה לִצְדָקָה, לֹא יְשַׁלֵּם כֶּסֶף זֶה מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, כֵּיוָן שֶׁהוּא כְּבָר הִתְחַיֵּב לְשַׁלֵּם אֵת הַקֶּנֶס אוֹ אֶת הַנֶּדֶר, וְאָסוּר לָאָדָם לִפְרוֹעַ אֶת חוֹבוֹתָיו מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר. אֲבָל מִי שֶׁנָּדַר לָתֵת לִצְדָקָה דָּבָר שֶׁאֵינוֹ חָיָב בּוֹ, יָכוֹל לִפְרוֹעַ אֶת נִדְרוֹ מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר.

אָמְנָם בְּכָל הַמִּצְוֹת שֶׁאָדָם מְחֻיָּב בָּהֶם, אִם הוּא דָּחוּק בְּמַצָּבוֹ וְלֹא יָכוֹל לְשַׁלֵּם אֶת הַמִּצְוֹת מִכַּסְפּוֹ הַפְּרָטִי, וְהוּא גַּם לֹא יָכוֹל לְהַשִּׂיג אֶת הַמִּצְוָה בְּהַשְׁאָלָה מֵאֲחֵרִים, מֻתָּר לוֹ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר לְמִצְוֹת אֵלּוּ, כֵּיוָן שֶׁמֵּעִיקָּר הַדִּין אָדָם כָּזֶה גַּם פָּטוּר מִלָּתֵת מַעֲשֵׂר כְּסָפִים.

לְדַעַת כַּמָּה מֵהַפּוֹסְקִים לֹא רַק שֶׁאֵת עִקַּר הַמִּצְוָה שֶׁחַיָּבִים בָּהּ אֵין לִקְנוֹת מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, אֶלָּא אַף אֵין לְהַדֵּר בַּמִּצְוָה עַל חֶשְׁבּוֹן כַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר. וְלָכֵן מִי שֶׁקּוֹנֶה תְּפִילִין מְהֻדָּרוֹת לְעַצְמוֹ לֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר אַף לֹא לְתוֹסֶפֶת הַהִדּוּר. וְיֵשׁ מַתִּירִים לְשַׁלֵּם עֲבוּר הַהִדּוּר מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר אִם וַדַּאי לוֹ שֶׁלּוּלֵי כֵּן הוּא הָיָה קוֹנֶה תְּפִילִין פְּשׁוּטוֹת. וּמִן הָרָאוּי לֹא לִסְמוֹךְ עַל זֶה בִּפְרָט בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ עֲנִיִּים שֶׁזְּקוּקִים לְכַסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר.

כָּל זֶה בְּקוֹנֶה מִצְוֹת לְעַצְמוֹ כְּמוֹ תְּפִילִין וְאַרְבַּעַת הַמִּינִים וְכַדּוֹמֶה, אֲבָל הַקּוֹנֶה תְּפִילִין לִבְנוֹ, אִם הוּא דָּחוּק בְּמַצָּבוֹ אֶפְשָׁר לְהָקֵל וּלְשַׁלֵּם אֶת חֵלֶק הַהִדּוּר

מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, כֵּיוָן שֶׁהָאָב לֹא חָיָב לְהַדֵּר בַּתְּפִלִּין שֶׁל בְּנוֹ. וְגַם בָּזֶה יֵשׁ עִנְיָן לְהַחְמִיר כֵּיוָן שֶׁהַגְּרַ״ח מִוָּואלְזִין כָּתַב שֶׁהוּא נֶעֱנָשׁ עַל כָּךְ שֶׁהוּא הִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר כְּסָפִים לְצוֹרֵךְ בְּנֵי בֵיתוֹ.

בִּכְלָל דִּבְרֵי מִצְוָה שֶׁמֻּתָּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר הוּא לִבְנוֹת בֵּית כְּנֶסֶת וּבֵית מִדְרָשׁ וְאַף לְפָאֵר אֶת בֵּית הַמִּדְרָשׁ, וּבְמָקוֹם שֶׁהַרִיהוּט וְהַפְּאֵר יְחַזְּקוּ אֶת לוֹמְדֵי הַתּוֹרָה, יֵשׁ לָזֶה אֶת מַעֲלַת הַחְזָקַת תּוֹרָה שֶׁגְּדוֹלָה יוֹתֵר מִשְּׁאָר דִּבְרֵי מִצְוָה.

בִּכְלָל דִּבְרֵי מִצְוָה הוּא לְהִשְׁתַּתֵּף בְּהוֹצָאוֹת בְּנִיַּת מִקְוֶה, עֵרוּב, וְכַדּוֹמֶה. וְכֵן לְהִשְׁתַּתֵּף בְּהוֹצָאוֹת שֶׁיֵּשׁ לִמְקוֹמוֹת אֵלּוּ כְּמוֹ נִקָּיוֹן חַשְׁמַל וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה.

בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת שֶׁנּוֹהֲגִים לִמְכּוֹר מְקוֹמוֹת לְיָמִים נוֹרָאִים, וּבְכָךְ לְשַׁתֵּף אֶת צִיבּוּר הַמִּתְפַּלְּלִים בְּהַחְזָקַת בֵּית הַכְּנֶסֶת, יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁתַּשְׁלוּם זֶה נֶחְשָׁב לְדָבָר שֶׁבְּחוֹבָה וְלָכֵן אֵין לְשַׁלְּמוֹ מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, אוּלָם אִם יֵשׁ לוֹ מָקוֹם אַחֵר לְהִתְפַּלֵּל בּוֹ שֶׁלֹּא דּוֹרְשִׁים תַּשְׁלוּם, אוֹ שֶׁבְּבֵית כְּנֶסֶת זֶה דּוֹרְשִׁים תַּשְׁלוּם יוֹתֵר מֵהַמְקֻבָּל שֶׁאָז רַק אֶת הַהֶפְרֵשׁ יָכוֹל לְשַׁלֵּם מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר. וְיֵשׁ מֵקִילִים שֶׁחֲצִי מֵהַתַּשְׁלוּם אֶפְשָׁר לָתֵת מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר.

וּבִכְלָל דִּבְרֵי מִצְוָה הוּא שֶׁאֶפְשָׁר לִקְנוֹת עֲלִיָּה לַתּוֹרָה, הַגְּבָהָה גְּלִילָה וְכַדּוֹמֶה מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר. וּבִלְבַד שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁהִתְחַיֵּב לְשַׁלֵּם אֶת הָעֲלִיָּה הוּא הִתְכַּוֵּן לְשַׁלֵּם אוֹתָהּ מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר. אָמְנָם כַּאֲשֶׁר יֵשׁ מְכִירָה פֻּמְבִּית לִקְנִיַּת הָעֲלִיָּה לַתּוֹרָה הַזּוֹכֶה בַּעֲלִיָּה לֹא יְשַׁלֵּם מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר אֶלָּא רַק אֶת הַתּוֹסֶפֶת שֶׁהוּא הִתְחַיֵּב לָתֵת יוֹתֵר מֵהַקּוֹדֵם לוֹ, כֵּיוָן שֶׁהֲרֵי כָּל הַתּוֹעֶלֶת שֶׁהוּא הֵבִיא לְבֵית הַכְּנֶסֶת זֶה רַק מַה שֶׁהוּא הִתְחַיֵּב יוֹתֵר מִמַּה שֶׁקּוֹדְמוֹ הִצִּיעַ.

פְּרָטִים בְּשִׁמּוּשׁ בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר

מָצוּי שֶׁאָדָם הַנּוֹתֵן צְדָקָה אוֹ מַעֲשֵׂר, מְקַבֵּל טוֹבַת הֲנָאָה כָּלְשֶׁהִיא בִּגְלַל הַצְּדָקָה שֶׁהוּא נָתַן, לְמַעֲשֶׂה אֵין קַבָּלַת הַטּוֹבַת הֲנָאָה מְגָרַעַת מִמִּצְוַת הַצְּדָקָה, כְּמוֹ הַדִּין שֶׁל ״מַכִּירֵי כְּהוּנָּה״. וְלָכֵן מֻתָּר לִקְנוֹת עֲלִיָּה לַתּוֹרָה מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר אַף

שֶׁהַתּוֹרֵם מְקַבֵּל אֶת הַזְּכוּת לַעֲלוֹת לְתוֹרָה. וְכֵן הַתּוֹרֵם מַעֲשֵׂר כְּסָפִים לְעִילּוּי נִשְׁמַת קְרוֹבָיו, אֵין זֶה מְגָרֵעַ מִמַּעֲלַת הַצְּדָקָה. וְכָל זֶה בְּמִי שֶׁנּוֹתֵן צְדָקָה מִכִּיסוֹ, אֲבָל גַּבַּאי צְדָקָה שֶׁאָסַף כֶּסֶף מֵהַצִּבּוּר אֵין לוֹ לְקַבֵּל טוֹבוֹת הֲנָאָה מֵהַצִּבּוּר כֵּיוָן שֶׁל"א הוּא תָּרַם אֶת הַכֶּסֶף, כְּמוֹ שֶׁאָסוּר לַגַּבָּאִים לְחַלֵּק לְקְרוֹבֵיהֶם יוֹתֵר מִשְּׁאָר עֲנִיִּים, כֵּיוָן שֶׁכַּסְפֵּי הַצְּדָקָה ל"א שַׁיָּכִים לָהֶם.

כָּל זֶה לְגַבֵּי טוֹבַת הֲנָאָה, אֲבָל נֶחְלְקוּ הַפּוֹסְקִים אִם מֻתָּר לְקַבֵּל הֲנָאָה בְּמָמוֹן, יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁלְּכַתְּחִלָּה יֵשׁ לְנַכּוֹת אוֹתָהּ מֵחֶשְׁבּוֹן הַמַּעֲשֵׂר, לָכֵן אַף עַל פִּי שֶׁמֻּתָּר לִקְנוֹת כַּרְטִיס לִסְעוּדַת עֶרֶב (דִּינֶר) לְטוֹבַת מוֹסַד צְדָקָה, מִכָּל מָקוֹם יַחְזִיר לְכַסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר אֶת שׁוֹוִי הֲנָאָתוֹ מֵהַסְּעוּדָה כְּאִלּוּ הוּא הָיָה אוֹכֵל סְעוּדָה כָּזוֹ בְּבֵיתוֹ.

וְכֵן מֻתָּר לִקְנוֹת כַּרְטִיס הַגְּרָלָה שֶׁל מוֹסְדוֹת צְדָקָה יְשִׁיבוֹת וְכַדּוֹמֶה, מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, אֶלָּא שֶׁנֶּחְלְקוּ גְּדוֹלֵי זְמַנֵּנוּ אִם רוֹכֵשׁ הַכַּרְטִיס יִזְכֶּה בִּפְרָס, הַאִם הַפְּרָס שֶׁל הַתּוֹרֵם אוֹ שֶׁהַפְּרָס שַׁיָּךְ לְכַסְפֵּי צְדָקָה. יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהַפְּרָס שַׁיָּךְ לַמּוֹסָד שֶׁעָשָׂה אֶת הַהַגְרָלָה. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהַפְּרָס שַׁיָּךְ לְתוֹרֵם, כֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ תּוֹעֶלֶת לַמּוֹסָד שֶׁהַתּוֹרֵם קָנָה אֶת הַכַּרְטִיס אַף עַל פִּי שֶׁהַמּוֹסָד הָיָה צָרִיךְ לָתֵת אֶת הַפְּרָס.

וְכֵן הַתּוֹרֵם מִמַּעֲשְׂרוֹתָיו לְמוֹסָד מְסֻיָּם, וְהוּא מְקַבֵּל מַתָּנָה עֲבוּר כָּךְ שֶׁהוּא תָּרַם, יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁעָלָיו לְוַתֵּר עַל הַמַּתָּנָה, אוֹ לְהַחְזִיר לְכַסְפֵּי הַצְּדָקָה וְהַמַּעֲשֵׂר אֶת שׁוֹוִי הַמַּתָּנָה, כֵּיוָן שֶׁכָּל הַתּוֹעֶלֶת לַמּוֹסָד הוּא רַק סַךְ הַתְּרוּמָה הַיְּתֵרָה מִשּׁוֹוִי הַמַּתָּנָה, שֶׁהֲרֵי אֶת הַמַּתָּנָה הַמּוֹסָד הָיָה צָרִיךְ לִקְנוֹת מִכַּסְפּוֹ, אֶלָּא אִם כֵּן הַמּוֹסָד קִבֵּל אֵת הַמַּתָּנָה בִּתְרוּמָה. וּבְכָל הַמִּקְרִים שֶׁאָמַרְנוּ, יֵשׁ מַתִּירִים בְּכָל אוֹפֶן שֶׁהַתּוֹרֵם יָכוֹל לְקַבֵּל אֶת הַמַּתָּנָה אוֹ הַפְּרָס, וְל"א לְהוֹרִיד אוֹתָהּ מֵחֶשְׁבּוֹן הַמַּעֲשֵׂר כֵּיוָן שֶׁסּוֹף סוֹף עַל יְדֵי הַמַּתָּנָה יֵשׁ לַמּוֹסָד תּוֹעֶלֶת בְּכָךְ שֶׁהַתּוֹרֵם תּוֹרֵם דַּוְקָא לְמוֹסָד זֶה, וְהַמֵּקֵל בָּזֶה יֵשׁ לוֹ עַל מִי לִסְמוֹךְ.

חִסָּכוֹן הַמַּעֲשֵׂר לְנִי שׂ"אֵ י לְדָיָו

הַמֵּשִׂיא אֶת יְלָדָיו וּבִשְׁעַת הַתְּנָאִים הִתְחַיֵּב בִּסְכוּם מְסֻיָּם, אִם הוּא מִתְקַשֶּׁה לְשַׁלֵּם אֶת הַהִתְחַיְּבוּת מִכַּסְפּוֹ, וְהוּא רוֹצֶה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר לְשֵׁם כָּךְ. כָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים שֶׁאִם בִּשְׁעַת הַהִתְחַיְּבוּת לֹא הָיָה בְּדַעְתּוֹ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר, הֲרֵי שֶׁחָל עָלָיו חוֹב כְּלַפֵּי הֶחָתָן וְהַכַּלָּה, וּמִמֵּילָא הוּא לֹא יָכוֹל לִפְרוֹעַ אֶת הַחוֹב הַזֶּה מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר. אוּלָם אִם בִּשְׁעַת הַהִתְחַיְּבוּת הָיָה בְּדַעְתּוֹ לְשַׁלֵּם אֶת הוֹצָאוֹת הַחֲתֻנָּה גַּם מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, מֻתָּר לוֹ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמַעַשְׂרוֹתָיו לְצוֹרֵךְ נִשּׂוּאֵי יְלָדָיו. וְעִם כָּל זֶה מִהְיוֹת טוֹב לֹא יִתֵּן אֶת הַכֹּל לַחֲתַן וְלַכַּלָּה, אֶלָּא חֲצִי מִמַּעַשְׂרוֹתָיו לְבָנָיו וַחֲצִי לַעֲנִיִּים אֲחֵרִים.

הִזְכַּרְנוּ שֶׁמֵּעִיקָּר הַדִּין צָרִיךְ לְעַשֵּׂר גַּם אֶת הַקֶּרֶן וְגַם אֶת הָרֶוַח. וְכָתַב הֶחָפֵץ חַיִּים, שֶׁכֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ כְּאִלּוּ שֶׁהַיֵּצֶר מִתְגַּבֵּר עֲלֵיהֶם וְלֹא נוֹתֵן לָהֶם לֵחָסֵר אֶת הַקֶּרֶן, אֶפְשָׁר לְהַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר מֵהַקֶּרֶן, וְלַעֲשׂוֹת מִמֶּנּוּ גְּמַ״ח לַעֲנִיִּים, כֵּיוָן שֶׁלְּדַעַת הָרַמְבָּ״ם גַּם גְּמַ״ח הַלְוָאוֹת לַעֲנִיִּים יֵשׁ בּוֹ מִצְוַת צְדָקָה. וּבֶעָתִיד כְּשֶׁיִּצְטָרֵךְ יוּכַל לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי הַגְּמַ״ח לְצוֹרֵךְ הַצְּדָקָה שֶׁהוּא רוֹצֶה.

וּלְפִי זֶה אֶפְשָׁר לַחֲסֹךְ חֵלֶק מִכַּסְפֵּי מַעַשְׂרוֹתָיו בִּגְמַ״ח הַלְוָאוֹת, וּבְבוֹא עֵת נִשּׂוּאֵי יְלָדָיו אֶפְשָׁר לָקַחַת אֶת הַכֶּסֶף מֵהַגְּמַ״ח לְצוֹרֵךְ נִשּׂוּאֵי יְלָדָיו. אוּלָם עִם כָּל זֶה רָאוּי שֶׁלֹּא לַחֲסֹךְ יוֹתֵר מֵחֲצִי כַּסְפֵּי מַעַשְׂרוֹתָיו בִּגְמַ״ח, כְּדֵי שֶׁאֶת הַחֲצִי הַשֵּׁנִי יְחַלֵּק מִיַּד לַעֲנִיִּים.

אָמְנָם לְפִי הָאָמוּר אֵין לְהַפְקִיד אֶת כַּסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר בַּבַּנְק, אוֹ בְּמָקוֹם אַחֵר שֶׁאֵינוֹ גְּמַ״ח הַלְוָאוֹת, כַּאֲשֶׁר כַּוָּנָתוֹ הִיא לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּעֲתִיד בְּכַסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר לְחַתֵּן אֶת הַיְלָדִים שֶׁלּוֹ, כֵּיוָן שֶׁכָּעֵת הוּא מַפְסִיד אֶת הָעֲנִיִּים הַזְּקוּקִים לְכַסְפֵּי הַצְּדָקָה. אוּלָם אִם בָּנָיו וּבְנוֹתָיו הִגִּיעוּ לְפִרְקָם, דְּהָיְנוּ בְּגִיל 18 וָמַעְלָה, מֻתָּר לַאֲבִיהֶם לַחֲסֹךְ אֶת הַכֶּסֶף בַּבַּנְק, כֵּיוָן שֶׁגַּם בָּנָיו נֶחְשָׁבִים לְעֲנִיִּים כְּשֶׁהֵם בְּגִיל הַקָּרוֹב לְיוֹם חֻפָּתָם.

תַּשְׁלוּם חוֹבוֹת הָעָנִי מֵהַמַּעֲשֵׂר

מִי שֶׁהִלְוָה לָעָנִי, וְהָעָנִי לֹא יָכוֹל לִפְרוֹעַ אֶת חוֹבוֹ, וְהַמַּלְוֶה רוֹצֶה לִפְרוֹעַ אֶת הַחוֹב לְעַצְמוֹ מִכַּסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר שֶׁלּוֹ, יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁמֻּתָּר לַעֲשׂוֹת כֵּן, רַק אִם הַמַּלְוֶה חָשַׁב בִּשְׁעַת הַהַלְוָאָה שֶׁאִם הָעָנִי לֹא יִפְרָע אֶת הַחוֹב הוּא יִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר לְצוֹרֵךְ כָּךְ. וְיֵשׁ מַתִּירִים אֲפִילוּ אִם הַמַּלְוֶה לֹא חָשַׁב כָּךְ מִלְّכַתְּחִלָּה אֲבָל הִצְרִיכוּ תְּנַאי אַחֵר שֶׁהַמַּלְוֶה רָגִיל לָתֵת אֶת מַעַשְׂרוֹתָיו לֶעָנִי זֶה. וּלְמַעֲשֶׂה אֶפְשָׁר לְהָקֵל בָּזֶה לִפְרוֹעַ אֶת חוֹב הָעָנִי אַף אִם הוּא לֹא הִתְכַּוֵּן לְכָךְ מִלְّכַתְּחִילָּה. אוּלָם טוֹב לָתֵת אֶת כֶּסֶף הַמַּעֲשֵׂר לְאָדָם אַחֵר שֶׁיְּזַכֶּה אוֹתוֹ לְעָנִי, וְלִפְנֵי שֶׁהוּא מְזַכֶּה לָעָנִי יוֹסִיף לְהַתְנוֹת שֶׁהַמַּלְוֶה יָכוֹל לָקַחַת אֶת הַכֶּסֶף בַּחֲזָרָה בְּתוֹר פֵּרָעוֹן הַחוֹב שֶׁל הָעָנִי. כְּדֵי שֶׁבְּאֹפֶן זֶה הַמַּלְוֶה יְקַיֵּם אֶת מִצְוַת הַנְּתִינָה.

הַהֶתֵּר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר לְפִרְעוֹן הַחוֹב, מְדֻבָּר רַק אִם הָעָנִי הַלּוֶה עֲדַיִן עָנִי, אֲבָל אִם הוּא הִתְעַשֵּׁר אוֹ נִפְטַר, אוֹ שֶׁהַמַּלְוֶה הִתְיָאֵשׁ לְגַמְרֵי שֶׁהָעָנִי יִפְרָע אֶת הַחוֹב, אֵין לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר לִפְרוֹעַ אֶת חוֹב הָעָנִי.

לְעֻמַּת זֶה מִי שֶׁהָיָה עָרֵב עֲבוּר חוֹב וְשִׁלֵּם אֶת הַחוֹב, וְהֶעָרֵב אֵינוֹ אָדָם עָשִׁיר, מֻתָּר לְשַׁלֵּם לְעָרֵב אֶת הַחוֹב הַזֶּה מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר. אֲבָל הֶעָרֵב עַצְמוֹ שֶׁהִתְחַיֵּב לַמְּלַוֶּה לֹא יָכוֹל לְשַׁלֵּם אֶת הַחוֹב מִכַּסְפֵּי הַמַּעַשְׂרוֹת שֶׁל עַצְמוֹ. אֶלָּא אִם כֵּן כְּשֶׁהוּא נִהְיָה עָרֵב הוּא חָשַׁב שֶׁאִם הַלּוֶה לֹא יְשַׁלֵּם אֶת הַחוֹב הוּא יִפְרָע לַמְּלַוֶּה מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר.

אָדָם עָנִי שֶׁבָּא לַעֲבוֹד, אוֹ שֶׁיֵּשׁ לוֹ מִסְחָר כָּלְשֶׁהוּ, מֻתָּר לְהוֹסִיף לוֹ בִּשְׂכָרוֹ אוֹ עַל הַמְּחִיר כְּשֶׁקּוֹנִים מִמֶּנּוּ, וּלְחַשֵּׁב אֶת הַהֶפְרֵשׁ מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, וְאַדְרַבָּה יֵשׁ בָּזֶה נְתִינָה בְּדֶרֶךְ כָּבוֹד, וְהוּא נֶחְשָׁב לִפְנֵי הַקָּבָּ"ה כִּצְדָקָה מְעֻלָּה. וְכֵן עָנִי שֶׁבָּא לִקְנוֹת מוּצָר, מֻתָּר לָתֵת לוֹ הַנָּחָה מֵהַמְּחִיר הַמְּקֻבָּל, וּלְחַשֵּׁב אֶת הַהֶפְרֵשׁ מִכַּסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר שֶׁל עַצְמוֹ. וְכֵן אִם נוֹתֵן לָעָנִי חָפֵץ בְּמַתָּנָה הוּא יָכוֹל לְחַשֵּׁב אֶת שׁוֹוִי הַחֵפֶץ מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר.

הַדְּפָסַת סִפְרִים מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר

כָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים שֶׁמִּי שֶׁאֵין לוֹ סְפָרִים לִלְמוֹד בָּהֶם הוּא יָכוֹל לִקְנוֹת סְפָרִים מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר, וּבִלְבַד שֶׁיַּנִּיחַ אוֹתָם בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ לְצוֹרֵךְ הָרַבִּים, אוֹ שֶׁיַּשְׁאִיל אוֹתָם לַאֲחֵרִים. וּכְדֵי שֶׁבָּנָיו אַחֲרָיו לֹא יַחְשְׁבוּ שֶׁהַסְּפָרִים שֶׁלָּהֶם, צָרִיךְ לִכְתּוֹב עֲלֵיהֶם שֶׁנִּקְנוּ מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר. אָמְנָם פּוֹסְקֵי זְמַנֵּנוּ כָּתְבוּ שֶׁהֶתֵּר זֶה נֶאֱמַר רַק בִּזְמַנָּם שֶׁהָיָה חֹסֶר בִּסְפָרִים, אֲבָל בִּזְמַנֵּינוּ שֶׁהַסְּפָרִים מְצוּיִים, אֵין לִסְמוֹךְ עַל זֶה, לְמַעֵט בְּיִשּׁוּב שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חֹסֶר סְפָרִים, וְהַצִּבּוּר אָכֵן נִזְקָק לִסְפָרִים אֵלּוּ.

מֻתָּר לְסַיֵּעַ לְמְחַבֵּר סֵפֶר עָנִי לְהוֹצִיא אֶת סִפְרוֹ לָאוֹר מִכַּסְפֵּי מַעֲשְׂרוֹת, כֵּיוָן שֶׁהַמְּחַבֵּר הָעָנִי מִתְפַּרְנֵס מִתְּרוּמָה זוֹ. וְאִם הַמְּחַבֵּר אֵינוֹ עָנִי מֻתָּר לְהִשְׁתַּתֵּף בְּהוֹצָאַת הַסֵּפֶר מִכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר אִם זֶהוּ סֵפֶר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תּוֹעֶלֶת לַצִּיבּוּר בַּהֲלָכָה אוֹ בָּאַגָּדָה, לְהַרְבּוֹת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם. וְהַמְּסַיֵּעַ לְהוֹצָאַת סִפְרֵי קוֹדֶשׁ אֵלּוּ הוּא בִּכְלָל מְזַכֶּה הָרַבִּים שֶׁמַּעֲלָתוֹ גְּדוֹלָה מְאוֹד.

מֻתָּר לִקְנוֹת בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר סֵפֶר שֶׁכָּתַב מְחַבֵּר עָנִי, אִם הוּא לֹא הָיָה קוֹנֶה אֶת הַסֵּפֶר מִכַּסְפּוֹ הַפְּרָטִי. וּבִפְרָט אִם הוּא נוֹתֵן אֶת הַסֵּפֶר בְּמַתָּנָה לַנָּעַר בַּר מִצְוָה, כֵּיוָן שְׁלַנַּעַר אֵין כְּלוּם מִשֶּׁלּוֹ, וּמִמֵּילָא הוּא נִקְרָא עָנִי.

הֶסְכֵּם יִשָּׂשׂכָר וּזְבוּלוּן

כָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים שֶׁיֵּשׁ מַעֲלָה מְיֻחֶדֶת שֶׁל הַחְזָקַת תּוֹרָה הַנִּקְרֵאת "הֶסְכֵּם יִשָּׂשׂכָר וּזְבוּלוּן". פֵּרוּשׁ הַהֶסְכֵּם הוּא, שֶׁיִּשָּׂשׂכָר הַתַּלְמִיד חָכָם הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, וּזְבוּלוּן עוֹסֵק בְּמִסְחָר וּפַרְנָסָה וְתוֹמֵךְ בְּיִשָּׂשׂכָר שֶׁיּוּכַל לִלְמֹד תּוֹרָה. וְאֵין זוֹ תְּמִיכָה רְגִילָה, אֶלָּא יֵשׁ לָהֶם לַעֲשׂוֹת הֶסְכֵּם, בִּכְתָב, שֶׁזְّבוּלוּן יִתֵּן לְיִשָּׂשׂכָר כָּל חוֹדֶשׁ חֲצִי מִכָּל הָרֶוָחִים שֶׁיִּהְיוּ לוֹ, בֵּין אִם הוּא יַרְוִיחַ הַרְבֵּה אוֹ מְעַט, וּבְתְמוּרָה זוֹכֶה זְבוּלוּן בְּמַחֲצִית הַשָּׂכָר שֶׁמַּגִּיעַ לְיִשָּׂשׂכָר בִּלְמוּד הַתּוֹרָה שֶׁלּוֹ, וּבַשָּׁמַיִם אַף נֶחְשָׁב לִזְבוּלוּן כְּאִלּוּ הוּא לָמַד אֶת הַתּוֹרָה שֶׁיִּשָּׂשׂכָר לָמַד, וְעַל זֶה נֶאֱמַר 'שְׂמַח זְבוּלוּן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשׂכָר בְּאֹהָלֶיךָ'. אָמְנָם כַּמּוּבָן זְבוּלוּן לֹא נִפְטַר מֵהַחוֹבָה לִלְמוֹד תּוֹרָה כָּל יוֹם כְּמוֹ שֶׁכָּל יְהוּדִי מְצֻוֶּה בְּמִצְוַת תַּלְמוּד תּוֹרָה.

נֶחְלְקוּ גְּדוֹלֵי הַפּוֹסְקִים אִם בְּהֶסְכֵּם יְשָׁשֹׂכָר וּזְבוּלוּן, יְשָׁשֹׂכָר מַפְסִיד חֲצִי מִלִּמּוּד הַתּוֹרָה שֶׁלּוֹ, אוֹ שֶׁלֹּא יִגָּרַע לְיִשָּׂשׂכָר מֵחֶלְקוֹ בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה.

עוֹד נֶחְלְקוּ הַפּוֹסְקִים אִם זְבוּלוּן יָכוֹל לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר לְצוֹרֵךְ הֶסְכֵּם זֶה, יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁכַּסְפֵּי מַעֲשֵׂר הֵם כְּבָר מָמוֹן עֲנִיִּים וּזְבוּלוּן לֹא יָכוֹל לַעֲשׂוֹת הֶסְכֵּמִים בְּכַסְפֵּי הַמַּעֲשֵׂר. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁמִּכָּל מָקוֹם זְבוּלוּן יָכוֹל לִקְנוֹת אֶת זְכוּת הַתּוֹרָה מִיִּשָּׂשׂכָר, וְאֵין זֶה אֶלָּא טוֹבַת הֲנָאָה שֶׁמֵּתֶרֶת בְּכַסְפֵּי מַעֲשֵׂר.

גַּם בִּזְמַנֵּינוּ יֵשׁ הַנּוֹהֲגִים לַעֲשׂוֹת הֶסְכֵּם יְשָׁשֹׂכָר וּזְבוּלוּן, אֶלָּא שֶׁעוֹשִׂים בְּשׁוֹנִי מְעַט, וְהוּא, שֶׁזְّבוּלוּן לֹא נוֹתֵן חֲצִי מִכָּל הַכְּנָסוֹתָיו לְיִשָּׂשׂכָר, אֶלָּא נוֹתֵן לוֹ שָׂכָר קָבוּעַ עֲבוּר צָרְכֵי יְשָׁשֹׂכָר וּבְנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ. וְכָל בֶּן תּוֹרָה שֶׁיּוֹדֵעַ עַל עַצְמוֹ שֶׁעַל יְדֵי הַתְּמִיכָה הוּא יִתְחַזֵּק יוֹתֵר בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה יָכוֹל לַעֲשׂוֹת הֶסְכֵּם כָּזֶה. אָמְנָם יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהֶסְכֵּם יְשָׁשֹׂכָר וּזְבוּלוּן הָאֲמִתִּי, הוּא רַק אִם יְשָׁשֹׂכָר לוֹמֵד רַק בִּגְלַל זְבוּלוּן, אֲבָל אִם גַּם לְלֹא זְבוּלוּן הוּא הָיָה לוֹמֵד וְרַק מִתְחַזֵּק בִּגְלַל זְבוּלוּן, אֵין זֶה אֶלָּא 'תָּמְכִין דְּאוֹרָיְתָא' רָגִיל. וְעַל כָּל פָּנִים גַּם לִתָּמְכִין דְּאוֹרַיְתָא יֵשׁ מַעֲלָה גְּדוֹלָה מְאֹד וְאַשְׁרֵי חֶלְקוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא.

לָמַדְנוּ הֲלָכוֹת רַבּוֹת מֵהִלְכוֹת צְדָקָה וּמַעֲשֵׂר כְּסָפִים, וּבְמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ סָפֵק הֲלָכָה לְמַעֲשֶׂה יֵשׁ לַעֲשׂוֹת שְׁאֵלַת חֲכָם. יְהִי רָצוֹן שֶׁנִּזְכֶּה לְקַיֵּם אֶת הִלְכוֹת צְדָקָה וּמַעֲשֵׂר כְּסָפִים כַּהֲלָכָה, וּבִזְכוּת זֶה נִזְכֶּה בְּקָרוֹב לְבִנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְּיָמֵנוּ, אָמֵן.